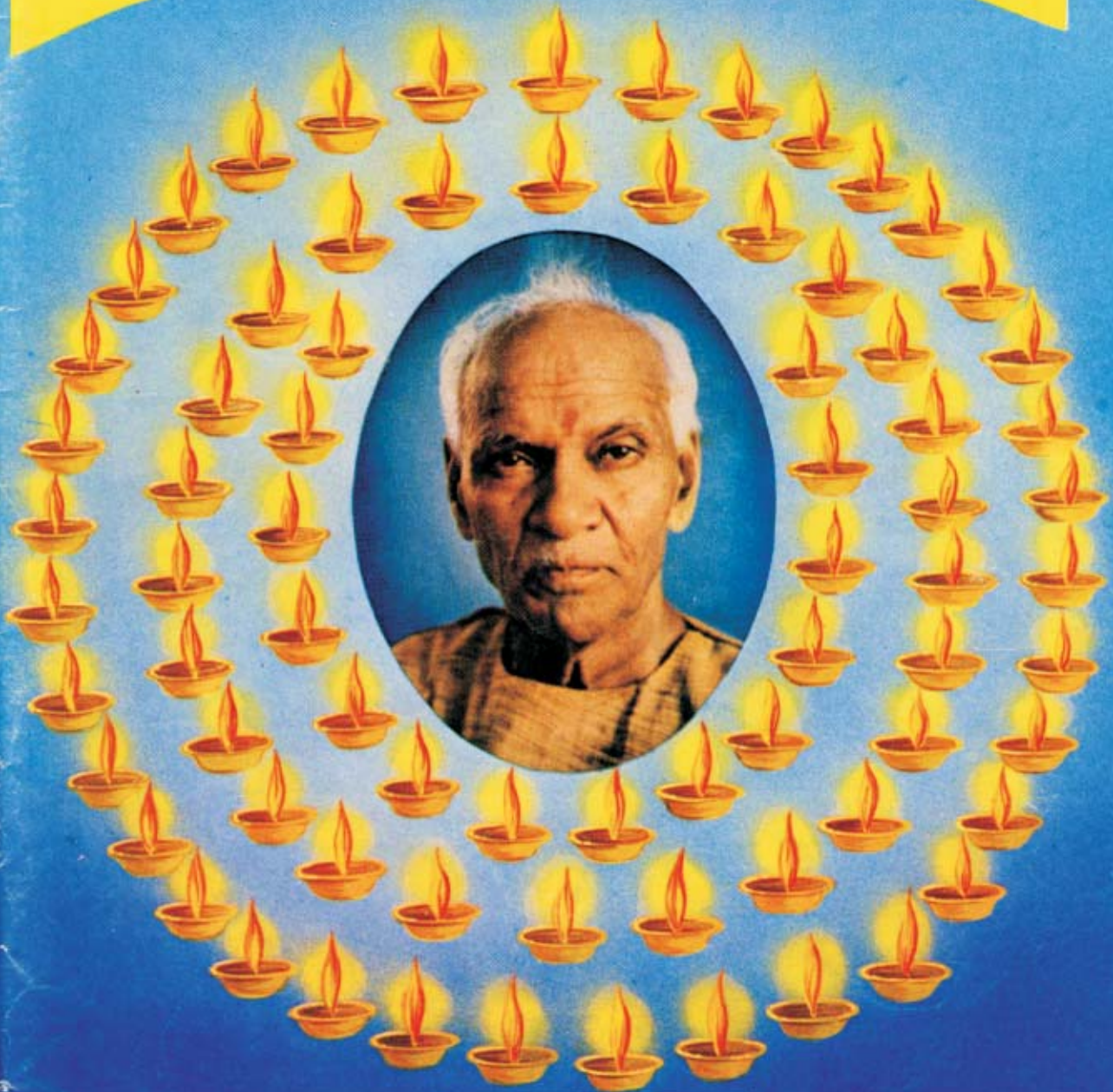

युग शक्ति गायत्री

प्रकाशन तिथि २५-१०-२००९

नवेम्बर २००९

भां चंथानारी

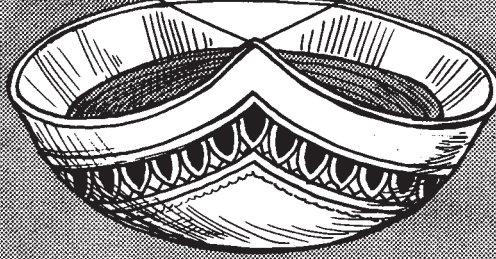
卐

卐

卐

દીપાવલીનો આ
પાવન પર્વ તમારા પરિવારમાં
સુખ-સમૃદ્ધિ, સંપત્તિ તથા
ઉલ્લાસમાં અભિવૃદ્ધિ કરે.
તેમજ નૂતન વર્ષ ઉજવણ
ભવિષ્ય લઈ આવે તેવી
કામના ગાયત્રી માતાને
કરી છે.

-લીલાપત શર્મા

卐 હીરક જયંતી વર્ષના પ્રકાશ પર્વની શુભકામના 卐

શુભ

લાભ

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત્

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

: સંસ્થાપક / સંરક્ષક :

વેદમૂર્તિ, તપોનિષ્ઠ યુગદષ્ટા

પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય

અને

માતા ભગવતી દેવી શર્મા

: સંપાદક :

પં. લીલાપત શર્મા

: સહ સંપાદક :

ધનશ્યામ પટેલ

: કાર્યાલય :

ગાયત્રી તપોભૂમિ,

મથુરા - ૨૮૧ ૦૦૩

: ટેલિફોન :

(૦૫૬૫) ૭૩૦૩૯૯, ૭૩૦૧૨૮

વાર્ષિક લવાજમ : ૫૫ રૂપિયા

આજીવન લવાજમ : ૭૦૦ રૂપિયા

વિદેશનું લવાજમ

વાર્ષિક ૧૦ પાઉન્ડ / ૧૫ ડોલર

રૂ. ૬૦૦=૦૦

આજીવન : ૧૦૦ પાઉન્ડ / ૧૫૦ ડોલર

ભારતીય મુદ્રામાં રૂ. ૭૦૦૦-૦૦

વર્ષ - ૩૨ અંક - ૧૧

પ્રકાશન તિથિ ૨૫-૧૦-૨૦૦૧

નવેમ્બર - ૨૦૦૧

અવરોધોનું સ્વાગત કરો

કાર્ય કરતી વખતે એવો વિચાર આવે કે તેનું ફળ કલ્પના મુજબ ઉત્તમ નહિ હોય અને એવા ભયથી તેને અધવચ્છ છોડી દેવામાં આવે તો એ કાંઈ બુદ્ધિમાની નથી. કોઈ પણ કાર્યનું ફળ ઉત્તમ, મધ્યમ કે નિમ્ન હોઈ શકે છે, પરંતુ તેની ચિંતા ન કરવી જોઈએ. અથાક પરિશ્રમને કારણે કાર્યનું ફળ ઉત્તમ પણ હોઈ શકે અને બિલકુલ પરિશ્રમ ન કરવાથી નિમ્નતર પણ હોઈ શકે.

આપણે કાર્ય કરવું જોઈએ, તેના ફળની ઈચ્છા ન રાખવી જોઈએ. ઈશ્વરે આપણને કર્મ કરવાનો જ અધિકાર આપ્યો છે, ફળ તો ખુદ તેના હાથમાં છે. જે મનુષ્યની ઈચ્છાનુસાર ફળ મળવા લાગે, તો સંસારમાં દુઃખ, સંતાપ, પશ્ચાતાપ અને અસફળતા જેવા શબ્દો સાંભળવા ન મળે. તો ન કોઈને ધનની ચિંતા રહે, ન માન-સન્માનની. બધું જ માનવીની ઈચ્છાના જોરે મળી જાય.

મનુષ્ય એ છે, જે અવરોધોને તોડી-ફોડીને હટાવી દે છે. સંકટોથી ડરી જઈને માર્ગ છોડી દેવાથી કોઈ કામ સરતું નથી. જે કાર્ય પૂરું કરવામાં કોઈ અવરોધો ન આવે, તો તે કાર્ય શું એવું ઉલ્લેખનીય હોઈ શકે ? કાર્ય એ છે, જેમાં અવરોધો આવે અને કર્મવીર એ છે જે એવાં જ કાર્યો કરે જેમાં અવરોધો આવી આવીને તેને સફળતાનાં દ્વાર તરફ દબાપૂર્વક આગળ ધપાવે. એટલા માટે અવરોધોનું સ્વાગત કરો, તે આપને સફળતાનું રહસ્ય સમજાવશે.

કામ કરો ! કામ કરો !

એતરેય બ્રાહ્મણમાં કહ્યું છે -

કલિઃ થયાનો ભવતિ, સંજિહાનસ્તુ દ્વાપરઃ ।

ઉત્તિષ્ઠન્ત્રેતા ભવતિ, કૃતં સમ્પદ્યત ચરન્ ।

ચરૈવેતિ, ચરૈવેતિ, ચરૈવેતિ ॥

અર્થાત્ - ઊંઘતા રહેવું એ કળિયુગ છે, જગતા પડ્યા રહેવું એ દ્વાપર છે, ઊઠીને બેઠા થવું ત્રેતા છે અને કામમાં લાગી જવું એ સત્યુગ છે. એટલે કામ કરો, કામ કરો, કામ કરો.

યુગોની આ વ્યાખ્યા એકદમ બરાબર લાગે છે. જ્યારે આપણે અજ્ઞાનના અંધકારમાં પડ્યા રહીને આજસ અને ભ્રાંતિમય જીવન જીવીએ છીએ ત્યારે તે કળિયુગ છે. જ્યારે આપણે આપણી પરિસ્થિતિનું નિરીક્ષણ કરીએ છીએ, ભૂલોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીએ છીએ અને ભાવિને નજર સમક્ષ રાખીએ છીએ, કર્તવ્યને માન આપીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્નશીલ રહીએ છીએ, તે દ્વાપર છે. જ્યારે કર્તવ્યધર્મનું પાલન કરવા માટે કમર કસીને ઊભા થઈ જઈએ છીએ, વિધ્નો અને અવરોધોની પરવા ન કરીને સાહસથી આગળ ડગલાં માંડીએ છીએ, બુરાઈઓનો તિરસ્કારથી ત્યાગ કરીને સત્યરૂપી સૂર્યનું દર્શન કરીએ છીએ, તે ત્રેતા છે. જે સમયે કર્તવ્યધર્મને પૂર્ણ કરવા માટે મનુષ્ય બેચેન થઈ જાય છે, સત્યની તુલનામાં પોતાના પ્રાણને પાણુ તુચ્છ માને છે, આજસ, જડતા અને અજ્ઞાનનો ત્યાગ કરીને ધર્મનું પાલન કરે છે, વિષયવિકારોમાંથી વૃત્તિઓને વાળીને આત્મા અને પરમાત્મા તરફ અભિમુખ બને છે ત્યારે સમજવું જોઈએ કે સત્યુગનો ઉદય થઈ રહ્યો છે.

યુગોનો આ પ્રભાવ સંપૂર્ણ દેશ અને જાતિઓમાં હંમેશાં જોવા મળે છે. કેટલાક લોકો કળિયુગમાં પડ્યા રહ્યા છે તો કેટલાક દ્વાપરમાં ડગલાં માંડી રહ્યા છે, કોઈ ત્રેતા સુધી પહોંચી ગયું છે તો કોઈ સત્યુગ તરફ જઈ રહ્યા છે. આ બધા યુગો હંમેશાં વર્તમાન જ રહે છે. જેમની જેવી ઈચ્છા હોય છે તેવી જ તે પસંદગી કરે છે. બજારમાં બધા પ્રકારની વસ્તુઓ વેચાઈ રહી છે, જેના મનમાં જે આવે તે ખરીદી શકે છે, નિઃશંકપણે બજારમાં

ભાજીમૂળાના ઢગલા છે અને કેસર-કસ્તૂરી ઓછાં. પરંતુ તે ઈચ્છનારને તો તેની ઈચ્છિત વસ્તુ મળી જ રહે છે. સત્યપથગામી માટે પોતાનું આચરણ શુદ્ધ કરવા માટે હંમેશાં સગવડ છે, પછી તે કોઈ પાણુ દેશ-કાળ કેમ ન હોય.

‘યુગ’ શબ્દ સમયનો સૂચક નથી, અમારી સમજ પ્રમાણે તો તે મનોદશા પ્રદર્શિત કરે છે. અજ્ઞાની અને અધર્મીને કળિયુગી જીવ કહેવાય છે, જેમનો આત્મા જાગૃત છે તે શી રીતે કળિયુગી કહેવાય ? સત્યુગ એક દિવ્ય આદર્શ છે. જે લોકો તે શુભ સમયને જોવાની ઈચ્છા ધરાવે છે તેઓ આ ઋષિવચન અપનાવે છે - ચરૈવેતિ, ચરૈવેતિ. અર્થાત્ કામ કરો ! કામ કરો !! કામ કરો !!! સત્યુગ પોતાની મેળે દોડીને આપણી પાસે ક્યારેય આવવાનો નથી, એને મેળવવા માટે આપણે ભગીરથ પ્રયત્ન કરવો પડશે. ઉદમી માણસોને જ લક્ષ્મી વરે છે અને ઉદમી જ સત્યુગનો આનંદ પામે છે માટે સત્ ધર્મ તરફ આગળ વધો, જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો પ્રયત્ન કરો, નવીન યુગ લાવવાનો ઉદમ કરો. કામ કરો ! કામ કરો !! કામ કરો !!!

કંસ વધ પછી દેવર્ષિ નારદ મથુરા ગયા. રાજા ઉચારેને તેમને પૂછ્યું - દેવર્ષિ ! કંસજો વધ તો હવે થયો પણ વર્ષો સુધી તે મર્મભેદી પીડા લોગવતો રહ્યો. તેને ઊંધ આવતી જ હતી અને ભયભીતની જેમ ચીસ પાડી ઊઠતો હતો. શું આ મૃત્યુના ભયને કારણે હવે કે અલ્પ કોઈ કારણ હવે ? નારદજી બોલ્યા - રાજા ! તે તેનાં પોતાનાં પાપકર્મોની પ્રતિક્રિયા હતી. તેનાં કુકર્મ જ તેને પીડા આપતાં રહ્યાં. નહિતર મૃત્યુ તો દરેક મનુષ્યનું સ્વાભાવિક રીતે આવે જ છે. તેના પહેલાં વર્ષો સુધી ભયંકર ક્રોધ લોગવવાની જરૂર પડતી નથી.

કુટુંબ એ બાળકની પ્રાથમિક પાઠશાળા છે અને માતા-પિતા તેના પહેલા શિક્ષક. બાળક દરેક કામમાં કુટુંબીજનોનું અનુકરણ કરે છે અને ઘરમાં જે જે થતું જુએ છે તે જ તે શીખે છે. આપનાં બાળકોને શિષ્ટ અને સભ્ય બનાવવા માટે આપ બાળકો સમક્ષ સારું આચરણ કરો અને આપનાં વાણી-વ્યવહારને સંયમિત રાખો એ જરૂરી છે. સારો વ્યવહાર આપનાં બાળકોને સફળ અને વ્યવહારકુશળ બનાવવામાં મદદરૂપ બનશે.

- બાળકો સામે ગાળ કે અશ્લીલ ભાષાનો પ્રયોગ ન કરો.

- ખોટું બોલવાની કે વચન આપવાની વાત ખોટી છે. તેનાથી બાળકમાં ખોટું બોલવાની ટેવ પાંગરે છે. તેથી તેનાથી બચો.

- કોઈ સ્નેહી, મિત્ર કે પરિચિતોની નિંદા બાળકો સામે ન કરો, અન્યથા ભવિષ્યમાં બાળક પણ તેમનું માન નહિ જાળવે અને સાથોસાથ તેનામાં નિંદાવૃત્તિ વિકસશે. બાળકો સામે ભૂતપ્રેત કે અંધવિશ્વાસની વાત ન કરો.

- નકારાત્મક વાતો બાળકના ક્રોમળ માનસ પર પ્રતિકૂળ પ્રભાવ પાડી શકે છે અને તેની વિચારધારાને પણ નિરાશાવાદી બનાવી શકે છે. એટલે એવી વાતોથી બચો.

- બાળકો સામે પત્ની, માતા-પિતા, ભાઈબહેન કે અન્ય કોઈ કુટુંબીજન સાથે લડાઈ-ઝઘડો ન કરો. નહિતર બાળકો પણ મોટાં થઈને તેમની સાથે તેવું જ વર્તન કરશે.

- બાળકો સામે કોઈપણ પ્રકારની વ્યસનપૂર્તિ કરવી એ ભયંકર ભૂલ છે. તેનાથી તેઓ પણ ભવિષ્યમાં પ્રભાવિત થઈ શકે છે અથવા તેમની ભાવનાઓને ઠેસ પહોંચી શકે છે.

- બાળકની ભૂલ થતાં તેને ધમકાવો અને કોઈ સારું કામ કરતાં તેને પ્રોત્સાહિત કરો, ભેટ આપો અને સમયાંતરે તેના મનોરંજન, ખાન-પાન અને ભાગતરનું ધ્યાન રાખો.

- આપનો તનાવ કે ગુસ્સો બાળકો પર ન ઉતારો.

- બાળકોને વધુ પડતી શીખામણો આપવી, બીજા સાથે તેની સરખામણી કે તેની ટીકા કરવી એ ખોટું છે. તેને તેની શારીરિક ક્ષમતા અને યોગ્યતા અનુસાર વિકસવાની તક આપો.

આપની ભાવનાઓ અને મહત્વાકાંક્ષાઓ બાળકો પર ન લાદો. તે જ તેની સફળતામાં બાધક સિદ્ધ થઈ શકે છે.

બાળકોને સારા સંસ્કાર આપો. તેમને આપની સંસ્કૃતિ, ધર્મ, દેશ અને મહાપુરુષોની જીવનકથાથી માહિતગાર કરો. બાળકોને આત્મવિશ્વાસુ અને ધૈર્યવાન બનવા પ્રેરિત કરો.

બાળકોને શીખવો કે તેઓ -

- પોતાનાં વડીલો અને ગુરુજનોનો આદર કરે.

- ક્યારેય જૂઠું ન બોલે, કોઈની વસ્તુ ન ચોરે.

- ખરાબ સૌભતથી હંમેશાં બચે.

- અશિષ્ટ ભાષાનો પ્રયોગ ક્યારેય ન કરે.

- શાળાના નિયમોનું પાલન કરે.

- સૌ સાથે મિત્રતાપૂર્ણ વ્યવહાર કરે. અહંકારી બનવાને બદલે પરોપકારી બને.

- ટી.વી.માં ફક્ત બાળકોના ઉપયોગી કાર્યક્રમો જ જુએ અને રમવા માટે એક નિશ્ચિત સમય નક્કી કરે.

- ભાણવાની સાથેસાથે સંગીત, ચિત્ર, રમતગમત જેવી અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે.

- ઘરે મહેમાન આવે ત્યારે ઉધમાત મચાવવો, પારકી વસ્તુઓને અડવું કે સંતાડવું, લડાઈ-ઝઘડા કરવા કે અવનવી ચીજો માગમાગ કરવા જેવી બાબતોથી બચે.

- પોતાના માતા-પિતા કે અન્ય વડીલોની વાતો કાપી નાખવી કે તેમની મશ્કરી કરવી એ ખોટું છે.

- અતિથિનું સ્વાગત, અભિવાદન કરે.

- જરૂરિયાતવાળા લોકોને યથાયોગ્ય મદદ કરે.

- ઊંચા સાદે ન બોલે, બૂમબરાડા ન પાડે.

- ઘરમાં અશિષ્ટ ભાષા બોલવી, ફિલ્મી ગીતો ગાણગાણવાં કે સીટી મારવા જેવી હરકતો ન કરે.

કૃષ્ણ-બલરામ દ્વારા અસુરોનો ઉદ્ધાર

(ગતાંકથી આગળ)

એ અસુરોની પ્રવૃત્તિ તમોગુણી હતી. તમોગુણના લીધે એમનું ચિત્ત યોગ્યાયોગ્યના વિવેક વિનાનું થયું હતું. એમના માથે મોત ભમી રહ્યું હતું. કારણ કે એમણે સંતો સાથે દ્વેષ કર્યો હતો.

અહીં નંદબાબાએ પુત્રજન્મના આનંદમાં ઉત્સવનું આયોજન કર્યું. જાતકર્મ કરાવીને ગોદાન કર્યું, પછી વાર્ષિક કર આપવા મથુરા ગયા. ત્યાં વસુદેવ સાથે એમની મુલાકાત થઈ. વસુદેવે એમને વધામાણી આપી તથા જલદી ગોકુળ પાછા ફરવા કહ્યું.

પૂતના નામની એક રાક્ષસી હતી, જે કંસની આજ્ઞા પ્રમાણે નવાં જન્મેલાં બાળકોની હત્યા કરતી ફરી રહી હતી. તે સુંદર સ્ત્રીનો વેશ લઈ ગોકુળમાં આવી. એણે નંદના ઘેર જઈ પ્યાર કરવાના બહાને કૃષ્ણને ખોળામાં લીધા. એના સૌમ્ય રૂપને જોઈને જસોદા વગેરે સ્ત્રીઓ એને રોકી શકી નહીં. તે દુષ્ટા કપટથી કૃષ્ણને મારવાની વાત વિચારવા લાગી. ભગવાન કૃષ્ણ ચર-અચર બધાં પ્રાણીઓના આત્મા છે. માટે એમણે ક્ષણવારમાં જાણી લીધું કે આ બાળકોને મારનારી પૂતના છે અને પોતાની આંખો બંધ કરી દીધી. જેમ કોઈ પુરુષ ભ્રમવશ સૂતેલા સાપને દોરડું સમજી પકડી લે, તેમ પોતાના કાળ સ્વરૂપ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને ખોળામાં લઈને દૂધ પીવડાવવાનું શરૂ કર્યું. તેણે સ્તનો પર ઝેર લગાડ્યું હતું, પરંતુ કૃષ્ણ દૂધની સાથે એના પ્રાણ પાણ પીવા લાગ્યા. તે રાક્ષસી ખૂબ તરફડવા લાગી, તેમ છતાં કૃષ્ણે એને છોડી નહીં અને એ રીતે પૂતનાના પ્રાણ જતા રહ્યા.

કૃષ્ણને મારવા માટે રાક્ષસોના નવા પ્રયત્નો થવા લાગ્યા. કંસે મોકલેલો તૂણાવર્ત દૈત્ય વંટાળિયારૂપે આવ્યો અને એને લઈને ઊડ્યો, પણ કૃષ્ણે એને પણ પતાવી દીધો. ભગવાને એટલા જોરથી એનું ગળું પકડી રાખ્યું હતું કે તે અસુર જડવત્ થઈ ગયો. એની આંખો બહાર નીકળી ગઈ, બોલતી બંધ થઈ ગઈ, પ્રાણ-પંખેરું ઊડી

ગયું અને બાળક શ્રીકૃષ્ણની સાથે તે વ્રજમાં પડ્યો.

કૃષ્ણ અને બલરામ ગોકુલમાં જાતજાતની લીલાઓ કરતા મોટા થવા લાગ્યા. ગર્ગચાર્યજી યદુવંશના કુળ પુરોહિત હતા. વસુદેવજીએ પોતાના બંને પુત્રોના નામકરણ સંસ્કાર કરાવવા એમને ગોકુળ મોકલ્યા. નંદે ગર્ગચાર્યને બંને પુત્રોના નામકરણ સંસ્કાર કરવાની વિનંતી કરી.

એમણે કહ્યું - હું યદુવંશનો પુરોહિત છું. જે કંસને આ વાતની ખબર પડી જશે તો તે એને દેવકીનો પુત્ર સમજશે. નંદે આશ્વાસન આપ્યું કે કોઈને કાનોકાન પાણ ખબર નહીં પડે. ત્યારે એમણે ગૌશાળાના એકાંતમાં બંને બાળકોના નામકરણ સંસ્કારની વ્યવસ્થા કરી. શ્રી શુકદેવજી કહે છે કે ગર્ગચાર્ય તો સંસ્કાર ઈચ્છતા જ હતા. ત્યારે નંદબાબાએ એમને વિનંતી કરી, ત્યારે એમણે એકાંતમાં છુપાઈને ગુપ્ત રીતે બંને બાળકોના નામકરણ સંસ્કાર કર્યા હતા.

કૃષ્ણ થોડા મોટા થયા તથા ગોવાળિયા સાથે રમવા લાગ્યા. એક દિવસ કૃષ્ણ સાથે રમનારાં બાળકોએ આવીને મા જસોદાને ફરિયાદ કરી કે કનેયાએ માટી ખાધી છે. માએ વિચાર્યું કે આમ બાળકને ટેવ પડી જશે, એમણે આ ટેવ છોડાવવા કૃષ્ણને બીવડાવ્યા. હિતેચ્છુ જસોદાએ શ્રીકૃષ્ણનો હાથ પકડી લીધો. એ વખતે કૃષ્ણની આંખો ભયથી ચકળવકળ થઈ રહી હતી. જસોદાએ ધમકાવીને પૂછ્યું - રે નટખટ ! તું કેમ ધૂષ્ટ થયો છું ? તે એકલા છુપાઈને માટી કેમ ખાધી ? તારી સાથે રમનારાં બધાં બાળકો તથા બલરામ બધા તારી ફરિયાદ કરે છે. કૃષ્ણ બાળસુલભ ચંચળતા દેખાડી ચોખવટ કરવા લાગ્યા. તે માને પોતાના દિવ્યરૂપનાં દર્શન કરાવવા માંગતા હતા. માટે બોલ્યા - મા ! મેં માટી ખાધી નથી. જે તમને વિશ્વાસ ન હોય, તો મારું મોં જોઈ લો. કૃષ્ણે આમ કહેતાં માતા જસોદાએ એનું મોં જોયું તો આશ્ચર્યચકિત બની ગયાં. જસોદાએ જોયું કે

એના મોંમાં ચરાચર સંપૂર્ણ જગત છે. આકાશ (તે શૂન્ય જેમાં કોઈની ગતિ નથી), દિશાઓ, પહાડ, દ્વીપ અને સમુદ્રો સહિત આખી પૃથ્વી, વહેતો વાયુ, વીજળી, અગ્નિ અને તારાઓ સાથે જ્યોતિર્મંડળ સહિત આખું વિશ્વ જસોદાએ કૃષ્ણના મુખમાં જેયું. માતા જસોદાને ભગવાનનાં દિવ્ય દર્શન થઈ ગયાં. તે ધ્યાનસ્થ દશામાં રહ્યાં અને મનોમન એમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં. ભગવાને પોતાની માયા સમેટી લીધી અને પછી મા-દીકરા જેમ સ્વાભાવિક બની ગયા.

એક વખત કૃષ્ણને ખવડાવવા માટે જસોદા માખાણ કાઢી રહ્યાં હતાં. કૃષ્ણ એમની પાસે આવ્યા અને દૂધ પીવા હાથ કરવા લાગ્યા. મા એમને દૂધ પાવા લાગી. એટલામાં સગડી ઉપર મૂકેલા દૂધનો ઊભરો આવ્યો. મા કૃષ્ણને છોડી દૂધ ઉતારવા માટે દોડી. કૃષ્ણ ઘરમાં જઈ માખાણ ખાવા લાગ્યા. માએ જેયું કૃષ્ણ ખાંડણિયા પર ચઢી માખાણ ખાઈ રહ્યા હતા તથા વાંદરાંને પાણુ ખવડાવી રહ્યા હતા. મા હાથમાં લાકડી લઈ દોડી, કૃષ્ણ ભાગ્યા. માએ એમને પકડી લીધા અને ખાંડણિયા સાથે બાંધી દીધા જેથી ગભરાઈને કૃષ્ણ આવું તોફાન બંધ કરે. મા બીજા ગૃહકાર્યમાં જોડાઈ. કૃષ્ણ એ ખાંડણિયો ઘસડતા ઘરની બહાર પહોંચી ગયા તથા ખાંડણિયો ફસાવી બે વૃક્ષો તોડી નાંખ્યાં. કુબેરના પુત્ર નલકુબેર અને મણિભદ્ર નારદજીના શાપને લીધે વૃક્ષ બન્યા હતા. એમનો ઉદ્ધાર થયો. તેઓ દિવ્યદેહ ધારણ કરી ભગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

હે પ્રભુ ! આપ પ્રાકૃત શરીર-રહિત છો, તો પાણુ આપ આવા પરાક્રમ દેખાડો છો, જે સાધારણ શરીરધારી માટે શક્ય નથી અને જેનાથી વધારે તો શું? જેમની બરોબરી પાણુ કોઈ કરી શકતું નથી, ત્યારે એમના દ્વારા એ શરીરોમાં આપના અવતારોનો ખ્યાલ આવી જાય છે. કૃષ્ણની સ્તુતિ કરી તે બંને પોતાના લોકમાં જતા રહ્યા. વૃક્ષ તૂટવાનો અવાજ સાંભળી મા જસોદા અને બીજા લોકો દોડી આવ્યાં. કૃષ્ણને ખાંડણિયા સાથે બંધાયેલો જોઈને નંદબાબાએ દોરડાંની ગાંઠ છોડી કૃષ્ણને ખોળામાં લઈ લીધા. આ રીતે અનેક લીલાઓ દ્વારા કૃષ્ણ બધાને સુખ વહેંચવા લાગ્યા.

એક દિવસ ગોકુળના બધા ગોવાળોએ વિચાર કર્યો કે અહીં જાત-જાતના ઉત્પાતો વધી રહ્યા છે, માટે આ સ્થાન છોડી દેવું જોઈએ. સર્વસંમતિથી વૃંદાવનમાં રહેવાનો નિર્ણય કર્યો. બધા લોકો પોતાની ધરવખરી છકડામાં નાંખી વૃંદાવન પહોંચી ગયા અને ત્યાં બધા છકડાને ગોળાકારમાં રાખીને રહેવાનું સ્થાન બનાવી લીધું. નવા સ્થળે આવીને કૃષ્ણ અને બલરામ ખૂબ પ્રસન્ન થયા. બંને ભાઈઓ પોતાની કાલી બોલી અને અત્યંત મધુર બાળસુલભ લીલાઓથી ગોકુળની જેમ જ વૃંદાવનમાં પ્રજ્વાસીઓને આનંદ આપતા રહ્યા. થોડા દિવસોમાં સમય થતાં તેઓ વાદ્યરડાં ચરાવવા લાગ્યા. કૃષ્ણ અને બલરામ બંને ભાઈઓ બીજા ગોવાળિયા સાથે વાદ્યરડાં ચરાવવા જતા અને ત્યાં કેટલીય બાળરમતો રમતા. એક દિવસ કૃષ્ણએ વાદ્યરડાંનું રૂપ લઈ વન્સાસુરને મારી નાંખ્યો. પછી એક દિવસ બધાં બાળકો વાદ્યરડાંને પાણી પીવડાવવા યમુના કિનારે લઈ ગયા. ત્યાં એક મોટા બગલાને જોઈ ગભરાયા. શ્રીકૃષ્ણ એ બગલાની પાસે ગયા. તે 'બકાસુર' નામનો એક મોટો અસુર હતો, જે બગલાનું રૂપ લઈને અહીં આવ્યો હતો. એની ચાંચ ખૂબ લાંબી હતી અને તે પોતે બળવાન હતો, તે તરાપ મારીને શ્રીકૃષ્ણને ગળી ગયો. બગલા દ્વારા ગળાતા કૃષ્ણને જોઈને બલરામ તથા બીજા લોકો પાણુ દુઃખી થયા, પરંતુ તે બગલો કૃષ્ણને ગળી શક્યો નહીં, એનાથી અંગારો ગળતો હોય તેમ તેનું ગળું બળવા લાગ્યું, માટે તરત જ એણે કૃષ્ણને છોડી દીધા. એને મારી નાખવા એમની ઉપર પ્રહાર કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. કંસનો મિત્ર બકાસુર હજી ભક્તવત્સલ ભગવાન ઉપર આપટ લગાવી રહ્યો હતો, એટલામાં કૃષ્ણે પોતાના બંને હાથે એની ચાંચના બંને ભાગ પકડી લીધા અને ગોવાળિયાના દેખતા રમત રમતમાં વીરાણુ નામના ઘાસને ચીરે તેમ એને ચીરી નાંખ્યો. આથી દેવતાઓને ખૂબ આનંદ થયો.

કૃષ્ણ સવારથી જ ભોજનસામગ્રી લઈને ગોવાળિયા સાથે વાદ્યરડાં લઈ વનમાં જતા રહેતા હતા. વાદ્યરડાં ઘાસ ચરતાં અને બાળકો હળીમળીને જાતજાતની રમતો રમતા હતા. એક વાર બધા બાળકોએ વાદ્યરડાંને પાણી

પીવડાવી ચરવા માટે છોડી મૂક્યા. કૃષ્ણે કહ્યું -મિત્રો ! હવે દિવસ ખૂબ ચઢી ગયો છે, માટે આપણે ભોજન કરી લેવું જોઈએ. ગોવાળિયાઓએ એકસાથે કહ્યું-સારું. સારું. એમણે વાછરડાંને પાણી પીવડાવી લીલાદમ ઘાસમાં છોડી મૂક્યાં અને પોતપોતાના નાસ્તાના ડબા ખોલી ભગવાન સાથે ખૂબ આનંદથી ભોજન કરવા લાગ્યા. બધા ગોવાળિયા એક-બીજાના શિકામાંથી ભોજન છીનવીને ખાઈ રહ્યા હતા. સૌની વચ્ચે બેઠેલા કૃષ્ણ જાત-જાતની વાતો કરી સૌનું મનોરંજન કરતા હતા. ભોજન કરતાં વાર લાગી, વાછરડાં ચરતાં-ચરતાં દૂર નીકળી ગયાં. બાળકોએ જોયું તો વાછરડાં દેખાયાં નહીં. એ દિવસે વાછરડાં ભેગાં કરવાનો વારો કૃષ્ણનો હતો. માટે બાળકોને ભોજન કરતાં છોડીને કૃષ્ણ હાથમાં દર્હીભાતનો કોળિયો લઈ વાછરડાં શોધવા લાગ્યા. બ્રહ્માને આ જોઈને કૃષ્ણ માટે ભ્રમ પેદા થયો. એમણે પરીક્ષા કરવા વાછરડાંને ગુફામાં છુપાવી દીધા. જ્યારે કૃષ્ણને વાછરડાં ન મળ્યાં, ત્યારે પાછા ફરી ગોવાળિયા પાસે આવ્યા, પરંતુ ત્યારે બ્રહ્માએ એમને પાણી સંતાડી દીધાં હતાં. બ્રહ્માનું આ કાર્ય જોઈ કૃષ્ણે એમને સબક શીખવવા વિચાર્યું.

સર્વાત્મા ભગવાન પોતે જ વાછરડું બની ગયાં અને પોતે જ ગોવાળિયા. પોતાના આત્મસ્વરૂપ ગોવાળિયા દ્વારા ધરાઈને પોતાની સાથે વિવિધ પ્રકારની રમતો રમતાં એમણે વ્રજમાં પ્રવેશ કર્યો. એક વર્ષ વીત્યા પછી બ્રહ્મા ફરીથી વ્રજમાં આવ્યા. એમણે જોયું બધું કાર્ય યથાવત્ ચાલે છે. એમના કાર્યની કોઈ પણ અસર નથી. ભગવાન પોતે જ ગોવાળો અને વાછરડાં વગેરે બનેલા છે. બ્રહ્માએ જ્યાં વાછરડાં અને ગોવાળોને છુપાવ્યાં હતાં ત્યાં જઈને જોયું તો એ પણ બરાબર હતા. બ્રહ્માને ખૂબ નવાઈ લાગી. એમને ભગવાનની મહત્તા સમજાઈ. તેઓ કૃષ્ણની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

જે પુરુષ પરમાત્માને આત્મા સ્વરૂપે નથી જાણતો તેને અજ્ઞાનને કારણે જ આ નામરૂપાત્મક નિષ્પિલ પ્રપંચની ઉત્પત્તિનો ભ્રમ થાય છે, પરંતુ જ્ઞાન થતાં જ એની વાસ્તવિકતાની જાણ થાય છે. જેમ દોરડામાં ભ્રમને લીધે સાપ દેખાય છે અને ભ્રમ દૂર થતાં એ દોરડું

જ દેખાય છે.

ભગવાન ! કેટલી નવાઈની વાત છે કે આપ સૌના આત્મા છો, પણ લોકો આપને પારકા માને છે. શરીર વગેરે પારકા છે, પરંતુ એને આત્મા માને છે અને પછી આપને ક્યાંક બીજે શોધવા માંડે છે. ભલા ! અજ્ઞાની જીવોનું આ કેટલું મોટું અજ્ઞાન છે ! સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ શ્યામસુંદર ! જ્યાં સુધી જીવ આપનો થતો નથી ત્યાં સુધી રાગ દ્વેષાદિ દોષ ચોરની જેમ બધું અપહત કરતા રહે છે, અને ત્યાં સુધી ઘર અને એનાં તમામ બંધનોમાં બાંધીને રાખે છે, અને ત્યાં સુધી મોહ પગની બેડીઓની જેમ જકડી રાખે છે.

કર્ણ સત્કાર્ય માટે સહયોગ માંગનાર કોઈપણ વ્યક્તિને નિરાશ જવા દેતો ન હતો. શ્રીકૃષ્ણે એની એ શ્રેષ્ઠતાનો વિશ્વાસ કરાવવા બે વાર કર્ણની કસોટી કરી.

એક વાર બ્રાહ્મણને વર્ષાઋતુમાં યજ્ઞ માટે ચંદનનાં સૂકાં લાકડાં લેવા મોકલ્યા. પહેલાં યુધિષ્ઠિર પાસે મોકલ્યો. એમણે બે-ત્રણ દિવસમાં વ્યવસ્થા કરવાનું આશ્વાસન આપ્યું. પરંતુ કર્ણે સૂકાં લાકડાં ન મળતાં પોતાના ભવનનાં ચંદનના કમાડ ફાડીને તરત જ એને આપી દીધાં.

બીજી વાર જ્યારે કર્ણ યુદ્ધભૂમિમાં અંતિમશ્વાસ લઈ રહ્યો હતો. કૃષ્ણ અને અર્જુન બ્રાહ્મણ વેશે પહોંચ્યા અને સોનાની માગણી કરી. કર્ણે એ દશામાં પાણી પોતાનો દાંત તોડીને એના પર મઢેલું સોનું કાઢી આપ્યું હતું.

આ પ્રકારે ભગવાનની સ્તુતિ કરી બ્રહ્માએ બધા ગોવાળિયા અને વાછરડાંને જે તે સ્થળે પહોંચાડ્યાં. કૃષ્ણે પોતાના સ્વરૂપને સમેટી લીધું. બાળકોને આ રહસ્યની ખબર ન પડી. તેઓ એ જ રીતે ભોજન કરી રહ્યા હતા. કૃષ્ણ વાછરડાંને લઈને આવી ગયા. સૌએ મળીને વ્રજ તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. આ સમયમાં બધા લોકોમાં પોતાનાં બાળકો અને વાછરડાં પ્રત્યે અત્યધિક સ્નેહભરતી થતી રહી, કારણ કે જગતાત્મા શ્રીકૃષ્ણ

પોતે જ એ રૂપે એમની પાસે હતા.

શ્રી શુકદેવજી કહે છે - રાજન્ ! સંસારનાં બધાં પ્રાણીઓ પોતાના આત્માને જ પ્રેમ કરે છે. પુત્ર, ધન અને કોઈને માટે જે પ્રેમ હોય છે તે એટલા માટે કે તે વસ્તુઓ આપણા આત્માને પ્રિય છે.

કૃષ્ણ અને બલરામ થોડા મોટા થયા. એમની ઉંમર પ્રમાણે એમને થોડી વધુ જવાબદારી સોંપાઈ. હવે તેઓ વત્સપાલમાંથી ગોપાલ બની ગયા અને એમ બચપાણી બાળ-લીલાઓ ત્યજી પોતાની ઉંમર પ્રમાણે ગૃહકાર્યોમાં સહકાર આપવા લાગ્યા.

શ્રી શુકદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત ! બલરામ અને કૃષ્ણ છ વર્ષના થયા. હવે એમને ગાયો ચરાવવાની મંજૂરી મળી ગઈ છે, તેઓ પોતાના સખા ગોપબાળો સાથે ગાયો ચરાવતા વૃંદાવનમાં લાવતા અને પોતાનાં ચરાણોથી વૃંદાવનને અતિ પાવન કરતા હતા. કૃષ્ણ અને બલરામે વ્રજમાં સહકારનો સુંદર આદર્શ રજૂ કર્યો. બધા સાથીઓ સવારમાં જ પોતપોતાની ગાયો લઈને વનમાં જતા અને ત્યાં જાત-જાતની રમતો તથા કાર્ય દ્વારા મનોરંજન અને પરિશ્રમ કરતા, સંગીત તથા ગીતના કાર્યક્રમ પણ થતા. પક્ષીઓની બોલી અને એમની ચાલની નકલ કરતા અભિનય પણ થતા. આ પ્રમાણે આખો દિવસ હસી-ખુશીનું વાતાવરણ બની રહેતું. જ્યારે બલરામજી રમતા-રમતા થાકીને કોઈ ગોવાળના ખોળામાં માથું રાખી સૂઈ જતાં, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ એમના પગ દબાવવા લાગતા, પંખો નાખતા અને આ રીતે નાચવા લાગતા અથવા તાલ વગાડી-વગાડીને એક-બીજા સાથે કુસ્તી લડતા, ત્યારે શ્યામ અને રામ બંને ભાઈ હાથમાં હાથ નાંખી ઊભા રહેતા અને હસીને વાહ-વાહ કરતા. એક દિવસ કૃષ્ણના મિત્ર શ્રીદામાએ એમને કહ્યું - અહીંથી થોડે દૂર એક તાડનું વન છે, જેમાં પાકેલાં ફળ લાગ્યાં છે, પરંતુ ત્યાં ધેનુકાસુર નામનો રાક્ષસ ગઘેડાના રૂપે પોતાના મિત્રો સાથે રહે છે. એટલે કોઈપણ એ વનનાં ફળ ખાઈ શકતું નથી, આપ એમને ત્યાંનાં ફળ જરૂર ખવડાવો. એની વાત સાંભળી કૃષ્ણ અને બલરામ અન્ય મિત્રો સાથે ત્યાં પહોંચ્યા. બલરામજીએ વૃક્ષોને હલાવ્યાં. ખૂબ ફળો પડ્યાં. અવાજ સાંભળી ધેનુકાસુર દોડ્યો અને ઓગે

બલરામને મારવા પાછલા બે પગની લાત ઉગામી. બલરામજીએ પોતાના એક જ હાથે એના બન્ને પગ પકડી લીધા અને એને આકાશમાં ધુમાવીને એક તાડના વૃક્ષ પર પછાડ્યો. ધુમાવતી વખતે જ એ ગઘેડાનું પ્રાણ-પંખેરું ઊડી ગયું. ધેનુકાસુરના મૃત શરીરને ઘેરીને બધા મિત્રો આનંદિત થયા. તેઓ બોલ્યા- આ દુષ્ટ પ્રકૃતિ-સંપદાના ઉપયોગથી બધાને વંચિત રાખતો હતો. આજે આ બલરામભાઈના હાથે એને યોગ્ય દંડ મળી ગયો. પછી બધા હસતા રમતા, ફળ ખાતા ગાયો લઈને ઘેર પાછા ફર્યા. આમ શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામના હાથે આ સ્થળે ફરતા દૈત્યોની સંખ્યા દિવસે-દિવસે ઘટવા લાગી. વ્રજવાસી નર-નારી એમના અદ્ભુત પરાક્રમથી ખૂબ હર્ષ, ગૌરવ અને સંતોષ અનુભવી સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યાં.

ક્રમશઃ

એક મુળી વૃક્ષને યમદૂત લઈ ગયો. એને સ્વર્ગની અધિકારી માની, પણ તેણે એવું કહીને એક વર્ષનો સમય માંગ્યો કે મારે હજી ઘણું બધું કરવું છે. એક વર્ષ મુદી તે શાન-શૌકતથી રહી. સમય થતાં યમદૂત એને ફરી લઈ ગયો, પણ હવે એને સ્વર્ગની અધિકારી ના માની અને કહ્યું કે એણે પાછલા સમયમાં સાદગીથી રહીને જે પુણ્ય કર્યું હતું તે એક વર્ષ વિલાસના કારણે પૂરું થઈ ગયું. સત્યસાદક સંપત્તિને ઈશ્વરની અમાનત માની એને વ્યસન-વિલાસમાં ગર્હી, સત્કર્મોમાં ખર્ચાને ભગવાનના પ્રેમના અધિકારી બને છે.

गायत्री साधनाथी पृथ्वी पर स्वर्गीय सुખ

गायत्र्युपासकस्वान्ते सत्कामाઉદ્ભવન્તિહિ ।

તત્પૂર્તયેઽભિજયન્તે સહજં સાધનાન્યપિ ॥

(હિ) ચોકસપાણે (ગાયત્ર્યુપાસકસ્વાનો) ગાયત્રી ઉપાસકના હૃદયમાં (સત્કામા) સારી કામનાઓ (ઉદ્ભવન્તિ) જન્મે છે. (તત્પૂર્તયે) એની પૂર્તિ માટે (સહજ) સહેલાઈથી (સાધનાન્યપિ) સાધન પાણે (અભિજયન્તે) પેદા થાય છે.

બાહ્યાંચાભ્યન્તરમસ્ય નિત્યં સન્માર્ગગામિનઃ ।

ઉન્નતેરુભયં દ્વારં ચાત્યુન્મુક્તકપાટતામ્ ॥

(નિત્યં) હંમેશાં (સન્માર્ગગામિનઃ) સન્માર્ગે ચાલનારા (અસ્ય) આ વ્યક્તિના (બાહ્યાં) બહાર (ચ) અને (આભ્યંતરં) અંદર (ઉભયં) બંને (ઉન્નતઃ) ઉન્નતિનાં (દ્વારં) દ્વાર (ઉન્મુક્તકપાટતાંયાતિ) ખૂલી જાય છે.

ગાયત્રીની સાધનાથી મનુષ્યના અંતઃકરાણમાં એક મૌલિક પરિવર્તન થાય છે. એની વૃત્તિઓ ઈન્દ્રિય ભોગ, ધન સંચય, અહંકાર, મનોરંજન, મોહ, સ્વાર્થ, દ્વેષ જેવી તુચ્છ તૃષ્ણાઓથી વિમુખ થઈ જાય છે. એમાં કોઈ રસ દેખાતો નથી અને એની પૂર્તિનો કોઈ વાસ્તવિક લાભ નજરે પડતો નથી. એનાથી અજ્ઞાનનું, માયાનું, ભોગવાદનું બંધન શિથિલ થઈ જાય છે અને આધ્યાત્મિક રસમાં આનંદ આવવા લાગે છે. એની ઈચ્છાઓ લોકસેવા, પરોપકાર, દયા, પ્રેમ, ઉદારતા, ત્યાગ, સંયમ, ધર્મસેવા, સતોગુણ, પરાયાણતા અને ઈશ્વરપ્રાપ્તિ તરફ વળે છે અને દિવસે દિવસે એ માર્ગે આગળ વધતી જાય છે.

આ પરિવર્તનના ફળસ્વરૂપે સાધક મોહયુક્ત સાધારણ જીવો જેવું નથી વિચારતો કે એવી ઈચ્છાઓ નથી કરતો. રૂપાળી રમાણી, સ્વાદિષ્ટ ભોજન, મહેલ, મોટર, સંતાન, સેવક, ધન-દોલતનો ખજાનો, પ્રતિષ્ઠા,

પદવી, સત્તા વગેરેની ઈચ્છા લોકો કર્યા કરે છે. કોઈ વસ્તુ કેટલીયે યોગ્ય માત્રામાં એને ઉપલબ્ધ કેમ ન હોય, પાણ સંતોષ થતો નથી. વધારે! વધારે !! હજી વધારે !!! માટે એની તૃષ્ણા વધતી જ રહે છે અને કેટલુંય મળવા છતાં એ શાંત થતી નથી. આ અશાંતિમાં જ મનુષ્ય સદા બળતો, કાણસતો અને રોતો, કકળતો રહે છે. ભૌતિક પદાર્થો સંસારમાં એટલી માત્રામાં ભગવાને પેદા કર્યા કે બધાના ફાળે એનો કામચલાઉ ભાગ આવી શકે. સર્વગ્રાહી અનંત તૃષ્ણાની પૂર્તિ થઈ શકે, એટલી માત્રામાં પદાર્થોની ઉત્પત્તિ જ નથી થઈ, પછી તે મળી શકે પાણ કેવી રીતે ? બીજું, યોગ્યતા, પ્રયત્ન, જરૂરિયાત, પાત્રતા, પ્રારબ્ધ, પરિસ્થિતિ, કર્મભોગ વગેરે કારણોથી ભૌતિક પદાર્થોની, સાંસારિક પરિસ્થિતિઓની એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતી નથી, જેવી સર્વસુખસંપન્ન, સર્વ મનોકામનાપૂર્ણ અવસ્થા મનુષ્ય

આઈન્સ્ટાઈનને કોઈએ પૂછ્યું કે જ્યારે વિજ્ઞાને એક એકથી ચઢિયાતી સુખસગવડો પેદા કરી છે, ત્યારે સંસારમાં આટલું દુઃખ અને કલહ કેમ છે. તેમણે ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે એક જ વાતની ઊભય રહી ગઈ કે સારો માનવી બનાવવાની કોઈ યોજના બની નહીં. દેશ અને સંપ્રદાયના પક્ષધરો તો બધા જ દેખાય છે, પરંતુ સારા માનવી બનાવવાની યોજના બનાવે એવા લોકો દેખાતા નથી.

પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છે છે. ત્રીજું, તે મોહયુક્ત મનુષ્યની શારીરિક અને માનસિક દશા એવી હોય છે કે મેળવેલી વસ્તુઓનું સુખ ભોગવવામાં તે અમસર્થ રહે છે અને

તૃષ્ણાની રઠ લગાવી લગાવીને પોતાનું ગળું સૂકવતો રહે છે. આવો મૂઠ માયાબદ્ધ જીવ કોઈ ને કોઈ કારણસર જિંદગીભર રોતો-કકળતો રહે છે અને અંતે અશાંત, અતૃપ્ત અને દુઃખી મનથી પોતાની જીવનયાત્રા પૂરી કરે છે, પરંતુ ગાયત્રીના સાધક પોતાના બદલાયેલા દષ્ટિકોણને લીધે આ પ્રપંચથી બચતો રહે છે. એની ઈચ્છાઓ સાંત્વિક હોવાને લીધે સ્વાભાવિક, સીમિત અને અલ્પ શ્રમસાધ્ય હોય છે, જેની પૂર્તિ સહેલાઈથી થઈ જાય છે.

વિવેકી વ્યક્તિ વિચારે છે કે જીવન એટલા માટે મળ્યું છે કે એને ભૌતિક પદાર્થોની અસંભવિત તૃષ્ણા પર સમર્પણ કરી દેવામાં આવે ? ભૌતિક પદાર્થોની, સાધન સામગ્રીઓની જરૂરિયાત એટલા માટે છે કે એમની મદદથી ઉદ્દેશપૂર્તિના માર્ગ પર ચાલવામાં સુવિધા અને મદદ મળે, પણ જે તે સહાયક સિદ્ધ થવાને બદલે ભારરૂપ બને. એની જ સમસ્યામાં ઉદ્દેશ નષ્ટ થાય તો એ સાધન-સામગ્રીઓ હોવા કરતાં ન હોય એ વધું સારું. યાત્રિકો યાત્રા દરમિયાન ઘણું કરીને ભોજન સાથે રાખે છે, કારણ કે એનાથી ભૂખ લાગે ત્યારે તરત જરૂરિયાત પૂરી થાય છે. આ બુદ્ધિયુક્ત પણ છે, પરંતુ જે કોઈ યાત્રી એક-બે માર્ગ ભોજનનું પોટલું બાંધી માથે મૂકે અને એના ભારથી નાનું-મોટું દુઃખ સહન કરી યાત્રા કરે, તો એને નરી મૂર્ખતા જ કહેવાય. વિવેકી વ્યક્તિ વિચારે છે કે ભૌતિક સામગ્રીઓની પ્રયોજન વિના તૃષ્ણા કરવાથી યાત્રાના ઉદ્દેશમાં અવરોધ જ ઊભો થશે, માટે તે ફક્ત ખૂબ મર્યાદિત, જરૂરિયાત પૂરતી વસ્તુઓ ઈચ્છે છે. જેની પૂર્તિ ઈશ્વરીય વિધાન પ્રમાણે સહેલાઈથી થાય છે. કારણવશાત આ સામગ્રીઓમાં કોઈ અધૂરપ રહી જાય તો તે પોતાના સંતોષ, ત્યાગ, તિતિક્ષા, તપશ્ચર્યા, અપરિગ્રહ વગેરે ગુણોને લીધે એ અભાવનો અનુભવ કર્યા વિના તમામ હાલતમાં પ્રસન્ન રહે છે.

જે કામનાઓની પૂર્તિ માટે, મનોકામનાને તૃપ્ત કરવા, અજ્ઞાની મનુષ્ય દરેક પળે લાલચુ અને ચિંતાતુર

રહે છે, માનતા રાખે છે. દેવી-દેવતાને પૂજે છે, આકાશ-પાતાળમાં શોધ ચલાવે છે અને એ ગોરખધંધામાં જીવનની બહુમૂલ્ય ક્ષણો બરબાદ કરે છે. એની તરફ જ્ઞાની વ્યક્તિ આંખ માંડીને જોતો પણ નથી. જે વસ્તુઓના અભાવમાં અજ્ઞાની છાતી ફૂટે છે, માથું ધુણાવે છે અને હાય હાય કરે છે તથા જેની પ્રાપ્તિ થતાં આનંદવિભોર બની જાય છે, અહંકારથી અકડાઈ જાય છે. એ પ્રપંચો તરફ જ્ઞાનીની કોઈ પ્રવૃત્તિ હોતી નથી. આ રીતે અનાયાસે જ અજ્ઞાનીઓને સતાવતી કામનાઓ, ઈચ્છાઓ, તૃષ્ણાના દાહથી સ્વાભાવિક છુટકારો મેળવી લે છે. આમ, એના ઉપરથી ચિંતાઓ અને માનસિક કલેશનો મોટો ભાર ઊતરી જાય છે. દષ્ટિકોણના પરિવર્તન માત્રથી સાંસારિક લોકોને સતાવતાં મોટાભાગનાં દુઃખો જાતે જ એનાથી દૂર જતાં રહે છે.

એક માણસ કોઈ વિક્લાન પાસે ગયો અને કહ્યું, “હું ઈમાનદારીથી જીવન જીવવા માંગું છું, પરંતુ નથી કોઈ મારી પ્રશંસા કરતું કે નથી પ્રેમ.”

વિક્લાને કહ્યું કે ઈમાનદારી સારી વાત છે, પરંતુ તેની સાથે મધુર વ્યવહાર અને સેવાભાવી સહકાર પણ સાથે હોવો જોઈએ. આટલું કરી શકો તો પછી પ્રશંસાની ઊણપ નહિ રહે અને પ્રેમ પામવાની ફરિયાદ પણ કરવી નહિ પડે.

એની ઈચ્છાઓ એવી હોય છે જે પોતે જ એક આનંદ છે. તૃષ્ણાઓનું ચિંતન કરતી વખતે બેચેની, લાલસા અને ઊણપનો અનુભવ થાય છે, પણ સેવા, સંયમ તથા પરમાર્થનું માત્ર ચિંતન કરવાથી જ એક દેવી

આનંદના તરંગો ઊઠે છે. એ ઈચ્છાઓ પૂરી થવી દેવાધીન નથી, પરિસ્થિતિઓ પર નિર્ભર નથી, પરંતુ પૂર્ણપણે આપણા હાથમાં હોય છે. કોઈ વ્યક્તિ સત્યવાદી, પ્રેમી, ઉદાર, સેવાભાવી થવાનું ઈચ્છે છે, સંયમથી રહેવા માગે છે. પ્રેમપૂર્ણ વ્યવહાર કરવા માગે છે. બીજાઓ માટે પોતાની શક્તિઓનું દાન કરવા ઈચ્છે છે, તો એમાં નથી કોઈ વિઘ્ન કે નથી હોતી કોઈની મદદની જરૂર. ઈચ્છા થતાં જ એને કાર્યરૂપે ફલિત કરી શકાય છે અને કિયાની સાથે સાથે જ એ આત્મસંતોષના દેવી આનંદનું ફળ ચાખી શકાય છે.

ઊલટો દષ્ટિકોણ, ભૌતિક લક્ષ્ય જ્યારે બદલાય છે, ત્યારે મન, વચન અને શરીરથી કોઈ પાપકર્મ થતું નથી. ભૂલો, ખામીઓ, ઊણપો ત્યારે હોય છે, જ્યારે માણસ ડૂબતો હોય, ફંગોળાતો હોય, ક્યારેક અહીં તો ક્યારેક બીજે જોતો હોય, પરંતુ જ્યારે એક લક્ષ્ય સ્થિર થઈ ગયું, એક રાજમાર્ગે યાત્રા ચાલવા લાગી, એક આદર્શ પ્રત્યે નિષ્ઠા સ્થિર થઈ ગઈ તો મન વિચલિત થતું નથી અને ભૂલો કે ત્રુટિઓનો અવકાશ રહેતો નથી. આવો એકનિષ્ઠ સાધક નિર્ભય હોય છે. જ્યાં સત્ય હોય ત્યાં ભય કેવો ? જેના વિચાર અને કાર્ય સતોગુણોથી ભરેલાં હોય એને કોઈથી ડરવાની શી જરૂર ? આવો નિર્ભય,

દઢચિત્ત, સત્યપરાયાણ માણસ પૂર્ણ ઉન્નતિના બાહ્ય અને આંતરિક ઉન્નતિના માર્ગે ઝડપભેર આગળ વધતો જાય છે.

એનો આત્મા તો આનંદસાગરમાં ડૂબેલો રહે છે. સાથેસાથે સાંસારિક સંપત્તિની પણ એને કમી રહેતી નથી. સંયમી આહાર-વિહારને લીધે એનું સ્વાસ્થ્ય સારું રહે છે. દષ્ટિકોણની શુદ્ધિના કારણે માનસિક શાંતિ વધુ રહે છે, પરિશ્રમશીલતા જગરૂકતા અને એકાગ્રતાને લીધે એના તમામ વ્યાપાર સારા ચાલે છે. મધુર ઉદારતાપૂર્ણ વ્યવહારને કારણે અનેક મિત્રો અને સહયોગી મળી જાય છે, પ્રામાણિકતા અને સેવાભાવનાને કારણે પ્રતિષ્ઠા વધે છે, એની ગતિવિધિનો આધાર સચ્ચાઈ હોવાથી નિર્ભયતા રહે છે. આ બધાં કારણોથી ધન, ઐશ્વર્ય તથા જેના માટે મોહગ્રસ્ત, વ્યક્તિ વિલાપ કરતી રહે છે એવી તમામ વસ્તુઓની પણ સાધકને ઓછપ રહેતી નથી. આ બાહ્ય સુખો ઉપરાંત સત્પરાયાણના આંતરિક આનંદનું તો કહેવું જ શું ? એનું જીવન બધી રીતે આનંદમય બની જાય છે અને આ પૃથ્વી પર જ એને સ્વર્ગીય સુખોનો રસાસ્વાદ કરવાની તક મળે છે.

સોકેટિસ ઘણા કદરૂપા હતા, તેમ છતાં તેઓ દર્પણ સાથે રાખતા હતા અને વારંવાર મોઢું જોતા હતા. એક મિત્રે આના પર આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરતાં પૂછ્યું, ત્યારે એમણે કહ્યું, “હું એ વિચારતો રહું છું કે આ કુરૂપતાનો સામનો મારે વધુ સારાં કાર્યોની સુંદરતા વધારીને કરવો જોઈએ. આ તથ્યને યાદ રાખવા માટે દર્પણ જોવાથી સહાયતા મળે છે.”

આ સંદર્ભમાં સોકેટિસે બીજા એક વાત કહી, “જેઓ સુંદર છે, તેમણે પણ આવી જ રીતે વારંવાર દર્પણ જોવું જોઈએ અને ઈશ્વરે અર્પેલી સુંદરતામાં ક્યાંય કોઈ ખરાબ કાર્યોને લીધે કાઠ ન લાગી જાય તે શીખવું જોઈએ.” તેમનો મત હતો કે મનુષ્યમાં ચંદન જેવા ગુણો હોવા જોઈએ, તે સુડોળ હોય કે બેડોળ પણ સુગંધ જ પ્રસરાવે.

અવતાર કેવી રીતે થશે ?

(અવતાર પ્રગટ થવાનો કાર્યક્રમ)

પતિતપાવની ભગવતી ગંગાનું જ્યારે અવતરણ થયું હતું, સ્વર્ગમાંથી જ્યારે તે ભૂલોક પર ઊતરી હતી. ત્યારે એણે ભગીરથને ઈચ્છાપૂર્ણ વરદાન આપતાં એ પાણુ પૂછ્યું હતું કે હું કઈ રીતે ભૂલોક પહોંચું ? સ્વર્ગ અને પૃથ્વીની વચ્ચે ખૂબ મોટું અંતર છે, આટલે દૂરથી જ્યારે હું ઊતરીશ, ત્યારે પૃથ્વી મારો વેગ સહન કરી શકશે નહીં. હું જ્યાં પડીશ ત્યાં એટલો મોટો ખાડો પડશે કે સમુદ્ર પાણુ એની સરખામણીમાં નાનો જાણાશે. પછી તમે જે ભૂખંડની શાંતિ માટે મને લઈ જવા માંગો છો, એ પાણુ પાણીમય થઈ જશે અને તમારો હેતુ પૂરો થઈ શકશે નહીં.

ભગીરથ ચિંતામાં પડ્યો, કારણ કે ભગવતીનું કથન અક્ષરશઃ સાચું હતું. સ્વર્ગ પરથી પૃથ્વી પર એકદમ કૂદવું જોખમકારક છે. એની પ્રતિક્રિયા ખૂબ ભયાનક હોઈ શકે અને લાભને બદલે નુકસાન પાણુ થઈ શકે. ગંગાને પૃથ્વી પર ઊતારવું તો હતું જ. એણે ભગીરથની ચિંતા નિવારવા ભૂતનાથ શિવ પાસે જવાની સલાહ આપી. ભગીરથ શંકરજી પાસે પહોંચ્યા અને બધી હકીકત કહી સંભળાવી. શિવજીએ સ્થિતિની મહત્તા સમજી અને એ નિશ્ચય કર્યો કે જ્યારે ગંગા ઊતરશે, ત્યારે પોતાના મસ્તક પર એને લેશે અને પછી કૈલાસ પર ઊતારશે, તદુપરાંત ધીરે ધીરે તપોભૂમિઓમાં થઈ આગળ વધવા દેશે, અંતે તો તે નાનાં-મોટાં નદી-નાળાંને પોતાનામાં સમાવતી આગળ ચાલી જશે. ખારો, જડ અને અભિમાની સમુદ્ર એના સ્વાગત માટે ન ઊઠે તો કાંઈ નહિ, પાણુ ભગવતી પોતાની સ્વાભાવિક ઉદારતાથી એ જડનું પાણુ કલ્યાણ કરવા સ્વયં એની પાસે જશે. આ નિશ્ચિત યોજના અનુસાર કાર્ય કરી શિવજીની મદદથી ગંગાને સ્વર્ગ પરથી પૃથ્વી પર ઊતારવામાં આવી.

કથાના આલંકારિક રૂપમાં રહસ્યમય તત્ત્વ એ છુપાયું છે કે જ્ઞાન ગંગા એકદમ સ્થૂળ પ્રકૃતિ પર કાર્ય રૂપે પ્રગટ થતી નજરે પડી શકતી નથી. કારણ કે ભલાઈ અને

બુરાઈની વચ્ચે ઘણો મોટો ભેદ છે. આ ભેદ ધીરે ધીરે દૂર કરવાનો હોય છે. એક સીડી પરથી બીજી સીડી પર થઈને ચઢવું-ઊતરવું સહેલું છે. એથી ઊલટું, છલાંગ મારી ચઢવું કે કૂદવું બંને જોખમકારક છે. એથી ધાર્યું ફળ મળતું નથી. જે કોઈ વેદાંતી જ્ઞાનને એકદમ વ્યવહારમાં લાવે તો તે લગભગ પાગલ બની જશે, હું બ્રહ્મ છું, સંપૂર્ણ જગત બ્રહ્મ છે, જીવમાત્ર બ્રહ્મ છે. આ સત્ય સિદ્ધાંતોને જે કોઈ એકદમ વ્યવહારમાં લાવે, તો કૂતરાં, ભૂંડના પગ આગળ આળોટશે, ડાકુ અને હત્યારાનો પાણુ વિરોધ નહીં કરે. શૌચાલયોને મંદિર સમજી એની આરતી ઉતારશે કે આવાં પ્રકારનાં અનેક ઉદ્ધત કાર્યો કરશે. આચરણશાસ્ત્રમાં માનવનીતિનો એક સર્વોત્તમ શ્લોક છે કે-

માતૃવત્ પરદારેષુ પરદ્રવ્યેષુ લોષ્ઠવત્ ।

આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ યો પશ્યતિ સઃ પશ્યતઃ ॥

પાંડવો અજ્ઞાતવાસમાં હતા. ચક્રપુરમાં એમને ખબર પડી કે એક રાક્ષસના ભોજન માટે રોજ એક વ્યક્તિને મોકલવામાં આવે છે. આ અનીતિને ખતમ કરવી જરૂરી હતી. ભીમ રાક્ષસને મારવામાં સમર્થ હતો, પાણુ અજ્ઞાતવાસનો ભેદ ખૂલતાં ફરીથી અજ્ઞાતવાસનો ગાળો પૂરો કરવો પડે. પાંડવોએ ધર્મકાર્ય માટે સાહસ દેખાડ્યું. ફરી અજ્ઞાતવાસનું જોખમ ખેડવા તૈયાર થયા. ભીમને એક બાલાણીના એકના એક પુત્રના સ્થાને રાક્ષસનો આહાર થવા મોકલી દીધો અને ભીમે એને દન્ડયુદ્ધમાં મારી નાખ્યો.

પારકી સ્ત્રીઓને માતા સમાન, પારકા ધનને માટીના ઢેકા સમાન અને પોતાના જેવા તમામ પ્રાણીઓને સમજવા, એમાં જ ધર્મનો સંપૂર્ણ નિચોડ છે. પાણુ કોઈ મૂર્ખ આ સિદ્ધાંતોને જ્ઞાન ભૂમિકામાં ઉતાર્યા વિના

એકદમ કર્મમાં ફેરવી નાંખે તો એને કેદખાનામાં જ જવું પડે કે બજારમાં ખાસડાંનો માર ખાતો રહે. ઠીકરાંને એમ જ ઉપાડીને ફેંકી દઈએ છીએ. જરા પારકી થેલીને તો નાળામાં નાખી જુઓ. સિંહ, સાપ, વાઘ વગેરેને જરા આત્મવત્ સમજે તો ખરા, જુઓ કેવી મજા આવે છે. ભગવતી ગંગાને પહેલાં શિવજીએ પોતાની જટામાં ઉતારી પછી કેલાસ પર અને ત્યાર પછી પૃથ્વી પર. આપ જ્ઞાનગંગાને પહેલાં પોતાના મસ્તકમાં ઉતારો પછી વચનમાં તે પછી કર્મમાં ઉતારો.

સત્યનારાયણ ભગવાન પોતાના નિષ્કલંક રૂપોને પહેલાં બ્રહ્મલોકમાં પ્રગટ કરશે. મનુષ્યના મસ્તકમાં શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રત્યે આકર્ષણ પેદા થશે, એની રુચિ ઈશ્વર અને આત્મા તરફ વળશે, ધર્મ અને જ્ઞાનની ચર્ચામાં આનંદ મળશે, તદુપરાંત ભગવાન સ્વર્ગલોકમાં ઊતરી આવશે. જ્ઞાનગંગા શિવની જટાઓમાંથી કેલાસ પર પદાર્પણ કરશે. લોકમાં મનોવેદના વાણીથી પણ વ્યક્ત થતી દેખાશે. સર્વત્ર એક જ અવાજ સંભળાશે, “સત્યમેવ જયતે નાનૃતમ” બધે એક-બીજાને આ જ ઉપદેશ આપશે. “તમસો મા જ્યોતિર્ગમય” અસત્ય તરફ નહીં સત્ય તરફ ચાલો. સત્યના વિચારોનો પ્રચાર જરેજરથી થવા લાગશે. પછી ભગવાન પૃથ્વી પર ઊતરી આવશે. જ્યારે ગંગા આગળ વધશે તો ગંદાં નદી-નાળાં પણ દોડીને એમાં ભળી જશે. ભગવાન ગુહ, શબરી, અહલ્યા વગેરેનું કલ્યાણ કરવા માટે જાતે પગપાળા એમના સુધી પહોંચશે. ખારા, નિંદનીય અને અભિમાની સાગરને પવિત્ર કરવા ગંગા જાતે એની પાસે જશે. પૃથ્વીના દુષ્ટકર્મી મનુષ્ય સમયનો પ્રચંડ પ્રવાહ જોઈને પોતે બદલાઈ જશે. જે જડબુદ્ધિવાળા નહીં બદલાય, એમને સમયપ્રવાહ જાતે જ પરાણે બદલી કાઢશે. મન અને વાણીમાં દબાયેલો અગ્નિ બહુ દિવસ દબાઈ રહેશે નહીં. જ્યારે પૃથ્વીના અંતઃકરણમાં છુપાયેલો અગ્નિ ફાટે છે તો જ્વાળામુખી પ્રત્યક્ષ નજર પડે છે. મન અને વાણીમાં આવેલું સત્ય કાર્યરૂપે પ્રગટ થાય છે, તો આચરણ પણ સત્ય બનવા લાગે છે. જ્યારે સૂક્ષ્મ સત્ય સ્થૂળ રૂપે પ્રગટ થવા લાગે, ત્યારે સમજવું જોઈએ કે નિરાકાર પરમાત્મા સાકાર થઈ રહ્યા છે.

આવો વિશ્વાસ કરવા માટે પૂરતું કારણ વિદ્યમાન છે

કે હવે ભગવાન પ્રગટ થવાના છે. સંવત્ બે હજારથી માંડી સો વર્ષમાં નિષ્કલંક ભગવાન પૂર્ણરૂપે અવતાર લઈ લેશે. લીલાધારી નટવર પહેલાં બાલ-ગોપાલોમાં રમત રમશે, મોટા થતાં તરુણ તપસ્વીઓ, શ્રદ્ધાળુ ભક્તોને પ્રત્યક્ષ મદદ કરશે અને પૂર્ણ થતાં સત્યનું શાસન સ્થાપિત કરશે. આ રીતે પ્રભુનો આ અવતાર થશે. એક હાથમાં પ્રેમનું સુગંધિત પુષ્પ અને બીજામાં ન્યાયની ગદા લીધેલા ભગવાન સત્ય રૂપ નિષ્કલંક આ પૃથ્વી પર દૃશ્ય અને અદૃશ્ય પ્રગટ થશે. દૃશ્ય એમના માટે જેને વિવેકની આંખો છે. અદૃશ્ય એમના માટે જેમને હજી નરકની યાતનાઓ વધુ સહન કરવાની છે, જેને રાવાણની જેમ પોતાનો સર્વનાશ થયા પછી ભગવત્શરણે જવાનું છે. ભગવાન બધાને દેખાશે, કોઈને સુગ્રીવની જેમ શરૂમાં જ એમનું સ્વરૂપ જોવા મળશે, કોઈ વાલીની જેમ બાણથી વીંધાયા પછી જમીન પર આળોટતાં પ્રાણમ કરશે.

બોલો નિષ્કલંક ભગવાનની જથ.

મોહ-પ્રેમ પોતાના આત્મીય ભાવના વિસ્તાર માટે તથા બીજાને પ્રગતિના માર્ગે ચઢાવવા માટે હોય છે. મોહમાં પડીને વ્યક્તિ પ્રેમનો વિકૃત ઉપયોગ કરવા લાગે છે. એ કારણે યોગ્યાયોગ્ય ભૂલીને પોતાની અને બીજાની પ્રગતિમાં બાધક બને છે.

રાજ દશરથ ઠેઠેયીના મોહમાં ફસાઈને બગર બિચાર્યે બચત આપી બેઠા, જે બધા માટે ગંભીર સંકટનું કારણ બન્યું.

પુત્રમોહમાં પડીને ક્રોધાચાર્યે ગુરુકુળ ચલાવવાને બદલે રાજાની નોકરી કરી. પરિણામે શિષ્યો - કર્ણે રવો થી અપમાનિત થતા રહેલું પડ્યું. ધર્મપક્ષ છોડવો પડ્યો અને પુત્રમોહમાં માર્યા ગયા.

સાધના વિજ્ઞાનની આલબેલ (પોઠાર)

જીવનનું ગહન અધ્યયન કર્યા પછી મહર્ષિઓએ તત્ત્વદર્શનની ખોજ કરી. પોતાનાં કઠોર તપ અને આકરા સાધનાત્મક પ્રયોગોના નિષ્કર્ષ સ્વરૂપે એમણે દર્શાવ્યું કે વ્યક્તિનો સમષ્ટિ સાથે સંયોગ સ્થાપિત થયા વિના શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. વૈયક્તિક ચેતનાના વિરાટ વિશ્વમાં વિસ્તીર્ણ સત્-ચિત્-આનંદમય ચેતનામાં સમ્મિલિત થાય તો જ મનુષ્યની અતૃપ્તિ અને અશાંતિનો કાયમી અંત સંભવી શકે છે. માનવજીવનનો આ જ ઉદ્દેશ છે. આ લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા નિર્દેશાયેલી બધી પદ્ધતિઓ યોગના જ અંગરૂપ છે કેમ કે યોગનો અર્થ જ થાય છે - વ્યક્તિનું સમષ્ટિ સાથે તાદાત્મ્ય, લઘુનું વિભુ (ઈશ્વર), આણુનું મહત્ (મહાન) અને જીવાત્માનું પરમાત્મા સાથે પૂર્ણરૂપે જોડાઈ જવું અને હંમેશને માટે એકરૂપ બની જવું.

કહેવા-લખવામાં આ બધું બહુ સરળ લાગે છે પરંતુ વાસ્તવમાં છે ઘણું મુશ્કેલ. ‘કઠોપનિષદ’માં ભગવાન યમ પોતાના શિષ્ય નચિકેતાને આની મુશ્કેલીઓને, યોગ-સાધનાની દુર્ગમતાને વારંવાર સમજાવે છે. વાલ્મીશ્રવાના પુત્ર નચિકેતાની યોગ-જિજ્ઞાસા જોઈને, યમાચાર્યે તેને વારંવાર સમજાવ્યું-

દેવરૈત્રાધિ વિચિકિત્સતં પુરા ન હિ સુવિજ્ઞેયમાણુરેષ ધર્મઃ
અન્યં વરં નચિકેતો વૃણીષ્ય મા મોપરોત્સીરતિ મા સૃજૈનમ્ ॥

-કઠોપનિષદ ૧/૨૧

“નચિકેતા, આ સંબંધમાં તો દેવતા પણ સંદેહગ્રસ્ત છે. યોગ-વિજ્ઞાન અત્યંત સૂક્ષ્મ છે. તે શીઘ્ર અને સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ નથી. તું આ કઠિન અંજટમાં ન પડીશ. કોઈ અન્ય વરદાન માગી લે.”

પરંતુ આત્મા પર જ્ય મેળવવા ઈચ્છુક આત્મજયી નચિકેતા અટલ અને દઢ રહ્યો. તેણે સમસ્ત ઈન્દ્રિય-ભોગો, સાંસારિક સુખો પ્રત્યે ઊંડી અનાસક્તિ દર્શાવી. નચિકેતાની સાચી જિજ્ઞાસાથી યમ સંતોષ પામ્યા અને તેમણે કહ્યું, ‘જે દઢ નિશ્ચયી છે, જેનામાં મુશ્કેલીઓ સામે ઝઝૂમવાનું સાહસ છે, તે જ યોગી બની શકે છે.’

યમના આ કથનમાં જ યોગના તત્ત્વદર્શનને જાણવા-સમજવાની પાત્રતા છુપાયેલી છે. આ પાત્રતા પ્રાપ્ત કર્યા વિના યોગ વિશે ચાહે કેટલુંય અને કંઈ પણ કહેવા-સાંભળવામાં આવે, તેનો કશો જ અર્થ નથી. પાત્રતાનો એ અભાવ જ છે કે યોગ વિષય પર અનેક રાષ્ટ્રીય-આંતરરાષ્ટ્રીય ગોષ્ઠિઓ, પુસ્તકો, પ્રવચનો, લેખો હોવા છતાં વ્યક્તિ અને સમાજમાંથી યોગચેતના લુપ્ત થયેલ છે. આ લુપ્ત અને સુપ્ત યોગચેતનાને જાગૃત કરવાનું તો જ અને ત્યારે જ શક્ય છે જ્યારે યોગના તત્ત્વદર્શનને ઊંડાણથી આત્મસાત કરવામાં આવે.

“જ્યારે હું લીલું છમ હતું, મારા પર ફૂલો બેસતાં, ફળો ઊગતાં ત્યારે આ જ લોકો મારી પાસે ઝોળીઓ લઈને આપતા, સેવા અને સત્કાર કરતા. આજે જ્યારે હું સુકાઈ ગયું છું ત્યારે જુઓ આ જ લોકો કુદાડા લઈને મને કાપવા ઊમટી પડ્યા છે.” એક વૃક્ષે પોતાના સાથી વૃક્ષને, દૂરથી આપતા લોકો તરફ આંગળી ચીંધીને કહ્યું.

બીજા વૃક્ષે ઉત્તર આપ્યો, “આવું વિચારવાને બદલે તું એમ વિચાર કે મારું તો મૃત્યુ પણ સાર્થક બન્યું. કેમ કે હું આ હાલતમાં આજે પણ લોકોની આવશ્યકતાઓ પૂરી કરી શકું છું. જો આ રીતે વિચારીશ તો મિત્ર, આ સમયે પણ તું કેટલો સંતોષ અનુભવી શકીશ ?”

યોગસાધનાના તત્ત્વદર્શનનું પ્રથમ સૂત્ર છે સંયમ. ‘સંયમ’નો અર્થ ઘણીવાર દમન એવો કરવામાં આવે છે. જે પોતાની ઈચ્છાઓ, કામનાઓને જેટલા વધુ પ્રમાણમાં દબાવી દઈ શકે, કચડી શકે તે તેટલો વધુ સંયમી છે. લોકોમાં પ્રચલિત એવી આ માન્યતાથી વિરુદ્ધ સંયમનો વાસ્તવિક અર્થ તો એવો છે કે જીવનની શક્તિઓની બરબાદીને રોકવી. જીવનઊર્જાના ક્ષય અને

દુરુપયોગ પર પ્રતિબંધ મૂકવો. પ્રકૃતિ અને પરમેશ્વરે આપણને દરેકને ક્રિયાશક્તિ, ચિંતનશક્તિ અને ભાવશક્તિનું પ્રદાન કર્યું છે. આમાંની દરેક શક્તિનો સદુપયોગ કરતા રહેવું જોઈએ. તેને જીવનના લક્ષ્યના નિશ્ચિત ઉદ્દેશને માટે નિયોજિત કરવું જોઈએ, પરંતુ વ્યવહારમાં આવું કંઈ જોવા મળતું નથી.

સામાન્ય માણસોની વાત જવા દઈએ, પરંતુ પોતાને યોગી અને સાધક તરીકે માનનારા અને ઓળખાવનારા પણ સંયમના વાસ્તવિક અર્થથી ઘણા દૂર છે. 'સંયમ' કોઈ વિશેષ ક્રિયા-પ્રક્રિયાનું નામ નથી. આ કોઈ દેખાડવાનું કે પ્રદર્શનનું તત્ત્વ પણ નથી. આ તો એક ગહન આંતરિક તત્ત્વ છે અને તેને તેઓ જ આત્મસાત કરી શકે છે જે પોતાની જાતને ઊંડાણથી જોવાનો અને સમજવાનો પ્રયાસ કરે છે. ઊંડા આત્મચિંતન અને ઘેરા-ઊંડાણભર્યા આત્મવિશ્લેષણથી જ પામી શકાય છે કે આપણે આપણી પોતાની ક્રિયાશક્તિ, ચિંતનશક્તિ અને ભાવશક્તિનો કેટલો સદુપયોગ અથવા દુરુપયોગ કરી રહ્યા છીએ. આ શક્તિઓના દુરુપયોગને તત્કાળ અટકાવીને તેમને આત્મોન્મુખી (આત્મ પ્રત્યે ઉન્મુખ) અથવા ઈશ્વરોન્મુખી બનાવવી તેનું જ નામ સંયમ.

સંયમ સધાતાં જ શુદ્ધીકરણ કે પરિશોધનની પ્રક્રિયા આરંભાય છે. યોગનું આ બીજું મહત્ત્વપૂર્ણ સૂત્ર છે. જે કે સંયમથી આત્મપરિશોધનની યાત્રા અને ક મુશ્કેલીઓથી ભરેલી છે. કેમ કે સંયમથી પરિશોધનનું અંતર એ માત્ર બે શબ્દો વચ્ચેનું અંતર માત્ર નથી, એ તો જીવનના બે તબક્કા વચ્ચેનું અંતર છે. આ અંતરને વિવેકશીલ, ધૈર્યવાન અને દઢનિશ્ચયી વ્યક્તિ જ પાર કરી શકે છે. ક્રિયા, ચિંતન અને ભાવનામાં વારંવાર પરિવર્તન આવે છે. ચિત્ત અને તેની વૃત્તિઓ વારંવાર પોતાના પરિચિત પથ પર દોડવા-ભાગવા માટે લલચાય છે. લાલસાઓનાં આ અસંખ્ય છિદ્રો જ બહુ મૂલ્યવાન જીવનઊર્જાની બરબાદીનાં કારણો છે.

અવિરત અભ્યાસ અને ઉત્કટ વૈરાગ્યથી જ આ બરબાદી રોકાઈ શકે છે. આનાથી જ વૃત્તિઓ ઈશ્વરોન્મુખી બને છે અને ત્યારે શુદ્ધીકરણ પ્રક્રિયા સ્વયંસંચાલિત યંત્રની જેમ ચાલવા માંડે છે. પરિશુદ્ધિની આ ક્રિયા ધરમૂળથી અંતર્યેતનાને ધુએ છે, સ્વચ્છ કરે છે. આ પરિસ્થિતિમાં ચિંતન અને ભાવનાઓની દશા અને દિશા બધું જ બદલાઈ જાય છે. એક નૂતન વિશ્વના

દ્વાર ખૂલે છે અને અનુભવી વ્યક્તિ જ જોઈ, જાણી અને સમજી શકે છે.

પરિશોધન બાદની અવસ્થા જગૃતિ અથવા જગરાણની અવસ્થા છે. અને આ જ યોગસાધનાના તત્ત્વદર્શનનું ત્રીજું સૂત્ર છે. આ અવસ્થામાં જીવનના સઘળા પ્રશ્નોનું આપોઆપ સમાધાન થઈ જાય છે. બધી સમસ્યાઓનું સમાધાન થવાથી આ અવસ્થાને સમાધિ પણ કહી શકાય. યોગની તરફ ખેંચાણ રાખનાર ઘણા બધા લોકો સમાધિને કોઈ ક્રિયા સમજી બેસે છે અને તે યેનકેન પ્રકારે કરવા વિવશ બને છે. પરંતુ હકીકતમાં સમાધિ, ચિત્ત અને તેની વૃત્તિઓના પરિશોધનનું સ્વાભાવિક પરિણામ છે.

યોગમાં શારીરિક, માનસિક વ્યાયામ અને સાધનાત્મક કર્મકાંડોનું પણ મહત્ત્વનું સ્થાન છે પરંતુ એ ત્યારે જ જ્યારે એનો ઉપદેશ યોગસાધનાના તત્ત્વદર્શનને અનુરૂપ હોય. યોગનું બાહ્ય સ્વરૂપ આ વ્યાયામો, કર્મકાંડોના રૂપમાં પ્રત્યક્ષ થવું એ આપત્તિકારક નથી. પરંતુ આ યોગનું માત્ર માળખું જ છે. આ સત્ય હંમેશાં યાદ રાખવું જોઈએ અને યાદ કરાવતા રહેવું જોઈએ. યોગનો પ્રાણ (આત્મા) આ તત્ત્વદર્શન જ છે. જેની ચર્ચા અગાઉ ઉપરની પંક્તિઓમાં કરાઈ છે. સંયમ, પરિશોધન અને જગરાણના આ સૂત્રોને ત્રિપદા ગાયત્રીના ત્રણ ચરણો પણ કહી શકાય. આનો આરંભ ક્રિયાશક્તિથી થતાં કર્મયોગનું સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે. જે આરંભ ચિંતનશક્તિથી કરાય તો જ્ઞાનયોગની સાત ભૂમિકાઓ સ્પષ્ટ થાય છે અને ભાવશક્તિનાં માધ્યમ દ્વારા યોગસાધનાના તત્ત્વદર્શનનો અભ્યાસ કરતાં ભક્તિયોગનો માર્ગ પ્રશસ્ત થાય છે.

યોગસાધનાના તત્ત્વદર્શન માટે આંતરિક ઉમંગો જે જાગી ઊઠે, તો બાહ્ય જીવન આપોઆપ જ યોગમય બની જાય છે. કેમ કે આંતરિક ભાવદશાથી જ દિશા-નિર્ધારિત થાય છે અને પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થાય છે. અંતર્યેતનાનું આ મર્મસ્થળ સંયમિત-પરિશોધિત બને ત્યારે જ આત્મચેતનાની જગૃતિની પુનિત ઘડી આવે છે અને યોગસાધનાના તત્ત્વદર્શનનું લક્ષ્ય પરિપૂર્ણ થાય છે. આ લક્ષ્ય-ઉદ્દેશની પ્રાપ્તિને માટે 'કર્મયોગ' પ્રથમ સોપાન છે.

વિચારક્રાંતિ યુગે યુગે

ઈંગ્લેન્ડમાં સ્ત્રીઓને ૧૮મી સદી સુધી બીજા દરજ્જા મળતો હતો. એમને નાગરિક અધિકાર પ્રાપ્ત નહોતો કે તેઓ સન્માનપ્રદ જીવન પણ જીવી શકતી નહોતી. ત્યાંની એક વિચારશીલ સ્ત્રી મેડમ પેંખર્સ્ટને આ અન્યાયનો નાશ કરવા 'વીમેન્સ સોશયલ એન્ડ પોલિટિકલ યુનિયન' નામની સંસ્થા સ્થાપી અને નારી સ્વાતંત્ર્ય તથા સમાનતાનો એવો પ્રયંત્ર વિચારપ્રવાહ ઉત્પન્ન કર્યો કે ત્યાંની બધી સ્ત્રીઓની દશા થોડાંક જ વર્ષ પછી બદલાવા લાગી.

અઢારમી-ઓગણીસમી શતાબ્દીમાં ભારતીય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ નિર્જીવ પૂતળીથી વધારે નહોતી. એ વખતે બાળ-વિવાહથી માંડી સતીપ્રથા સુધીના કેટલાય કુરિવાજોને લીધે એમનું જીવન અસહ્ય ભારરૂપ બન્યું હતું. નાની ઉંમરમાં આઘેડ વયની વ્યક્તિઓ સાથે એમનો વિવાહ કરી નાખવામાં આવતો અને એમનો પતિ જ્યારે મરી જતો ત્યારે એમને બળજબરીથી પતિની સાથે સળગાવી દેવાતી હતી. સ્ત્રીઓની આ દુઃખદ સ્થિતિ પર ધ્યાન ગયું રાજા રામમોહનરાયનું અને એમણે સતીપ્રથા વિરુદ્ધ એવું વાતાવરણ ઊભું કર્યું કે સતીપ્રથા વિરુદ્ધ કાયદો બન્યો, એટલું જ નહીં પણ એવી વિચારશીલ વ્યક્તિઓ આગળ આવી, જે આ કુરિવાજનો વિરોધ કરવા લાગી. આથી અનિચ્છનીય, અનેતિક અને આસુરી કુરીતિનો અંત રાજારામમોહનરાય દ્વારા ચીંધાયેલ વિચાર-ક્રાંતિના પરિણામે આવી શક્યો. જોકે સતીપ્રથા વિરુદ્ધ જનમત તૈયાર કરવામાં બીજા નેતાઓએ પણ યોગદાન આપ્યું હતું પણ રાજારામમોહનરાયે જ એ અભિયાનને સુનિયંત્રિત રૂપ આપ્યું હતું.

વિધવા-વિવાહને ક્યાંક ક્યાંક આજે પણ તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે છે. પરંતુ એક એવો સમય હતો જ્યારે વિધવા વિવાહની કોઈ કલ્પના પણ કરી શકતું નહોતું. લાખો યુવતીઓ યૌવનકાળમાં જ વિધવા થતી

હતી અને પોતાનું બાકીનું જીવન રોતાં રોતાં અનેક પ્રતિબંધોનું પાલન કરતાં વિતાવતી હતી. એમના માટે હસવાની પણ મનાઈ હતી. ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરે સાહિત્ય અને વિચારના માધ્યમથી વિધવા વિવાહના સમર્થનની શરૂઆત કરી, તો લોકો પરથી પરંપરા-ભક્તિ અને રૂઢિવાદની પકડ ધીરે ધીરે ઢીલી પડવા લાગી. સ્વામી દયાનંદ, મહાત્મા ગાંધી વગેરે સંત મહાપુરુષોએ પણ આ વિચારને આગળ ધપાવ્યો અને માનવ આસ્થાઓમાં સ્થાપિત કરવા પ્રયત્ન કર્યો.

માત્ર વિચારોના પ્રચારથી વિશ્વમાં એવી કેટલીય સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવી જેના કારણે મહત્વપૂર્ણ કામ થવા લાગ્યાં. દાખલા તરીકે, અત્યાર સુધી એમ સમજવામાં આવતું કે બાળકો સમાજ માટે કશુંય કરી શકતાં નથી. એમને કોઈ રચનાત્મક જવાબદારી સોંપી શકાતી નથી. લોડ વેડન પાવેલે વિચાર્યું કે શું ખરેખર સમાજસેવામાં બાળકોનો ઉપયોગ ન કરી શકાય ? ઘણા મનોમંથન પછી મગજમાં બાળચર સંસ્થાની રૂપરેખા સળવળી એ વિચારને એમણે અનેક પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓ સુધી પહોંચાડ્યો અને 'સ્કાઉટિંગ' બાલચર સંસ્થાનું સ્વરૂપ સામે આવ્યું. મેળામાં લોકોને માર્ગદર્શન કરવાથી માંડીને સામૂહિક સંકટ અને દુર્ઘટનાઓ સુધી દસ-દસ, બાર-બાર વર્ષનાં બાળકો જે કામ કરે છે તે જોત-જોતામાં જ બને છે. આપણા દેશમાં પણ શ્રી હૃદયનાથ કંજરુએ સમજાવ્યું કે પ્રચલિત રૂપ આપણા દેશ માટે અવ્યાવહારિક છે, કારણ કે એ વખતે દેશ પરાધીન હતો.

ભારતમાં વિચારો દ્વારા સમાજમાં પરિવર્તનનો ક્રમ મધ્યકાળથી ચલાવવામાં આવ્યો. સ્વામી રામાનુજ, ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, કબીર, દાદુ વગેરે એવા સંત થયા, જેમણે અદ્ભૂતોને પણ મનુષ્ય માનવા અને એમને માનવીય અધિકાર આપવા માટે ધર્મમંચનો આશ્રય લીધો. ત્યારે અદ્ભૂતોના મોંમાંથી કોઈ ભગવાનનું નામ

સાંભળવાનું પણ પસંદ કરતું નહીં. તત્કાલીન સંત મહાપુરુષોએ “ભગવાન પર સૌનો અધિકાર”ના સિદ્ધાંતનો પ્રચાર પોતાના ભજનો અને કીર્તનો વડે કર્યો. પરિણામે ઉપેક્ષિત અને તિરસ્કૃત અદ્ભૂત નિમ્નજાતિના લોકોમાં પણ આત્મવિશ્વાસની ભાવના જાગી.

પ્રાચીનકાળથી ચાલ્યા આવતા કુંભપર્વ, સોમવતી સ્નાન, નિયત સમયે નિયત સ્થાનો પર મનાતાં પર્વ પણ સમાજમાં વિચાર-ચેતના જાગૃત કરવા કરાતું આયોજન હતું. એનો હેતુ એ હતો કે લોકો સદ્જ્ઞાનના પ્રકાશમાં પોતાની સમસ્યાઓને જુએ કે ઉકેલે એમાં દેશભરના વિદ્વાન, વિચારક એકઠા થાય છે. વિશાળ સંખ્યામાં જનતા પણ ભેગી મળતી અને સંત મહાત્મા એવો કાર્યક્રમ ચલાવતા હતા, જેનાથી લોકોને સાચી દિશા મળે. સોમવતી અમાસે સ્નાન પર્વ, ગ્રહણ, સંક્રાંતિ તથા એવાં પર્વ જેમાં દૂરદૂરથી લોકો આવતા હતા, એવા સ્તરનું આયોજન હતું. વર્તમાનકાળમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓનાં જે અધિવેશન, સંમેલન વગેરે થાય છે, એનાથી પણ વિચારસાંનિધ્યની જ જરૂરિયાત પૂરી થાય છે.

સંસારમાં કેટલાય દેશોમાં મજૂરો અને ખેડૂતોની સમસ્યાઓ સંઘર્ષ દ્વારા ઉકેલવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો. સામ્યવાદની સ્થાપના માટે કરેલી ક્રાંતિઓમાં ખૂબ રક્તપાત થયો. મજૂરો અને ખેડૂતોએ મળીને ધનવાનોને મારી નાંખ્યા તથા એમના સ્થાને પોતે જ માલિક બની બેઠા. આ પરિવર્તનમાં હિંસાનો જ સહારો લેવામાં આવતો હતો. ૧૯૫૧માં આ રીતના પરિવર્તન માટે તેલંગાનામાં હિંસાનો સહારો લેવામાં આવ્યો ત્યારે સંત વિનોબાભાવે આંધ્રમાં જ હતા. એમણે અહિંસાની શક્તિ વડે શાંતિપૂર્ણ રીતે પરિવર્તનનો રસ્તો કાઢ્યો અને ભૂદાન આંદોલનનું સૂત્ર મૂક્યું. આંદોલનનું સ્વરૂપ એ હતું કે જે લોકો પાસે જરૂરિયાતથી વધુ જમીન હતી, એમને દાન આપવાની પ્રેરણા આપવામાં આવતી અને તે જમીન ભૂમિહીનોને વહેંચી દેવાતી. વિનોબાજીનો આ કાર્યક્રમ એટલો બધો લોકપ્રિય થયો કે થોડા જ સમયમાં લગભગ ત્રણ લાખ એકર જમીન ભૂદાનમાં મળી.

વિનોબાજીએ ભૂદાનના કાર્યક્રમનો એટલો વ્યાપક પ્રચાર કર્યો કે એમને ૨૯ લાખ ૧૭ હજાર એકર જમીન ભૂદાનમાં મળી. આ ઉપલબ્ધિ માત્ર વિચારોની પ્રબળશક્તિના સદુપયોગ દ્વારા જ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

સેવાનું મહત્ત્વ

ભગવાન રામે હનુમાનજીને સેવાનું મહત્ત્વ બતાવતા કહ્યું-

સૌઈ અનન્ય જાકે અસ, મતિ ન ટરઈ હનુમંત ।
મેં સેવક સચરાચર જ્ઞ સ્વામિ ભગવંત ॥

હનુમાનજીએ એને પોતાનો ગુરુમંત્ર બનાવ્યો અને પૂરી તત્પરતાથી સેવાકાર્યમાં પોતાની તમામ શક્તિ-સામર્થ્ય લગાવી દીધાં. પરિણામે તે ભગવાનની સાથેસાથે પૂજના અધિકારી બની ગયા.

ભગવાન કૃષ્ણ સેવાનું મહત્ત્વ સમજાવતા હતા અને તેની પ્રતિષ્ઠા ઈચ્છતા હતા. માટે એ મણો પાંડવોના રાજ સૂચ્ય યજ્ઞમાં અતિચિશ્ચિનોના પગ ઘોવાનું અને એંઠાં પતરાળાં ઉપાડવાનું કાર્ય પોતાના માથે લીધું હતું.

આ પહેલાં પણ લોકમાન્ય તિલક અને મહાત્મા ગાંધીએ શાંતિપૂર્ણ પ્રયાસો વડે ભારતને સ્વતંત્રતા અપાવી, સંસારને હતપ્રભ કરી નાંખ્યો હતો. લોકમાન્ય તિલકે ‘મરાઠા’ અને ‘કેસરી’ અખબાર દ્વારા ભારતીય જનતામાં સ્વતંત્રતાની ચેતના ફૂંકી અને એમની પ્રેરણાઓએ જ ‘સ્વરાજ અમારો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે.’ એ મંત્ર ભારતીય જનતાના મનમાં ઉતાર્યો. મહાત્મા ગાંધીએ પણ જનસંપર્ક, સભા, ભાષણ અને પ્રવાસોથી પ્રેરણા આપવાની સાથેસાથે નવજીવન, યંગ ઈન્ડિયા અને હરિજન સેવક સામયિકો દ્વારા જનમાનસમાં સ્વાતંત્ર્ય ચેતના ફૂંકી. સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિ માટે પ્રેરણા અને એના માટે કરવામાં આવતા પ્રચાર દ્વારા એવું વાતાવરણ તૈયાર થયું કે અંગ્રેજ સરકારને આ દેશ છોડવા માટે મજબૂર થવું પડ્યું. ગાંધીજી અને તિલક વગેરે નેતાઓએ પોતાની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી એ અનુભવ કરી લીધો હતો કે હાલમાં વ્યાપ્ત

સમસ્યાઓનું કારણવસ્તુતઃ પરાધીનતા જ છે.

વિશ્વ ઈતિહાસ પર જે દષ્ટિપાત કરીએ તો એ જ પ્રતીત થશે કે જેટલા પાણુ સુધારા થયા છે, ભલે એ વ્યક્તિગત હોય કે સામાજિક સ્તર પર, ફક્ત વિચારોના માધ્યમથી જ સંભવિત બની શક્યા છે. બાહ્ય નિયમ બનાવી અથવા સામાજિક દબાણ લાવીને કેટલાંક કાર્ય ભલે પૂરાં કરવામાં આવે, પરંતુ આંતરિક સ્થિતિમાં જે સુધારો ન થાય, લોકોની આસ્થાઓને સ્પર્શ કરી એને બદલવાનો પ્રયત્ન ન થાય, તો બધા પ્રયાસ અસફળ અને પ્રભાવહીન સાબિત થશે, કારણ કે બાહ્ય દબાણથી આંતરિક સ્થિતિ તો બદલાશે નહીં. ઉપર્યુક્ત વિચાર-ક્રાંતિઓમાં લોકોની એ આંતરિક સ્થિતિને બદલવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો અને ઈચ્છિત સફળતા મળી.

હાલમાં જે વ્યાપક પરિવર્તનની જરૂરિયાત છે તે પાછલાં બધાં પરિવર્તનો અને વિચાર-ક્રાંતિઓથી વધુ મહત્વપૂર્ણ છે. મનુષ્યમાં દેવત્વનો ઉદય અને ધરતી ઉપર સ્વર્ગના અવતરણનું લક્ષ્ય લઈને દરેક લોકસેવીએ ચાલવું જોઈએ તથા એ માટે પોતાના નિકટવર્તી માણસોને પ્રેરણા, પ્રોત્સાહન આપીને વ્યાપક સ્તરે એ પ્રવૃત્તિઓનો વિકાસ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. વિચારક્રાંતિ, દષ્ટિકોણમાં સુધારો, ભાવનાત્મક શુદ્ધિ અને આસ્થાઓનું શોધન. જે પાણુ નામ આપો. આશય એક જ છે. મનુષ્યને નિયમિત અને સંચાલિત કરનારી ચેતનાને પ્રભાવિત કરવી અને એને ઈચ્છિત દિશા આપવી. ત્યારે જ સામાજિક સુખ-શાંતિની સ્થાપના થઈ શકશે. આ કાર્ય રાજદંડ અથવા રાજનિયમોથી થઈ શકતું નથી. એ પ્રવૃત્તિઓ અને અનિચ્છનીય વ્યક્તિઓની નિંદા કરવાથી પાણુ એ કામ થતું નથી. રાજદંડ, રાજનિયમ અને સામૂહિક નિંદા જરૂરી છે. એની ઉપયોગિતા પાણુ ઓછી નથી, તો પાણુ તે સમાજમાં વ્યાપ્ત વિકૃત્તિઓ અને અનિચ્છનીય પ્રવૃત્તિઓનો પૂર્ણ ઉપચાર નથી. સમાજમાં રહેનારા મનુષ્યોનું આંતરિક સ્તર સદ્ વિચારો અને સદ્ભાવનાઓથી ભરેલું હોય ત્યારે જ એનું નવનિર્માણ સંભવિત છે. રાજનિયમો પ્રત્યે નિષ્ઠા પાણુ એવી વ્યક્તિઓમાં જ હોય છે, જેનું હૃદય ઉદાર અને વિચાર

ઉજ્જવલ હોય.

મનુષ્યનું જીવન અને સંસારનો ક્રમ કર્મફળના સિદ્ધાંત અનુસાર ચાલે છે. સારાં કર્મોનું ફળ સુખ-શાંતિરૂપે અને ખરાબ કર્મોનું ફળ કષ્ટ-કઠિનાઈ અને દુઃખ-કલેશરૂપે મળે છે અર્થાત કષ્ટોનાં મૂળ કુકર્મો જ હોય છે, એમાં કોઈ સંદેહ નથી. સંસારમાં જે માત્રામાં કુકર્મ વધશે એ જ માત્રામાં દુઃખ-કલેશ પાણુ વધતા જશે. જે સંસારમાં સુખ-શાંતિની સ્થાપના ઈચ્છનીય છે, તો પહેલાં કુકર્મોને હટાવવા, ઘટાડવા અને વધતાં અટકાવવાનો એક જ ઉપાય છે કે મનુષ્યની વિચારધારામાં આદર્શવાદનો સમાવેશ કરવામાં આવે. મગજને ઘેરી રાખનારી અનૈતિક અને અનિચ્છનીય વિચારધારા જ કુકર્મોને જન્મ આપે છે. જે વિચાર સારો હશે તો મનુષ્ય કુકર્મ કરે એવી સંભાવના જ નથી.

વિચારોની ખરાબી જ ખરાબ કર્મો રૂપે પ્રગટ થાય છે. જેવી રીતે હિમપાતનું કારણ હવામાં પાણીનું હોવું છે. જે હવામાં પાણીનો અંશ ન હોય તો બરફ પડી શકે જ નહીં. પાણી જ જમીને બરફ બને છે. આ રીતે વિચારોમાં બુરાઈનો અંશ કુકર્મ બનીને પ્રગટ થાય છે અને સારા વિચાર સત્કર્મો રૂપે સામે આવે છે. મનુષ્યના કર્મ એના વિચારોનું જ સ્થૂળ રૂપ હોય છે. જે એ વિચારોને બરાબર કરવામાં આવે તો સર્વગ્રાહી વિકૃત્તિઓનો પાણુ નાશ કરી શકાય છે.

રઘુનાથ શાસ્ત્રીને રાજ દેવસિંહ ખૂબ માનતા હતા. એક વાર મહારાણીએ એમની ધર્મપત્નીને રાજમહેલમાં બોલાવી. ત્યાં એને કીમતી વસ્ત્રો પહેરાવી પાલખીમાં બેસાડી મોકલી. શાસ્ત્રીજીએ પાલખી ઊંચકનારને કહ્યું- 'આપ ખોટી જગ્યાએ આવી ગયા છો.' અને બારણું બંધ કરી દીધું. એમની પત્ની પાછી રાજમહેલ ગઈ. ત્યાં સાધી ધોતી પહેરીને પગે ચાલી ઘરે પહોંચી, તો શાસ્ત્રીજીએ દ્વાર ઉઘાડ્યું, કહ્યું- 'દેવી ! આપણે જ આભૂષણના આકર્ષણમાં પડીશું તો સામાન્ય માણસોનું શું થશે ?'

દયાળુ રાખો ! આપ પણ વૃદ્ધ થશો

વૃદ્ધાવસ્થા જીવનની એક સ્વાભાવિક અને અનિવાર્ય અવસ્થા છે. જે જીવતા રહેશે, તે ઉંમર પ્રમાણે વાર્ધક્ય જરૂર મેળવશે. આ અવસ્થામાં શારીરિક સ્વાસ્થ્ય, ક્રિયાત્મક તીવ્રતા અને ઉત્સાહનો આવેશ મંદ પડે એ સ્વાભાવિક છે. વૃદ્ધો પાસે શ્રમશક્તિપરક ઉપાર્જનની અપેક્ષા રાખવી એ પ્રાકૃતિક વ્યવસ્થાને ભૂલાવી દેવા જેવું છે. પરંતુ વૃદ્ધ હંમેશાં નિરુપયોગી નથી હોતા, ઊલટું પોતાના સમર્થ અનુભવને વિકસિત અંતદષ્ટિ અને સુદીર્ઘ, વ્યાપક, વ્યાવહારિક પ્રશિક્ષણના બળે તે પરિવારના અત્યંત ઉપયોગી સભ્ય હોય છે. એમની ઉપેક્ષાનો અર્થ છે, જીવનોપયોગી વિવિધ જ્ઞાન અને અનુભવોની ઉપેક્ષા.

વૃદ્ધ સાસુ ઘરમાં રહે છે, તો વહુને ખૂબ મોટી મદદનો અનુભવ થાય છે. પોતાનાં દૈનિક કાર્યોમાં એને નિશ્ચિંતતા રહે છે. સગભાવસ્થા દરમિયાન યુવાન માના હાથ-પગ ફૂલી જાય છે, તે વખતે અનુભવી વૃદ્ધ પિતા ઘરમાં હોય તો અતિથિઓના આદર-સત્કાર, શિષ્ટ-વ્યવહારનો યોગ્ય નિર્વાહ તથા બીજાં એવાં જ ઘરકામો પ્રત્યે પણ પુત્ર નિશ્ચિંત રહે છે. ઘરની ચોકસાઈ જેટલી જાગરૂકતાથી વૃદ્ધ રાખે છે તેટલી યુવક નથી રાખતો. ઘરના એક એક સામાન પર એની નજર રહે છે. વ્યવસ્થા, ઓછું ખર્ચ અને શિષ્ટતા વિશે તે એવા ઢગલાબંધ ઉપાયો સૂચવે છે, જે નાના લાગતા હોવા છતાં મહત્વના હોય છે.

વૃદ્ધો બીમાર થતાં એમની લાંબા સમય સુધીની સેવાચાકરીનો પ્રશ્ન છે. ત્યાં સુધી દરેક સંતાને હંમેશાં એ યાદ રાખવું જોઈએ કે એમના માટે જ તનતોડ મહેનત કરતાં, એમની જ સુરક્ષા, વિકાસ અને સુવ્યવસ્થા માટે પ્રયત્નરત રહેતાં તથા એ દોડાદોડીથી ઉત્પન્ન થયેલ માનસિક તનાવો, શારીરિક દબાવોને સહન કરતાં અને પોતાની જરૂરિયાતોને વિસ્મૃત કરતાં જ તેઓ રોગગ્રસ્ત થઈ ગયા છે. એવામાં એમના દ્વારા ઉપાર્જિત અને

આપેલી સુવિધાઓને ભોગવતાં, એમની સેવાસુશ્રૂષા ન કરવી એ કૃતઘ્નતા, અનીતિ અને કૂરતા છે. જે માતા-પિતાએ જન્મથી માંડીને આત્મનિર્ભર હોવા સુધી, પ્રૌઢાવસ્થા સુધી પાલનપોષણ અને પ્રશિક્ષણ આપ્યું, શિક્ષણની વ્યવસ્થા કરી, સુરક્ષા કરી, માર્ગદર્શન આપ્યું, ડગલે-પગલે મદદ કરી, એમના પ્રત્યે પણ જેમના મનમાં કૃતજ્ઞતા ન જાગે, એમને માનવતાથી વિહીન જ સમજવા જોઈએ. જે વ્યક્તિઓની શક્તિ-સામર્થ્યથી લાંબા સમય સુધી અનેક લાભ મેળવ્યા, તેમનું સામર્થ્ય શિથિલ થતાં એમની ઉપેક્ષા કરવાની પ્રવૃત્તિ જે પ્રબળ થાય, તો એનાથી સમાજમાં સામાજિક વ્યવસ્થાના આધારોને પણ આઘાત પહોંચશે. આ પ્રવૃત્તિ સંક્રામક બનીને સમાજમાં અવસરવાદી ઉપયોગિતાવાદને જન્માવશે અને ત્યારે સભ્યતાનો આધાર જ ધ્વસ્ત થવા લાગશે. જેનામાં આપણા ઉપર લાદેલા પિતૃઋણ, માતૃઋણને અદા કરવા જેટલી પણ નૈતિકતા નથી તેઓ બીજા પાસે નૈતિકતાનો આગ્રહ ક્યા મોંએ કરી શકે ?

જેઓ ક્યારેક ઘરના માલિક હતા, જેઓ ક્યારેક પોતાનાં બાળકોને આપના જેટલો જ પ્યાર કરતા હતા, જેમના આદેશના પાલન માટે આખું ઘર તત્પર રહેતું હતું એમને જ આજે પરિવાર માટે ભાર માની લેવા એ તો સંકુચિતતાની પરાકાષ્ટા છે. જેમણે જિંદગીભર પરિવાર માટે પોતાના સમય, શ્રમ અને મનોયોગનો કાગુ-કાગુ, આણુ-આણુ નિયોજિત કર્યા, સમર્પિત કર્યા, એમને આજે આ ઘોર ઉપેક્ષાને લીધે પોતાનો તે સંપૂર્ણ ઉદ્યોગ નિરર્થક લાગવા માંડે તો એની સામાજિક ધારણા પર કેટલી ઘેરી અસર પડશે, એનું અનુમાન વિચારશીલ લોકો કરી શકે છે. કારણ કે સમાજમાં દરેક પરંપરાની પાછળ સુદીર્ઘ અનુભવોની શૃંખલા મોજૂદ રહ્યા કરે છે. જે બે-ત્રણ પેઢી સુધી નિરંતર દરેક વૃદ્ધને પોતાના જીવનમાં પરિવાર પોષણ માટે કરેલા પ્રયાસોની નિઃસારતાની અનુભૂતિ થતી રહી તો એનો પ્રભાવ

સામાજિક અવચેતન પર પડે તે નિશ્ચિત છે અને કેટલીક પેઢીઓ પછી કોઈ સમર્થ વયસ્ક પોતાના પરિવાર માટે કમાવા-ખર્ચવાથી કતરાવા લાગશે. આ રીતે સ્વાભાવિક વ્યવસ્થા અને પરિવારનો નિર્ણય બંનેને જબરદસ્ત ધક્કો લાગશે.

જે લોકો સભ્યતાના ઊભરાના ચક્કરમાં પડીને પોતાના વૃદ્ધોને પોતાના મનમોજી જીવન માટે ભારરૂપ સમજવા લાગે છે અને એમના માટે ભોજનની વ્યવસ્થા કરી આપવામાં ખૂબ મોટો ઉપકાર માને છે, એમનાં સુખ-દુઃખને ભાવનાત્મક ચઢાવ-ઉતારને સમજવાની ચિંતા પણ કરતા નથી એમણે એ સમજી લેવું જોઈએ કે આ રીતે તેઓ સામાજિક સંવાદની સ્થિતિને ખતમ કરી રહ્યા છે. આજે એમને એમના મોજશોખના જીવનમાં ઉપયોગી નથી, એવા વૃદ્ધોની ચિંતા નથી. તો કાલે સમાજના બીજા લોકોને પણ એમની ચિંતા રહેશે નહીં. વૈયક્તિકતાની અતિવાદી ભાવનાના પ્રસારનું શું પરિણામ હોય, એ જોવું હોય તો આજે ચારેબાજુ ફેલાયેલા આર્થિક, સામાજિક, સુરક્ષા સેવાઓના ક્ષેત્રમાં ફાલતી રહેલી બેજવાબદારીની ભાવનાઓને જોઈ શકાય છે.

અનેક લોકો એવો તર્ક કરે છે કે ભારત ઔદ્યોગિકીકરણ તરફ અગ્રેસર છે અને ઔદ્યોગિક સમાજમાં માનવીય સંબંધોનું સ્વરૂપનું બદલાવું નિશ્ચિત છે, પરંતુ આ માત્ર કુતર્ક છે. પશ્ચિમના દેશોમાં વૃદ્ધોને જે અસહ્ય માનસિક યાતનાઓથી પસાર થવું પડે છે, એનું સ્મરણ કરવું જોઈએ. આજે ત્યાં વૃદ્ધજનો એકાકીપણાની પીડાથી વ્યથિત રહે છે અને હતાશાનો શિકાર બને છે. વૃદ્ધજનો ત્યાં પોતાની અલગ સામૂહિક વસાહતો બનાવી રહ્યા છે. આપણે ત્યાં સરેરાશ વૃદ્ધો પાસે એવાં સાધનસુવિધા નથી. સરકારી કર્મચારીઓને તો સેવાનિવૃત્તિ પછી પેન્શન મળે છે, પણ બાકીના વિશાળ વર્ગને તો એ સુવિધા પણ મળતી નથી. એમણે દૈન્ય અને દારૂણ યાતનાના જે અનુભવોમાં પસાર થવું પડશે, એ અપરાધનું ફળ સમાજને જરૂર ભોગવવું પડશે.

જોકે પશ્ચિમમાં પણ જ્યાં વૃદ્ધજનોની વસાહતોમાં મનોરંજન અને સક્રિયતાના તમામ સાધન સહેલાઈથી

મળે છે, જ્યાં ફરવા અને આરામ કરવા માટે સુંદર બગીચા છે. અધ્યયન માટે પુસ્તકાલય, વાચનાલય છે, મનોરંજનગૃહ પણ છે. ત્યાં પણ એમને આ માનસિક વ્યથા તો સાલે છે કે જે પુત્ર-પુત્રીઓ માટે જીવન સમર્પી દીધું, તેઓ જ હવે જેમ તેમ દિવસ વિતાવી રહ્યા છે. ત્યાંના સંવેદનશીલ યુવાવર્ગે વૃદ્ધોની આ વ્યથાને સમજી પણ છે અને હવે ત્યાં ફરીથી એવા પ્રયોગ ચાલી રહ્યા છે, જેમાં વૃદ્ધો સાથે ભાવનાત્મક પારિવારિક સંબંધ બનાવવામાં આવે છે. અપરિચિત યુવક-યુવતી અપરિચિત વૃદ્ધો સાથે નાના ભાઈ-બહેનનો સંબંધ બાંધે છે. અઠવાડિયામાં એક દિવસ મળે, સાથે રહે, હરે ફરે, તહેવારોમાં બોલાવે અને બીજી રીતે ભાવનાત્મક ઘનિષ્ટતા વધારે છે. શું આપણે પણ હરી-ફરીને ત્યાં પહોંચવા સુધી ભટકતા રહેવું યોગ્ય છે ? બીજાની ભૂલોમાંથી કાંઈ શીખવું ન જોઈએ ? આપણા દેશમાં જ્યારે પહેલેથી જ પરિવારની એવી ધારણા બદ્ધમૂળ છે કે એમાં માતા-પિતાનો સમાવેશ થાય છે, તો શા માટે એ પ્રથાની ઉપયોગિતાને સમજીને એને જ ન જાળવી રાખીએ, વેરવિખેર થતી ન રોકીએ ?

જ્યાં સુધી એવો તર્ક છે કે વૃદ્ધોની રુચિઓ જુદી જુદી હોય છે એ રુચિ-વિવિધતા પરિવારના ઉર્મરલાયક સભ્યોમાં પણ હોય છે. પછી સૌથી મોટી વાત તો એ છે કે આજે આપણે સંકુચિત દષ્ટિના લીધે જે લોકો પોતાના વૃદ્ધ માતા-પિતાની ઉપેક્ષા કરી રહ્યા છે, તેઓ પણ કાલે વૃદ્ધ થશે જ. ત્યારે એમની સાથે પણ એ જ વ્યવહાર થશે, જેનો એ પાયો ખોદી રહ્યા છે. એટલા માટે આપની સાથે સારો ન લાગે, તેવો વ્યવહાર વૃદ્ધો સાથે ન કરો.

શ્રીકૃષ્ણ પારથીનું તીર ખાઈને પીડાથી તડફડી રહ્યા હતા. પારથી ક્ષમા માંગવા તથા દુઃખ પ્રગટ કરવા લાગ્યો. શ્રીકૃષ્ણે જવાબ આપ્યો, - તું દુઃખ ન લગાડીશ, વાલીને આ રીતે મારવાના કારણે મારે કર્મવ્યવસ્થાનુસાર આ કષ્ટ ભોગવવું જરૂરી હતું.

યોગ્ય નારી જ મહાપુરુષોનું નિર્માણ કરે છે

સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાના વિકાસના ઈતિહાસ પર નજર નાખતાં નારીની સર્જનાત્મક શક્તિ જ નજરે પડે છે. ઈશ્વરીય ઉદ્યાનને સુરમ્ય અને સુંદર બનાવવામાં જુદાં જુદાં રૂપે એ શક્તિનું જ યોગદાન રહ્યું છે. નારીએ સમયે સમયે તાત્કાલિક સામાજિક અને રાષ્ટ્રીય વિકૃતિઓ અને અનિચ્છનીયતાઓનો વિનાશ કરવા માટે મહામાનવોને જન્મ આપ્યો છે, નિર્માણ કર્યું છે અને શક્તિ આપી.

માના રૂપમાં પોતાના લોહીને દૂધમાં પરિવર્તિત કરી એમાં ભાવનાત્મક મધ મેળવી બાળકોને પીવડાવ્યું અને વિકાસ કર્યો. પત્ની રૂપે પુરુષને શક્તિ આપી અને ભગિની રૂપે પોતાનાં સ્નેહ, સંવેદનાઓ અને પવિત્ર ભાવનાઓથી સિંચન કર્યું.

સમાજ અત્યાચાર, પીડા અને અનીતિના દાવાનળમાં સળગવા લાગ્યો. જનમાનસના આર્તસ્વરથી પ્રભાવિત થઈ કુંતીએ માની સાર્થક ભૂમિકા નિભાવી, પાંડવોનું નિર્માણ કર્યું. મહાભારત યુદ્ધનું સર્જન કરી કૌરવોનો આતંક સમાપ્ત કર્યો, ધર્મની સ્થાપના અને અધર્મનો વિનાશ થયો.

જ્યારે વિદેશી આક્રમણકારોના અત્યાચાર અને અમાનવીય કૃત્યોથી દેશ ત્રાસ પામી ગયો, ચારેબાજુ અરાજકતા અને અંધકારનાં વાદળો ઘેરાયાં, તો રાણચંડીરૂપે ઊભી થઈને પોતાના પુત્રોને ક્યારેક 'શિવા' તો ક્યારેક 'રાણા'ના રૂપમાં એ અત્યાચારોને ખતમ કરવા સમર્થ બનાવ્યા. ભારત દેશ જ્યારે પરાધીનતાની બેડીઓમાં જકડાયો હતો ત્યારે રાષ્ટ્રીય પુરુષાર્થ અને તેજ જગાવવા અને બેડીઓને તોડવા માટે પોતાનાં સુકુમાર બાળકોને હોમી દીધાં. ભગતસિંહ, આઝાદ, તિલક, ગાંધી, લાજપતરાય, સુભાષ જેવા મહામાનવ નારી શક્તિના ગર્ભથી જ જન્મેલા છે. એમના ત્યાગ, બલિદાનમાં માતૃશક્તિનું જ યોગદાન હતું. સ્વતંત્રતા સંગ્રામની સફળતાનું શ્રેય, શૂરવીરોની જન્મદાત્રી સહ્યામિની ભારતીય નારીઓને જ આપી શકાય છે.

વધતા જતા ભૌતિકવાદે જ્યારે નૈતિક મૂલ્યોને નષ્ટ

કરવાનું કુચક રચ્યું, સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ માટે સંકટ પેદા થવા લાગ્યું, ત્યારે નારીએ યુગપરિવર્તનકારી મહામાનવોને જન્મ આપ્યો. વિવેકાનંદ, રામતીર્થ, ગોવિંદસિંહ, દયાનંદ વગેરેને એટલા સમર્થ બનાવ્યા કે યુગના અનિચ્છનીય પ્રવાહને બદલવામાં ભારે સફળતા મળી.

સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાનું જે વિકસિત સ્વરૂપ આજે દેખાઈ રહ્યું છે, એમાં પુરુષની નહીં નારીની ભૂમિકા જ મુખ્ય રહી છે. મહામાનવોના ઉજ્જવલ ઈતિહાસમાં એના જ ત્યાગ-બલિદાન ઝળકતાં દેખાય છે એના જ આંચલમાં પોષાઈને સ્નેહસિંચિત પય:પાન કરીને, લાડ-પ્યાર પામીને મહામાનવ મોટા થતાં ગયા. સર્જન, અભિવર્ધન અને શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિત્વના નિર્ધારણમાં ચિરકાળથી તે પોતાનાં ત્યાગ-બલિદાન પ્રસ્તુત કરતી રહી છે.

એને સમયનો અભિશાપ કહેવો જોઈએ કે નારીના અંત:કરાણની કોમળતાને વસ્તુઓ અને વ્યક્તિઓમાં બાંધીને આદર્શો અને સિદ્ધાંતોથી વિમુખ કરવામાં આવી છે. ક્યારેક તે સમાજમાં આદર્શવાદી માન્યતાઓની પ્રતિસ્થાપના માટે, ધર્મસંસ્કૃતિની રક્ષા માટે બાળકોને એને અનુરૂપ જ ઢાળતી, યોગ્ય બનાવતી હતી. પતિને એ માટે પ્રોત્સાહન, પ્રેરણા આપતી હતી. પરિણામ એ આવતું કે સહજ સ્નેહસિંચિત પ્રેરણા પામીને પુરુષ શ્રેષ્ઠતા તરફ આગળ વધવામાં તથા આદર્શોની રક્ષા માટે મોટામાં મોટો ત્યાગ કરવામાં જરાયે અચકાતો ન હતો, પરંતુ જ્યારે એને પારિવારિક સીમામાં, રસોડા સુધી સીમાબદ્ધ કરવામાં આવી તો એની પ્રખરતા નષ્ટ ન થવા લાગી. પારિવારિક સેવા શાલીનતાનું સ્થાન મોહ તથા વ્યવસ્થાના અતિસંગ્રહ અને વ્યક્તિગત ઉપભોગની પ્રવૃત્તિએ લઈ લીધું. અંત:કરાણની વિશાળતા સંકુચિતતામાં બદલાઈ ગઈ. બાળકોમાં આ જ સંસ્કારોનું બીજરોપણ કરવામાં આવ્યું તથા પતિને પોતાની જ ક્રિયાના પ્રતિક્રિયા સ્વરૂપ અનીતિ તરફ આગળ વધવાનું પ્રોત્સાહન મળ્યું.

પારિવારિક અને સામાજિક જીવનમાં ભ્રષ્ટાચારના ઈતિહાસનો આરંભ અહીંથી જ થાય છે.

ચોક્કસપાણે આ સ્થિતિ નારીની ગરિમા અને પ્રખરતા પર લાગેલું એક કલંક છે. સ્થિતિ એવી થઈ, તો આગામી પેઢી નારીત્વની વિશેષતાઓથી વંચિત થઈ જશે. સમાજ તો એના યોગદાનથી વંચિત રહેશે જ. પરિવારને પણ ઓછું નુકસાન ભોગવવું નહિ પડે. બાળકોને ઉચ્છૃંબલ, દિશાહીન બનાવવાનું અને પતિને પથભ્રષ્ટ કરવાનું કલંક એની ઉપર જ લાગશે.

આજે જરૂરિયાત આવી પડી છે કે નારી પોતાની સ્થિતિ પર વિચાર કરે. વિચારોની સંકુચિતતાની પરિધિમાંથી બહાર નીકળે તથા વિચારે કે ફેલાતા નૈતિક અધ:પતન અને સામાજિક ભ્રષ્ટાચાર અટકાવવામાં તે શું યોગદાન આપી શકે ? વિવિધ પરિસ્થિતિઓ અનુસાર સુધારાની પ્રાણાલી જુદી જુદી હોઈ શકે, પરંતુ લક્ષ્ય એક જ હોવું જોઈએ. પોતાની મૌલિક સ્નેહ સંવેદનશીલતાનો ભરપૂર ઉપયોગ આ શ્રેષ્ઠ કાર્ય માટે જાગૃત નારીએ કરવો જોઈએ.

અંત:કરાણ સંકુચિતતાથી ભરેલું ન હોય, તો સુસંસ્કૃત પત્ની પોતાના પતિને ઈમાનદાર બનાવવામાં ભરપૂર યોગદાન આપી શકે છે. સંપન્નતા કેવી રીતે વધી રહી છે, એ માટે કોઈ અનૈતિક માર્ગ તો નથી અપનાવાતો ને, જેવા પ્રશ્નો પર ભાવનાશીલ નારીએ વિચાર કરવો જ જોઈએ. ધરમાં એવું વાતાવરણ બનાવવું જોઈએ કે ઓછા ખર્ચે નીતિની કમાણીથી જ કામ ચાલે. અનીતિનો તો બધી રીતે વિરોધ થવો જોઈએ. આ રીતે શ્રેષ્ઠતાના સંવર્ધનમાં પ્રત્યેક નારી પોતાનું મહત્વપૂર્ણ યોગદાન આપી શકે છે.

પુરુષ જ્યારે પણ નૈતિક બંધનો, મર્યાદાઓને તોડીને પતનની ખાઈમાં પડવા આગળ વધ્યો ત્યારે પત્નીના રૂપમાં નારીએ જ તેને અભીષ્ટ આધાર આપ્યો. એની ઉચ્છૃંબલતાને મર્યાદિત કરી તથા અસામાજિક થવામાંથી બચાવ્યો. સમાજમાં સન્માનયોગ્ય બનાવ્યો.

સમગ્ર સૃષ્ટિની સુવ્યવસ્થા અને સુંદરતા નારીશક્તિની જ અભિવ્યક્તિ છે. વિશ્વની સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાનું વર્તમાન સ્વરૂપ નારીના અથાક ત્યાગ અને બલિદાનનું જ પરિણામ છે.

નારીમાં મહાનતાના તમામ ગુણો બીજરૂપે

વિદ્યમાન છે, જેના દ્વારા તે આદિકાળથી મહામાનવોના નિર્માણ અને સામાજિક આદર્શોની પ્રતિસ્થાપનામાં પોતાનું યોગદાન આપતી રહી છે. જરૂર છે એને જગાડવાની. તે વર્તમાન સંકટોની વચ્ચે પણ પોતાની ખોયેલી ગરિમાને મેળવી શકે છે. મહામાનવોના નિર્માણ અને શ્રેષ્ઠતાના અભિવર્ધનમાં પોતાનું મહત્વપૂર્ણ યોગદાન આપી શકે છે. વ્યક્તિ અને સમાજના પુનરુત્થાનમાં એની મુખરેખાઓ બદલાતાં જ ઘણું બધું સંભવી શકે છે.

વિવેકાનંદે આ વિશેષતાઓને લીધે જ કહ્યું હતું, “ભારતીયો ! ભૂલશો નહીં, તમારી સંસ્કૃતિ અને આદર્શનો આધાર સીતા, સાવિત્રી અને દમયંતી છે. તમારો સમાજ વિરાટ મહામાયાની છાયા માત્ર છે.”

સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસ માટે માતૃશક્તિને ફરી શ્રેષ્ઠ આદર્શોને અનુરૂપ પ્રતિસ્થાપિત કરવી પડશે. એની અંત:શક્તિઓનું જાગરાણ, અભિવર્ધન કરવાનો પ્રયાસ કરવો પડશે. ત્યારે એની ક્ષમતા અને શક્તિનો સદુપયોગ કરી શકવાનું સંભવે.

નારીના યોગદાનથી સમસ્ત વિશ્વ સદા ઋણી રહેશે. માતૃશક્તિને પોતાની ભૂમિકા નિભાવવા યોગ્ય સ્તર સુધી પહોંચાડવી એ આપણા સૌનું પરમ પુનિત કર્તવ્ય છે.

શાસ્ત્રનું વચન છે-“દસ પુત્રસમા કન્યા વસ્યા: શીલવતી સુતા” અર્થાત્ સુલભાગી કન્યા દસ પુત્રોની બરાબર હોય છે.

સીતાને મળવા જ્યારે જનક ચિત્રકૂટ ગયા, ત્યારે સીતાને તપસ્વી વેશમાં જોઈને ગદગદ થઈ ગયા, એમના મુખમાંથી નીકળી પડ્યું - બેટી ! તે બંને કુળોનું નામ ઉચ્છળું, જ્યારે પુત્ર તો એક જ કુળનું નામ ઉચ્છળે છે.

રાજ અશ્વપતિની એકની એક કન્યા સાવિત્રીએ ગુણ અને ચારિત્ર્યવાન પુત્ર સત્યવાન સાથે વિવાહ કર્યો અને ચરિત્રબળથી ચમરાજને નતમસ્તક કરી પતિને છોડાવ્યો. પિતાનું નામ અમર કરી દીધું.

‘હું કોણ છું ?’ નો ઉત્તર આપે છે જ્ઞાનયોગ

જ્ઞાનયોગનો આરંભ આત્મજિજ્ઞાસાથી થાય છે. જ્યારે સમગ્ર અસ્તિત્વ એકરૂપ બનીને પોતાની જાતને સવાલ પૂછે છે કે ‘હું કોણ છું ?’ જ્યારે પ્રાણીમાં એક જ વ્યાકુળ નાદ ગૂંજી ઊઠે છે કે હું કોણ છું ? ત્યારે જ્ઞાનયોગની સાધના આરંભાય છે. જ્ઞાનયોગની સાધના વાસ્તવમાં સૂક્ષ્મ શરીરની સાધના છે, કેમકે જ્ઞાનયોગમાં તલ્લીન સાધકને સૌથી પહેલાં એ અનુભૂતિ થાય છે કે પળે પળે નષ્ટ પામનાર, પ્રત્યેક ઘડી મૃત્યુ તરફ આગળ વધનાર સ્થૂળ શરીર એ મારો પરિચય કદી બની શકે નહીં. આ જ અનુભૂતિ જ્ઞાનયોગીને નાશવંત સ્થૂળ શરીરથી ઉપર લઈ જઈને અવિનાશી સૂક્ષ્મ તરફ લઈ જાય છે.

જ્યાં સુધી સાચી આત્મજિજ્ઞાસા પ્રગટી નથી ત્યાં સુધીની બધી જ વાતો જ્ઞાનનો આડંબર છે. અસંખ્ય અગણિત પુસ્તકોનું અધ્યયન, અનેક વિદ્વતાપૂર્ણ વ્યાખ્યાનો અને ઢગલાબંધ સુવિચારશીલ પ્રશ્નો-બધું મળીને પણ કોઈને જ્ઞાનયોગી બનાવી શકતાં નથી. રમાણ મહર્ષિની પાસે જ્યારે અંગ્રેજ લેખક પોલ બ્રંટન મળવા ગયા હતા ત્યારે તેમની પાસે અનેક પ્રશ્નો હતા. તેમણે લગભગ સમગ્ર વિશ્વનો પ્રવાસ કર્યો હતો, અનેક પુસ્તકો-ગ્રંથો વાંચ્યાં હતાં અને કેટલાય પુસ્તકો તો તેમણે પોતે લખ્યાં હતાં. સમગ્ર વિશ્વમાં તેમની ગણના લબ્ધપ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન તરીકે થતી હતી.

રમાણ મહર્ષિએ તેમના બધા જ પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તરમાં કેવળ એક જ વાત કહી કે ફક્ત એક પ્રશ્ન સાર્થક છે, ‘હું કોણ છું ?’ બાકી બીજા બધા પ્રશ્નો તો આપોઆપ હલ થઈ જશે. પાલ બ્રંટને કહ્યું, સારી વાત છે હું એ જ પૂછું છું કે હું કોણ છું ? ઉત્તરમાં મહર્ષિ હસવા લાગ્યા, હવે આ પ્રશ્ન પણ મને પૂછશો ? અરે આખો બંધ કરો અને પોતાની જાતને જ પૂછો-પૂછતા જાવ, શોધ કરતા જાવ એટલી વાત તો પાકી કે તમે છો જ. એટલું જ નહિ, તમે છો અને ચેતનરૂપ છો એ પણ ચોક્કસ વાત છે. નહિ તો તમે મને પૂછત કેવી રીતે ? હવે આગામી ખોજ તમે કરો.

આ તલાશમાં જ્ઞાનયોગની સમગ્ર સાધના રહેલી છે. આ ખોજ માટે આપણે સ્થૂળમાંથી સૂક્ષ્મ તરફ ગતિ

કરવી જ પડે. જેમ જેમ ખોજ તીવ્ર થતી જાય છે તેમ તેમ આત્મજિજ્ઞાસા પરિપક્વ થાય છે, સૂક્ષ્મ શરીર પણ પરિષ્કૃત, પ્રખર અને પવિત્ર થતું જાય છે. વાત અનુભવની છે. એમ નહિ કે કોઈ પૂછતું રહે કે હું કોણ છું ? તો કંઈક એવો ઉત્તર સાંપડે જેવો પરીક્ષાના ઉત્તરપત્રોમાં ઉત્તર આવી મળે છે. એવી વાત નથી, વાત તો એ છે કે જ્યારે પ્રશ્ન તીવ્ર બનશે આત્મજિજ્ઞાસા પ્રગાઢ હશે, તો ઉત્તર નહિ સાંપડે અને પછી એક દિવસ પ્રશ્ન પણ થંભી જશે. અનુભૂતિ થશે. જીવન અને ચેતન્યનું જે મહામિલન થઈ રહ્યું છે, તેનો સાક્ષાત્કાર થશે. આ સાક્ષાત્કાર જ જ્ઞાનયોગનું ફળ છે.

.....
ડેનમાર્કના પ્રખ્યાત મૂર્તિકાર યોવાર્દરાન પોતાના સમયના અદ્વિતીય કલાકાર હતા.

મિત્રમંડળીએ એક દિવસ તેમને પૂછ્યું, ‘આપ ક્યા ગુરુ પાસેથી આ કળા શીખ્યા અને ક્યા વિદ્યાલયમાંથી પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરી ?’

ઉત્તર આપતાં તેમણે કહ્યું, ‘આત્મા જ મારો ગુરુ છે અને આત્મસુધારણા મારું વિદ્યાલય છે. મેં હંમેશાં મારી કૃતિઓમાંથી ખામીઓ શોધી અને તેમને અધિક ઉપયોગી બનાવવા માટે જે સમજમાં આવ્યું, તેને વિનાવિલંબે અપનાવ્યું. આ અવલંબનને અપનાવીને કોઈપણ વ્યક્તિ સફળતાના ઉચ્ચ શિખર સુધી પહોંચી શકે છે.’

.....
**આ વિશે મહર્ષિ અષ્ટાવક જનકને કહે છે -
 તેન જ્ઞાનફલં પ્રાપ્તં યોગાભ્યાસફલં તથા ।**

તૃપ્તઃ સ્વચ્છેન્દ્રિયો નિત્યમેકાકી રમતે તુ યઃ ॥

જે તૃપ્ત છે, શુદ્ધ ઈન્દ્રિયવાળો છે અને હંમેશાં એકાકી રમાણ કરે છે તેને જ જ્ઞાન અને યોગાભ્યાસનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. મહર્ષિ અષ્ટાવકનાં આ વચનોમાં જ્ઞાનયોગની સમગ્ર સાધના અને તેના ફળનું ગૂઢ વાર્ણન છે. જ્ઞાનયોગની અનિવાર્ય ઓળખ છે શુદ્ધ ઈન્દ્રિયવાળો. જોગે ગહન આત્મજિજ્ઞાસાથી પોતાની કલ્પના, ચિંતન અને ચિત્તવૃત્તિઓને પરિશુદ્ધ કરી લીધી છે તે જ શુદ્ધ ઈન્દ્રિયવાળો હોઈ શકે છે. જે જ્ઞાનયોગને

બૌદ્ધિક ક્રિયાકલાપો સાથે જોડે છે તેઓ માટે આ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી સંભવિત નથી. જ્ઞાનયોગી માટે મહર્ષિ અષ્ટાવક્ર એક અન્ય સ્થળે 'ગલિન ધી:' શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે. 'ગલિત ધી:'નો અર્થ છે - જેની બુદ્ધિ ગળી ગઈ છે. સત્ય તો એ છે કે બુદ્ધિની સીમાઓથી પાર જઈને જ જ્ઞાનયોગની સાધના સંભવિત છે અને ત્યારે જ તેની સિદ્ધિ પ્રાપ્તિઓ સાધકના જીવનનો અનુભવ બને છે.

સૂક્ષ્મ શરીરની પવિત્રતા જ સાધકને તૃપ્તિ આપી શકે છે, કેમકે આવી જ ભાવદશામાં તેને આત્માના અમૃતરસનો સ્વાદ મળે છે. સૂક્ષ્મ શરીર પવિત્ર થઈ જાય તો પછી વાસનાઓમાં રસ નથી રહેતો. સૂક્ષ્મ શરીર પવિત્ર થઈ જતાં, ઈન્દ્રિયો સ્વચ્છ થઈ જતાં, ચેતનાની સંવેદનશીલતા લાખ-કરોડ ગણી વધી જાય છે. આવું થતાં આત્મચેતના, પરમાત્મચેતનામાં રમાણ કરવા લાગે છે. તેને જડ ભોગોની કોઈ આવશ્યકતા રહેતી નથી. તૃપ્તિ એનો સ્વભાવ બની રહે છે. આ તૃપ્તિ જ્ઞાનયોગનું સહજ ફળ છે. તે જાગરાણનું ફળ છે.

સૂક્ષ્મ શરીર જ્યાં સુધી વાસનાઓથી મલિન છે ત્યાં સુધી તૃપ્તિ સંભવ નથી. વાસનાઓને જેટલી તૃપ્ત કરવાની કોશિશ કરીએ તેટલી જ અતૃપ્તિ બહેકે છે અને વધતી જાય છે. શરીર થાકે છે પણ વાસના નહિ. તે તો દોડતી જ રહે છે. જ્યારે શરીર નિશ્ચેતન થઈ મટી જાય છે ત્યારે પણ વાસના અનંત યાત્રાએ નીકળી પડે છે. જો આવું ન હોત તો પુનર્જન્મ પણ ન હોત. અતૃપ્તિ જ પુનર્જન્મનું કારણ છે. આ પુનર્જન્મ ભ્રમણ ત્યારે જ શમે છે જ્યારે ઈન્દ્રિયો શુદ્ધ થાય છે અને સૂક્ષ્મ શરીર પવિત્ર બને છે. સૂક્ષ્મ શરીર પવિત્ર થતાં જ વાસનાઓ શમે છે અને વાસનાઓ શમતાં જ અતૃપ્તિ પણ ટળી જાય છે. પછી તો તૃપ્તિ જ સ્વભાવ બની રહે છે.

આવો પરમ તૃપ્તિ પામેલો જ્ઞાનયોગી એકાકી રમાણ કરે છે. અહીં 'એકાકી'નો અર્થ ઊંડાણપૂર્વક સમજવાની જરૂર છે, કેમકે 'એકાકી'નો અર્થ ઘણું કરીને એકલવાયાપણું એવો કરવામાં આવે છે, જ્યારે એકાકીનો અર્થ છે 'એકપણું' (એકતા). એકલવાયાપણાનો અર્થ થાય છે બીજા અન્યની યાદ સતાવી રહી છે, બીજું કોઈ હોત તો સારું થાત. એકલાપણાનો અર્થ છે બીજાનો અભાવ સાલે છે, બધું ખાલી-ખાલી લાગે છે. ક્યાંક બહુ અઠંપો સતાવે છે, બેઠા ફીએ એકલા પાગ અન્યની યાદમાં પરેશાન ફીએ

એકાકીપણાનો અર્થ છે હવે તો એકરૂપ થઈ ગયા. પોતાના અંતરનાં પૃષ્ઠ ઉથલાવતાં રહસ્ય જાણી લીધું, હવે સમજાયું કે 'એકે' જ અનેક રૂપોમાં વિસ્તાર પ્રસાર કર્યો છે. જેમ જેમ એકાકી રમાણ કરીએ છીએ, પોતાના અંતરમાં અંદર ઊંડા ઊતરતા જઈએ છીએ, તો ચાલતાં-ચાલતાં એક પણ આવે છે જેમાં હું નથી અને આ બધું જ છૂટી જાય છે અને 'હું છું' એ શેષ રહે છે. આ પરમ સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરતાં જ જ્ઞાનયોગનાં બધાં સારાં ફળો સ્વતઃ જીવનમાં વિખરાઈ જાય છે.

જેઓ જ્ઞાનયોગની સાધના કરવા ઈચ્છે છે તેમના માટે એક જ સંદેશ છે-ફરીથી આપ આપની અંદર, હા, આપની પોતાની જ અંદર મહાસૂર્યને દુષ્ટાવાવી બેઠા છો. જરા પોતાની જાતને જ પૂછો આ મહાપ્રશ્ન - 'હું કોણ છું?' અંતરની ગાંઠ જરા ખોલો, અંતરની ગાંસડી ખોલો, અંતરની ગાગર ફોડો - તો કિરાણો જ કિરાણોની વૃષ્ટિ થશે. આ કિરાણોની વૃષ્ટિમાં સ્વચ્છ બનશે ઈન્દ્રિયો, પવિત્ર બનશે તમારું સૂક્ષ્મ શરીર, અને પરિતૃપ્તિ પામશે પ્રાણ અને પોતાના એકાકીપણા સાથે પરિચય કેળવાશે. જ્ઞાનયોગના આવા મહાન સાધક માટે શાસ્ત્ર કહે છે - "જ્ઞાનયોગી આ જગતમાં કદી દુઃખી થતો નથી. કેમ કે તેના એકપણાથી આ બ્રહ્માંડમંડળ પૂર્ણ છે. જ્ઞાનયોગી આ પૂર્ણતા ભક્તિયોગમાં પોતાની રસમયતા પ્રાપ્ત કરે છે."

વૃક્ષે મુસાફરને કહ્યું, "તું જેટલી વાર પથ્થર મારીશ તેટલી વાર હું તને ઉપહારરૂપે ફળ આપીશ. આ માટું વ્રત છે. પથ્થરનો જવાબ પથ્થરથી આપવાનું મને નથી આવડતું, ભલે મારે વેર-વિખેર થવું પડે." મુસાફરે ક્રોધિત થઈ કહ્યું, "તું આ રીતે ફળે-ફલે અને હું ભૂખ્યો ભટકું - એ શું તે અને તારા ભગવાને મને કરેલો અન્યાય નથી?"

વૃક્ષે હસીને કહ્યું, "મુસાફર, તું ઈર્ષા શા માટે કરે છે? પાનખરનાં મારાં કષ્ટોને તું જો તો તને સમજાશે કે આ ફળો મેં કેટલી તપશ્ચર્યા પછી પ્રાપ્ત કર્યાં છે. તું પણ આવો પુરુષાર્થ કરી જો."

જંગલમાં જન્મેલા છોડ પણ જો વિશાળ વૃક્ષ બની જાય તો મનુષ્ય જેવા વિચારશીલ પ્રાણીએ જગતમાં જન્મ ધારણ કરીને ઉન્નતિ માટે બીજાઓના મોં સામે જોવાનું કોઈ કારણ નથી. પુરુષાર્થી વ્યક્તિ પોતાની સફળતાનો પંથ પોતે જ તૈયાર કરે છે.

રથૂળ શરીરની યોગસાધના : કર્મયોગ

કર્મયોગની સાધનામાં સર્વપ્રથમ અને સૌથી મહત્વપૂર્ણ સ્થાન આળસ અને પ્રમાદ નિવારવાનું છે. તેથી સમયને મૂલ્યવાન અને કીમતી સમજવામાં આવે અને એકેએક ક્ષણનો પૂરો સદુપયોગ કરવા માટે પરિશ્રમરત રહેવામાં આવે એ જરૂરી છે. વહેલી સવારે ઊઠતાં જ અથવા રાત્રે સૂતી વખતે પછીના દિવસે કરવાનાં કર્તવ્યો-કર્મોને ધ્યાનમાં રાખીને દિનચર્યા બનાવવામાં આવે અને જ્યાં સુધી કોઈ અનિવાર્ય કારણ આવી ન પડે, ત્યાં સુધી એ દિનચર્યાને ઈશ્વરની આરાધના માનીને પૂર્ણ મનોયોગપૂર્વક પૂરી કરવામાં આવે. આ ક્રમમાં આરામ માટે પણ અવકાશ રાખી શકાય, પરંતુ તેને માટે વધારે પડતો સમય ગુમાવવાની જરૂર નથી. કામની બદલીથી, કાર્યપદ્ધતિમાં થોડો ફેરફાર કરવાથી વિશ્રાંતિની જરૂરિયાત મહદંશે પૂરી પડે છે.

હકીકતમાં શરીરને સુસ્ત રાખવાની એટલી જરૂર જ નથી પડતી, જેટલી મનનો થાક ઉતારવાની હોય છે. શરીરનાં અંગાંગો તો ઊંઘતાં અને જાગતાં હરપળ કામ કરવા માટે ટેવાયેલાં છે. થાક મટાડવા નિયત સમયે નિદ્રા લેવી અને વચ્ચે વચ્ચે થોડોઘણો વિરામ કરી લેવો અથવા કાર્યોની ફેરબદલી કરવી એટલું જ પૂરતું છે. જેમણે કર્મયોગની સાધના કરવી છે તેણે વિશ્રામના નામે નકામી પ્રવૃત્તિ અથવા આળસથી દૂર રહેવું જ પડશે. કર્મયોગ-સાધનાની દષ્ટિથી નિયમિત દિનચર્યા ઘડવી અને કઠોરતાથી તેમાં લાગેલા રહેવું એ એક મહત્વપૂર્ણ કાર્ય છે. કર્મયોગનું આ એક વ્યાવહારિક અને સર્વપ્રથમ કદમ ગણી શકાય. નિષ્ક્રિયતા જડતાનું, તામસિકતાનું ચિહ્ન છે. તેને સૌભાગ્ય નહિ પણ દુર્ભાગ્ય માનવું જોઈએ. શરીરની ક્રિયાશક્તિ અને મસ્તકની પ્રખરતાને નષ્ટ કરવામાં આળસ અને પ્રમાદથી વધારે અન્ય કોઈ શત્રુ નથી.

કર્મયોગની સાધનાનું બીજું સોપાન એ છે કે કર્મ, સ્વાર્થસિદ્ધિ માટે નહીં ઈશ્વરપ્રેમ માટે કરવું જોઈએ. જ્યાં સુધી કર્મમાં ઉચ્ચતમ હેતુ અને મહાન આદર્શનો સમાવેશ થશે નહિ ત્યાં સુધી કર્મ, કર્મયોગ બને એ શક્ય નથી. જે આપણે વિચારશીલ વ્યક્તિઓની જેમ વિચારીએ તો જાણીએ આવશે કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ઈશ્વરે

સોંપેલું, શરીરને શ્રમ-નિર્વાહ આપવા અર્થે, ઈશ્વરદત્ત મનને સુસંસ્કૃત બનાવવા માટે, ઈશ્વરે સોંપેલા પરિવાર-ઉદ્યાનને કર્મનિષ્ઠ માળીની જેમ સંચિવા-સંભાળવા માટે, સામાજિક અને રાષ્ટ્રીય કર્તવ્યોના પાલન માટે અને સૌથી આગળ વધીને જીવનનું લક્ષ્ય પામવા માટે આવો ઉત્કૃષ્ટ દષ્ટિકોણ રાખીને કરવામાં આવતા સામાન્ય કામો પણ કર્મયોગની સાધનાનાં અંગ બની જાય છે. કાર્યોમાં વિકૃતિઓ આવે છે ત્યારે જ જ્યારે તેમને સંકુચિત અંગત સ્વાર્થને માટે કરવામાં આવે છે. કર્તવ્યનિષ્ઠ સૈનિકની જેમ જે પોતાને ઈશ્વરની સેનાનો કર્મઠ સિપાઈ માનવામાં આવે તો સંભવતઃ બધું જ ઉત્કૃષ્ટતાની દિશામાં ગતિ કરવા લાગે છે. જેવી રીતે સૈનિક રાષ્ટ્ર હિત માટે મોટામાં મોટું બલિદાન આપવા અને સખત કડક શિસ્તપાલન માનવા માટે તત્પર રહે છે, તેવી જ મનોસ્થિતિ કર્મયોગીની પણ હોવી જોઈએ. આ મનોસ્થિતિમાં રહીને કરવામાં આવેલા બધાં જ કામો કર્મયોગની શ્રેણીમાં ગણતરી પામશે અને તેનું પરિણામ યોગાભ્યાસ માટે કરવામાં આવેલી તપ-સાધના જેવું જ શ્રેયસ્કર બની રહેશે.

નૃસી સંત મહિલા રાવિયા હસતી પછા હતી અને રોતી પછા હતી. બન્ને કાર્યો એકસાથે થતું જોઈને ત્યાં ઉપસ્થિત લોડોએ અચરજ પામીને તેનું કારણ પૂછ્યું.

રાવિયાએ કહ્યું, 'પરમાત્માએ આવી સુંઠર સંસાર બનાવ્યો અને શરીર ઘડ્યું એ વાત પર હું હસું છું. રડું છું એટલા માટે કે આ બન્નેથી ઉપલબ્ધ સમયનો આપણે ત્રાચો અને ત્રારો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. આપણે તો અભાગીની જેમ હાથ ઘસતા રહી જઈએ છીએ.'

‘કર્મ ઈશ્વરને માટે’ એવું માનસ બને તો સમજે કે જીવનમાં કર્મયોગ આવી ગયો. આગ્રહ મનોસ્થિતિ માટે શરૂઆતમાં આ અટપટું લાગે પણ ચોવીસ કલાકમાં એક-બે કર્મ પણ ભગવાન માટે થઈ શકે તો પણ આ પંથ પર ચાલી શકાય છે. મહારાષ્ટ્રના સંત એકનાથને પણ કર્મયોગના રહસ્યનો કાંઈક આવી જ રીતે અનુભવ થયો

હતો. જ્યારે તેઓ તીર્થયાત્રા માટે પૈકાણ ગયા ત્યારે આ ઘટના બની હતી, ત્યાં એક ગલીમાં એક વાળંદ કોઈના વાળ કાપી રહ્યો હતો. તે જ સમયે સંત એકનાથ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને કહ્યું, 'ભાઈ, ભગવાનને ખાતર મારા પાણ વાળ કાપી દે.'

તે વાળંદ ભગવાનનું નામ સાંભળતાં જ દુકાનમાં બેઠેલા એક અન્ય ગ્રાહકને કહ્યું, 'હવે થોડીવાર પછી હું આપના વાળ કાપી આપીશ. ભગવાનને ખાતર મારે આ સંતની સેવા પહેલાં કરવી જોઈએ. ઈશ્વરનું કામ સૌથી પહેલું.' વાળંદે સંતના વાળ ખૂબ પ્રેમ અને ભક્તિભાવથી કાપી આપ્યા. વાળ કપાવ્યા પછી સંત એકનાથે વાળંદને પૈસા આપવા માંડ્યા. એકનાથના હાથમાં પૈસા જોઈને વાળંદ તેમના તરફ વિચિત્ર નજરે જોવા માંડ્યો અને કહ્યું, 'મહારાજ, આ શું વાત છે? આપે તો ભગવાનને ખાતર વાળ કાપવા કહ્યું હતું. પૈસા ખાતર નહીં.' પછી તો જીવનપર્યંત સંત એકનાથ પોતાના સત્સંગમાં કહ્યા કરતા, 'નિષ્કામ કર્મયોગ હું એક વાળંદ પાસેથી શીખ્યો છું.'

ભગવાન ખાતર કર્મ કરવાથી, કર્મની સાથે કેવળ પ્રેમ અને ભક્તિ જોડાય છે. કોઈ પ્રકારના ફળની અપેક્ષા ત્યાં ઉદ્ભવતી નથી. માત્ર એક જ ધૂન રહે છે, કરવામાં આવતું કર્મ સારામાં સારું કેવી રીતે બને. નિંદા, પ્રશંસાની ઝંઝટમાં પાણ કર્મયોગી પડતો નથી. તેને તો બસ પોતાનો ઉચ્ચતમ ઉદ્દેશ અને મહાન આદર્શ જ ધ્યાનમાં રહે છે. ત્યાર પછીની સૌથી મોટી વાત કર્મયોગી માટે પ્રત્યેક કાર્ય શરીર દ્વારા કરવામાં આવતી ભગવત્-પ્રાર્થના છે. જ્યારે આ પ્રાર્થનામાં તેને રસ પડવા માંડે છે ત્યારે ધીરેધીરે તેનાં

બધાં કર્મો, કર્મયોગમાં સમાઈ જાય છે.

કર્મયોગની આ સાધનાથી મળનારી રસાનુભૂતિ કંઈક એ રીતે થાય છે કે કર્મયોગી પોતાની શ્રમનિષ્ઠા અને ભગવત્-પ્રેમને જ પોતાની આત્મતુષ્ટિનો આધાર માની લે છે. તેને કોઈના મુખે પ્રશંસાના પ્રમાણપત્રની જરૂર પડતી નથી. કોઈના દ્વારા કરવામાં આવતી અકારણ નિંદા તેને બેચેન બનાવી શકતી નથી. તેનું પોતાનું અંતઃકરણ જ તેના આત્મસંતોષ માટે પર્યાપ્ત આધારરૂપ બની રહે છે. તે જ રીતે તેને ઈચ્છિત પરિણામની પાણ ઉતાવળ નથી હોતી. ભગવત્પ્રેમ માટે સત્કર્મ-કર્તવ્યકર્મની નીતિ અપનાવવી એ જ તેને માટે ક્ષાણેક્ષાણે મળનારી સફળતા જેવો ઉપહાર હોય છે. તેની પરિશુદ્ધ જીવન-નીતિ જ તેને હરઘડી સંતોષ આપતી રહે છે. ફળસ્વરૂપે તે આંતરિક પ્રસન્નતાને ચહેરા પરના મલકાટ રૂપે પળેપળ જોઈ શકાય છે.

આ મલકાટમાં તેના આત્માનો પ્રકાશ ભળેલો હોય છે. જે કર્મયોગીની સાધનાની પ્રગાઢતા અનુસાર દિવસે દિવસે તીવ્રતમ થતી જાય છે. આ પંથ પર ચાલનાર સાધક કોઈથી લેશમાત્ર અધૂરો નથી, કેમ કે તેની સાધના કલાક-બેકલાક જ નહીં બલકે અનવરત ચાલતી રહે છે. આની સાથે જ અનવરત કર્મબંધન ઢીલાં પડતાં જાય છે. જન્મ-જન્માંતરના કર્મોનો સ્વાભાવિક ક્ષય થતો જાય છે. કર્મોનો બોજ ઘટવાથી ચિંતનમાં જ્ઞાનનો સ્વાભાવિક પ્રકાશ ઉત્પન્ન થાય છે. જેને જ્ઞાનયોગની સાધનાથી અધિક પ્રખર બનાવી શકાય છે.

સવાર થયું તો શિયાળ આંખો ચોળતું ઉઠ્યું. તેની પૂંછડી ઊંચતા સૂરજ ભાગી હતી. પડછાયો સામે પડી રહ્યો હતો. તેની લંબાઈ પડોળાઈ જોઈને શિયાળને પોતાના અસલી સ્વરૂપનો આભાસ પહેલી જ વાર થયો.

શિયાળ વિચારવા લાગ્યું કે પોને બહુ મોટું છે. એટલું મોટું કે આખેઆખા હાથી વિના તેનું પેટ નહિ ભરાય. તેથી હાથીનો શિકાર કરવા માટે તે જાઠ ઝીંચ જંગલમાં ધૂસી ગયું. જોરદાર ભૂખ લાગી હતી પાણ નાના ખોરાકથી કામ કેમ ચાલે? તેને તો હાથીને પટકવાની ધૂન ચડી હતી.

ભૂખ્યું શિયાળ ભાજદોડમાં થાકીને લોથપોથ થઈ ગયું. ત્યાં સુધીમાં તો બપોર થઈ. થાક ખાવા માટે તે જમીન પર બેઠું તો સમગ્ર દશ્ય બદલાઈ ચૂક્યું હતું. પડછાયો સંકેલાઈને પેટની નીચે આવી ગયો હતો.

આ નવું અસલી સ્વરૂપ જોઈને શિયાળનું ચિંતન બદલાઈ ગયું. તે વિચારવા લાગ્યું. આટલા નાના આકાર માટે એક નાનકડી દેડકી પાણ પૂરતી છે. હું નિરર્થક જ પડછાયોએ ઊભા કરેલા ભમમાં આટલો સમય ભટક્યું.

મનુષ્ય પાણ આ જ રીતે પોતાની વાસના-તૃપ્તિ જોઈને પોતાની આવશ્યકતાઓને આકાશ જેવી માનવા લાગે છે. વિવેકને આધારે જ્યારે સત્યની પ્રતીતિ થાય છે, ત્યારે તેનો દષ્ટિકોણ સમૂળજો બદલાઈ જાય છે.

માંગતો નથી. તે એ ચિંતામાં રહે છે કે કઈ રીતે આ ગંદકીને સાફ કરું ? પેટમાં નુકશાનકારક વસ્તુઓ જમા હોય તો પેટ એને ઊલટી યા ઝાડા દ્વારા બહાર કાઢે છે. એવી રીતે તીવ્ર ઈચ્છાથી, જાગૃતિજેઈને કરેલા પાપોનો નિકાલ કરવા માટે આત્મા આતુર થઈ જાય છે. આપણે એને સહેજ પાણ જાગૃતી શક્તા નથી, પરંતુ આત્મા અંદરને અંદર એના ભારને ઉતારવા માટે અત્યંત વ્યાકુળ થઈ જાય છે. અંતર્મન છૂપી રીતે એવી તક શોધવામાં લાગેલું રહે છે જેથી તે ભાર ઊતરી જાય. અપમાન, અસહજતા, વિયોગ, શોક, દુઃખ વગેરે પ્રાપ્ત થાય એવા મોકાને મનુષ્ય ક્યાંકથી કોઈ ને કોઈ દિવસ ગમે તે રીતે ખેંચી જ લાવે છે, જેથી એ દુર્ભાવનાઓનું, પાપ સંસ્કારોની આ અપ્રિય પરિસ્થિતિઓમાં સમાધાન થઈ જાય.

શરીર વડે કરેલ ચોરી, ઘાડ, વ્યભિચાર, અપહરણ, હિંસા વગેરેમાં મન જ મુખ્ય છે. હન્યા કરવામાં હાથનો કોઈ સ્વાર્થ નથી હોતો પણ મનના આવેશની પૂર્તિ છે, માટે એવા પ્રકારનું કાર્ય કરતી વખતે ઈન્દ્રિયોને સુખ ન પહોંચતું હોય એવા પ્રકારનું કાર્ય માનસિક પાપ કહેવાય છે. આવા પાપોનું ફળ માનસિક દુઃખ હોય છે. સ્ત્રી-પુત્ર વગેરે પ્રિયજનોનું મૃત્યુ, ધન-નાશ, લોક-નિંદા, અપમાન, પરાજય, અસહજતા, દરિદ્રતા વગેરે માનસિક દુઃખ છે. એનાથી મનુષ્યની માનસિક વેદના વધી પડે છે, શોક-સંતાપ જન્મે છે. દુઃખી બનીને રોવે-કકળે છે, આંસુ વહાવે છે, માથું ધૂણાવે છે. એનાથી વૈરાગ્યનો ભાવ જન્મે છે અને ભવિષ્યમાં અધર્મ ન કરવાની અને ધર્મમાં પ્રવૃત્ત રહેવાની પ્રવૃત્તિ વધે છે. એમ જાણાય છે કે સ્મશાનમાં સ્વજનોની ચિતા બળતી જેઈને જીવનનો સદુપયોગ કરવાનો ભાવ જન્મે છે. ધન-નાશ થતાં મનુષ્ય ભગવાનને પુકારે છે. પરાજિત અને અસહજ વ્યક્તિનો ધમંડ ચૂરચૂર થઈ જાય છે. નશો ઊતરી જતાં તે ડહાપણની વાતો કરે છે. માનસિક દુઃખોનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ મનમાં જામેલા ઈર્ષ્યા, કૃતઘ્નતા, સ્વાર્થપરાયણતા, કૂરતા, નિર્દયતા, કપટ, દંભ, ધમંડની સફાઈ કરવાનો હોય છે. દુઃખ એટલા માટે આવે છે કે આત્મા ઉપર જમા થયેલ પ્રારબ્ધ કર્મોના પાપ સંસ્કાર નીકળી જાય. પીડા અને વેદનાની ધારા એ પૂર્વકૃત્ય પ્રારબ્ધકર્મોના હલકા સંસ્કારોને ધોવા માટે પ્રગટ થાય છે.

જન્મજાત અપૂર્ણતા અને પૈતૃક રોગોનું કારણ પૂર્વ જન્મમાં એ અંગોનો દુરુપયોગ કરવો એ છે. મૃત્યુ પછી સૂક્ષ્મ શરીર રહી જાય છે. નવા શરીરની રચના એ સૂક્ષ્મ શરીર દ્વારા થાય છે. આ જન્મમાં જે અંગનો દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે તે અંગ સૂક્ષ્મ શરીરમાં અત્યંત નબળું બની જાય છે. જેમ કે કોઈ વ્યક્તિ અત્યંત મૈથુન કરતો હોય તો સૂક્ષ્મ શરીરનું તે અંગ નબળું થવા લાગશે. પરિણામે શક્ય છે કે તે પછીના જન્મમાં નપુંસક થઈ જાય. એ નપુંસકતા માત્ર કઠોર દંડ નથી, પણ સુધારાનો એક ઉત્તમ ઉપાય પણ છે. શરીર અને મનના સંમિલિત પાપોના શોધન માટે જન્મજાત રોગ મળે છે યા બાળક ખોડખાંપાણવાળું જન્મે છે. અંગભંગ કે નબળું હોવાને લીધે એ અંગને વધુ કામ કરવું પડતું નથી. માટે સૂક્ષ્મ શરીરનું તે અંગ આરામ મેળવી પછીના જન્મ માટે ફરી તાજું થાય છે. સાથે જ માનસિક દુઃખ મળવાથી મનનો પાપ-ભાર પણ ધોવાઈ જાય છે.

માનસિક પાપ પણ જે શારીરિક પાપની સાથે ભળેલું હોય છે, તે જે રાજદંડ, સમાજદંડ કે પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા આ જન્મે શુદ્ધ ન થયું તો પછીના જન્મ માટે જાય છે, પરંતુ જે પાપ ફક્ત શારીરિક હોય કે એમાં માનસિક પાપનું મિશ્રણ થોડી માત્રામાં હોય તો એની શુદ્ધિ જલદી શારીરિક પ્રકૃતિ દ્વારા થઈ જાય છે. જેમ કે નશો કર્યો, ઉન્માદ આવ્યો, ઝેર ખાધું- મૃત્યુ થયું. આહાર-વિહારમાં ગરબડ થઈ. બીમાર પડ્યા. આવી રીતે શરીર પોતાના સાધારણ દોષોની સફાઈ જલદી જલદી કરી લે છે અને આ જન્મનું આ જન્મમાં જ ભોગવી લે છે, પરંતુ ગંભીર શારીરિક દુર્ગુણ, જેમાં માનસિક જોડાણ પણ હોય છે, તો પછીના જન્મમાં ફળ પ્રાપ્ત કરવા માટે સૂક્ષ્મ શરીરની સાથે જાય છે.

ભૌતિક કષ્ટોનું કારણ આપણાં સામાજિક પાપ છે. સંપૂર્ણ મનુષ્યજાતિ એક જ સૂત્રમાં બંધાયેલી છે. વિશ્વવ્યાપી જીવતત્ત્વ એક છે. આત્મા સર્વવ્યાપી છે. એક દુષ્ટ વ્યક્તિ પોતાના માતા-પિતાને શરમાવે છે, પોતાના ઘર કે કુટુંબને શરમિંદું બનાવે છે. એ એટલા માટે શરમિંદા થાય છે કે એ વ્યક્તિનાં કામોથી એનું કર્તવ્ય પણ બંધાયેલું છે. પોતાના પુત્ર, કુટુંબી યા ધરનાંને સુશિક્ષિત, સદાચારી ન બનાવીને દુષ્ટ કેમ થવા દીધાં ? એની આધ્યાત્મિક જવાબદારી કુટુંબીઓની

પણ છે. કાયદાથી અપરાધીને જ સજા મળશે, પરંતુ કુટુંબીઓના આત્મા પોતે જ શરમિંદા બનશે, કારણ કે એની ગુપ્ત શક્તિ એ સ્વીકારે છે કે આપણે પણ કેટલીક હદે આ મામલામાં ગુનેગાર છીએ. આખો સમાજ એકસૂત્રમાં બંધાયેલો હોવાને લીધે અંદરોઅંદર એકબીજાની હીનતા માટે જવાબદાર છે. પડોશીનું ઘર બળતું રહે અને બીજા પડોસી ઊભો ઊભો તમાશો જુએ તો થોડી વાર પછી એનું ઘર પણ સળગી શકે. ફળિયાના એક ઘરમાં કોલેરા ફેલાય અને બીજા લોકો એને રોકવાની ચિંતા ન કરે, તો એમને પણ કોલેરાનો ભોગ બનવું પડે. કોઈ વ્યક્તિ કોઈની ચોરી, બળાત્કાર, હત્યા, લૂંટ વગેરે થતું હોય એ જાતો રહે અને સામર્થ્ય હોવા છતાં પણ એને રોકવાનો પ્રયત્ન ન કરે તો સમાજ એને નફરત કરશે અને ઈશ્વરીય કાયદા અનુસાર તે પણ દંડનીય માનવામાં આવશે.

ઈશ્વરનો નિયમ છે કે દરેક મનુષ્ય સ્વયં સદાચારી જીવન વિતાવે અને બીજાને અનીતિના માર્ગે ચાલવા ન દેવાના પ્રયત્નો કરે. જે કોઈ દેશ યા જાતિ પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થમાં જોડાઈને બીજાનાં કુકર્મોને રોકવા અને સદાચાર વધારવાનો પ્રયત્ન નથી કરતી તો એનેય બીજાનું પાપ લાગે છે. એ સ્વાર્થપરાયાગતાના સામૂહિક પાપથી સામૂહિક દંડ મળે છે. ભૂકંપ, અતિવૃષ્ટિ, દુકાળ, મરકી, મહાયુદ્ધના કારણો એવાં જ સામૂહિક દુષ્કર્મ હોય છે, જેમાં સ્વાર્થપરાયાગતાને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે અને પરોપકારની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે.

અન્યાય કરનારા અમીરો કરતાં મૂંગા પશુની જેમ જીવન વિતાવનારા ભલા-ભોળા લોકો પર દૈવી પ્રકોપ વધુ થતા જેવા મળે છે. અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિનું કષ્ટ ગરીબ ખેડૂતોને જ વધુ સહન કરવું પડે છે. એનું કારણ એ છે કે અન્યાય કરનારા કરતાં અન્યાય સહન કરનારા વધુ પાપી હોય છે. કહે છે કે “ડરપોક જલિમનો બાપ હોય છે.” કાયરતામાં એ ગુણ છે કે તે પોતાના ઉપર જીવન કરવા માટે કોઈને ને કોઈને નોતડું આપે છે. ઘેટાંનું ઊન ભરવાડ છોડી દેશે તો બીજા કોઈ ને કોઈ ઉતારી લેશે. કાયરતા, કમજોરી, અવિદ્યા પોતે જ મોટું પાપ છે. એવા પાપીઓ પર જે ભૌતિક કોપ વધુ હોય તો કંઈ આશ્ચર્ય નથી. શક્ય છે કે એની કાયરતાને દૂર કરવા અને સ્વાભાવિક સતેજતા જગાવી નિષ્પાપ

બનાવવા માટે અદૃશ્ય સત્તા વડે આ ઘટનાઓ ઉપસ્થિત થાય છે. આ ભૌતિક દુર્ઘટનાઓ સૃષ્ટિનો દોષ નથી પણ આપણો પોતાનો જ દોષ છે. અગ્નિમાં તપાવીને સોનાની જેમ આપણને શુદ્ધ કરવા માટે આ કષ્ટ વારંવાર દયાપૂર્વક આવ્યા કરે છે અને સંસારને જોરદાર ચેતવાણી આપી સામાજિક નિષ્પાપીપણું વધારવાનો આદેશ આપ્યા કરે છે.

એ દિવસ પ્રાયશ્ચિત્તના પર્વનો હતો. સાથી ભક્તસમુદાય વહેલી સવારથી જ નિર્ધારિત પૂજા-અર્ચના કરી રહ્યો હતો અને પ્રાર્થનામંત્રો ઉચ્ચારી રહ્યો હતો.

અભાગ ગ્રામવાસી એક તો મોડો ઊઠ્યો અને સંકોચાતો સંકોચાતો પૂજામાં મગ્ન સાથીઓની પંચમમાં જઈને બેઠો તો એક પ્રકારની એ મૂંઝવણ ઊભી થઈ કે તેને પ્રાર્થનાનો એક પાઘ મંત્ર યાદ ન હતો.

તેની ભક્તિભાવના ઊમટી રહી હતી. તેણે વાર્ગમાળાના-બારાખડીના બધા અક્ષરો, કમાનુસાર ગુણગુણવાનું શરૂ કર્યું અને મનોમન પરમેશ્વરને નિવેદન કર્યું. બધા જ મંત્રો આ અક્ષરોના સંયોજનથી બને છે તેથી આપને જે પ્રિય હોય તે મંત્ર તેમાંથી રચી લો. જ્યાં સુધી પૂજા-વિધાન ચાલતું રહ્યું ત્યાં સુધી તે વારંવાર વાર્ગમાળાનું પુનરુચ્ચારણ કરતો રહ્યો.

રાતના સમયે દિવ્યદૃષ્ટા ધર્મગુરુ રબીએ તે અભાગ-અશિક્ષિત ખેડૂતને આજળની હરોળમાં બેસાડીને તેનું સન્માન કર્યું અને પ્રાર્થનાપરાયાગ વ્યક્તિઓમાં તેને શ્રેષ્ઠ જાહેર કર્યો. એક યાજ્ઞિકે કહ્યું, ‘આ તો અભાગ-નિરક્ષર છે, તે પ્રાર્થનાનો મંત્ર સુધ્યાં નથી જાણતો.’

ભાવપૂર્ણ કંઠે ધર્મગુરુએ કહ્યું, ‘આની પાસે શબ્દ નથી તો શું થઈ ગયું, ભાવ તો છે ને ! પરમેશ્વર તો ભાવનાનો ભૂખ્યો છે.’

ગુરુવરનો સંકલ્પ એ આપણો પણ સંકલ્પ એ પૂરો કરવામાં આવશે જ

ગુરુદેવે લખ્યું છે કે હાલમાં આસ્થા સંકટના સર્વનાશી ઘટાટોપ પૂર્ણ મધ્યાહને છે. સાધનસંપન્ન પરિસ્થિતિઓમાં પણ મનુષ્યને દિવસે-દિવસે વધુ ને વધુ કષ્ટદાયી પરિસ્થિતિઓમાં ફસાવું પડે છે. દુર્બળતા, રોગીપણું, ઉદ્વિગ્નતા, આર્થિક તંગી, સ્વજનોની કૃતદ્વંદ્વતા, મિત્રોની દુશ્મનાવટ, પ્રચલિત દુષ્ટ પરંપરાથી જાગે જાગને કેટલા દુઃખી રહેવું પડે છે. એને જો કોઈ પડદો ખોલીને જુએ તો જાણાશે કે દેખાતી ચમક-દમકની પાછળ કેટલી વધુ પીડા, ખીજ અને નિરાશા રહેલી છે. મનુષ્ય એનાથી ખોખલો બની ગયો છે કે આ પાખંડ પાછળ ડોકિયું કરવાથી લાગે છે કે જીવિત વ્યક્તિમાં દેખાનારી પ્રસન્નતા, પ્રખરતા એક રીતે ગાયબ જ થઈ ગઈ છે.

વ્યક્તિની જેમ સમાજના ચૂલા ચરમર અવાજ કરી રહ્યા છે. શાંતિ અને વ્યવસ્થાનાં ધનિયાં ઊડી રહ્યાં છે. અણુઆણુથી ઢગલા, ત્રીજા યુદ્ધનાં નગારાં, વિકિરાણ અને પ્રદૂષણનો વિષપ્રવાહ, વધતી જતી જનસંખ્યાનો હાહાકાર, ગુનાહિત દુષ્પ્રવૃત્તિઓનો વ્યાપક વિસ્તાર જેતાં લાગે છે કે માનવીય ગરિમા અને સભ્યતાનો લોપ થઈ ગયો છે. લોકો એવા વાતાવરણમાં જીવી રહ્યાં છે, જેમાં આતંક-અનાચાર અને પ્રપંચ-પાખંડ સિવાય બીજું કશું બચ્યું જ નથી. કાલની બાબતમાં બધા શંકાશીલ છે. કોણ જાણે ક્યાંથી કેટલાં વાદળ ફાટે, વીજળી પડે અને સર્જનહારના આ સુંદર ગ્રહની પરિણતિ આકાશમાં છવાયેલા વિષભર્યાં વાતાવરણ જેવી બની જાય.

આજે આપણે જે ત્રિભેટે ઊભા છીએ, એમાં વિનાશક ભયાનકતાઓ સિવાય એક નાની પગદંડી ઉજાવવલ ભવિષ્ય તરફ પણ જાય છે. એના પર ચાલી શકાય તો એ આશા પણ બંધાય કે વાતાવરણ બદલાય અને નાશને બદલે સર્જનના માર્ગે ચાલી શકાય.

આ બંને પક્ષીય સંભાવનાઓની વચ્ચે અધ્ધર

લટકતા છ અબજ મનુષ્યોના ભાગ્યને સાચી દિશા આપવા માટે જે પોતાની નાવ ચલાવવાની ચતુરાઈ જાણતા હોય, જેમના હાથોમાં હલેસા મારવાનું અને અસંખ્ય લોકોને પાર કરાવવાનું પરાક્રમ હોય અન્યારે એવી પ્રખર પ્રતિભાઓની જરૂર છે.

યુગની વિભીષિકાઓથી બચવા માટે બળવાનો, યોદ્ધાઓ, શ્રીમંતો, ફૂટનીતિજ્ઞો, પ્રશાસકો, સુશિક્ષિતો, શિલ્પીઓ, વૈજ્ઞાનિકો, વિશેષજ્ઞોની નહીં, પણ એવા બુદ્ધિશાળીઓની જરૂરિયાત છે, જે પોતાને નવયુગના પ્રતીક પ્રતિનિધિ રૂપે પ્રસ્તુત કરી શકે. પતનનું ગુરુવાકર્ષણ જ્યાં પૂરે બહારમાં હોય, ત્યાં ઉત્કૃષ્ટતાની દિશામાં ઉછાળો ઉત્પન્ન કરવા માટે પ્રચંડ શક્તિની જરૂરત છે. એને ઉત્પન્ન કર્યા સિવાય કોઈ ઉપાય નથી. સ્પષ્ટ છે કે આ શક્તિ, પવિત્રતા અને પ્રખરતાની ઉભયપક્ષીય ક્ષમતાથી સંપન્ન વ્યક્તિઓમાં જ હોઈ શકે છે. બીજા કોઈનામાં નહીં. એને જ તપાસવી, ઉત્તેજવી, શીખવાડવી, ભાણાવવી અને મોરચા પર પહોંચાડવી-લગાડવી એ આપણા સમયનું સૌથી મોટું કામ છે.

સુધિચિરે મહેસની નીચે દોરડાની મદદથી એક ઘંટ બાંધી રાખવો હતો. પ્રજાજનોમાંથી જે કોઈને ન્યાય જોઈતો હતો તે ઘંટ વગાડતો. સુધિચિર તરત જ તેને બોલાવતા અને તેનો ફેસલો કરતા.

પાંડવોએ આની સામે વાંધો ઉઠાવ્યો. તો સુધિચિરે કહ્યું, “રાજનો એ ધર્મ છે કે તે પોતાની સુધિધાને મહત્વ ન આપતાં જેમને સીધે તે સિંહાસનની ન્યાયપીઠ પર બેઠો છે તે પ્રજાજનોની સમસ્યાઓ પર ધ્યાન આપવું.”

ગુરુવરે લખ્યું છે કે ‘આ સુંદર સંસાર ભગવાને બનાવ્યો છે. એમાણે મોટી આશા અને તન્મયતા સાથે

આ દુનિયાને રચી છે પોતાની આ મહાન કૃતિને તે એમ નષ્ટ થવા દઈ શકે નહિ. અસુરતા જ્યારે વધે છે, ત્યારે એનું નિયંત્રણ કરવા અને સંતુલન બગાડવા ન દેવા માટે તે પોતે જ વ્યવસ્થા કરે છે.’

આપણે હજાર વાર સમજવું જોઈએ અને લાખ વાર સમજવું જોઈએ કે આપણા યુગની અનેક સમસ્યાઓ, વિપત્તિઓ અને ભયંકરતાનું એકમાત્ર કારણ માનવીના અંતઃકરણમાં જોડાયેલી ઉચ્ચસ્તરીય આસ્થાઓનું અવમૂલ્યન છે. સડેલા કાદવમાંથી માખી-મચ્છર, કૃમિ-કીડા, વિષાણુ અને દુર્ગંધ આવે છે. એનો અંતિમ ઉપાય નાળામાં જામેલા સડાને ધોઈ નાખવાનો જ હોઈ શકે. આસ્થાઓમાં મૂળ ધાલીને બેઠેલી હલકાઈને હટાવી ન શકાય, અંતઃકરણમાં ઉત્કૃષ્ટતાનું સ્તર વધારી ન શકાય તો સમજવું જોઈએ કે રેતીમાંથી તેલ કાઢવાની જેમ સુધારાના પરિવર્તનના તમામ પ્રયત્નો નિષ્ફળ જ રહેશે. ઉજ્જવલ ભવિષ્ય દિવાસ્વપ્નની જેમ કલ્પનાનો વિષય જ બની રહેશે. યુગ-પરિવર્તનનું વાસ્તવિક તાત્પર્ય છે - અંતઃકરણમાં પડેલી આસ્થાઓનું ઉત્કૃષ્ટતાવાદી પુનર્નિધારણ. તમામ સમસ્યાઓનું સમાધાન આ એક જ ઉપાય પર કેન્દ્રિત છે, કારણ કે ગૂંચોનું નિર્માણ આ ક્ષેત્રમાં વિકૃતિઓ પેદા થવાના કારણે જ થયું છે.

અન્ન સંકટ, બળતણ સંકટ, સ્વાસ્થ્ય સંકટ, સુરક્ષા સંકટની જેમ આસ્થા સંકટના વ્યાપક ક્ષેત્ર અને પ્રભાવને પણ સમજવાં જોઈએ. યુગની સમસ્યાઓના સમાધાનમાં આથી ઓછાથી કામ ચાલશે નહીં અને એથી વધારે બીજું કંઈક કરવાની જરૂરિયાત નથી. જે કે લોકોને આશ્વાસન આપવાની દૃષ્ટિએ સુધારા અને સંવર્ધનના બહિર્મુખી પ્રયાસો પણ ચાલુ રહેવા જોઈએ. પરંતુ સમષ્ટિના અંતઃકરણમાં ઉત્કૃષ્ટતાની આસ્થાઓનું આરોપણ અને અભિવર્ધન યુદ્ધના ધોરણે કરવામાં આવશે ત્યારે જ નક્કર હકીકત બનશે. એક જ સમસ્યા છે અને એક જ સમાધાન. મનુષ્ય ભલે આ ન સમજે પણ મહાકાલને યથાર્થતાની જાગૃકારી છે, તે લોકમાનસમાં આસ્થાઓના પુનર્જીવનનું પ્રદાન કરવા માટે પ્રજ્ઞાવતારને મોકલી રહ્યા છે. એનો મુખ્ય ઉદ્દેશ

અનાસ્થાને આસ્થામાં બદલવાનો જ હશે.

જે માનસિકતાને આદર્શવાદી ઉત્કૃષ્ટતાની સાથે જોડી ન શકાય તો સ્થિતિ સુધરશે નહીં, પણ વિપત્તિઓ વધુ નજીક આવશે અને રૌદ્ર રૂપ ધારણ કરતી રહેશે. સમસ્યાઓનું સમાધાન ભલે આજે થાય કે આજથી હજાર વર્ષ પછી, પણ એનું સમાધાન માત્ર એક જ ઉપાયથી શક્ય બનશે કે અનિચ્છનીયતાને મનઃસ્થિતિમાંથી પૂર્ણપણે બહાર ફેંકી દેવાય અને જે પ્રસ્તુત વિપરીત પ્રભાવને પોતાની પ્રચંડ શક્તિના સહારે ઊલટાવીને સરખો કરી શકે એવું શક્તિશાળી ચિંતન વિકસાવવામાં આવે. વિચારક્રાંતિ અભિયાનનું આ જ મંતવ્ય છે.

એક શિષ્યને ઈર્મનિષ્ઠ થવાનો ગર્વ થઈ ગયો. ગુરુજી બણી ગયા. ઈર્મનો સાચો મર્મ સમજાવવા માટે તેઓ એક દિવસ એક સદ્ગૃહસ્થના ઘરે રોકાયા. ખેડૂત એક કેરી લાવ્યો હતો તે એણે તેની ઈર્મપત્નીને આપી દીધી. બિચારી ઈર્મપત્નીએ પણ ન ખાધી અને નાના બાળકને આપી દીધી. બાળકે એ કેરી ગુરુચરણોમાં સમર્પિત કરી તો ગુરુએ શિષ્યને ખતાવ્યું, “વત્સ! આ છે ઈર્મનો સાચો અર્થ.”

પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે કે - “નૈતિક અને સાંસ્કૃતિક પુનરુત્થાનની મહાન પ્રક્રિયાને વ્યાપક બનાવવા માટે આપણો ‘જ્ઞાનયજ્ઞ’ આ યુગનું મહાન અભિયાન છે. આજે અવિવેકે વિવેકનું સ્થાન લીધું છે. એને પદચ્યુત કરવાનું છે. દશે દિશાઓમાં અજ્ઞાનના વિજ્ય નગારા વાગે અને જ્ઞાન એક ખૂણામાં પદભ્રષ્ટ થઈ તડપતું રહે એ ઉચિત ગણાશે નહિ.” જનમાનસમાં અનાચાર પ્રત્યે સન્માન-આકર્ષણ અને આદર્શવાદિતા પ્રત્યે તિરસ્કાર-બહિષ્કારની પ્રવૃત્તિ વધતી જાય, એ અસહ્ય છે. આદર્શ

ચર્ચા કહેવા અને સાંભળવા ખૂબ મળે છે, પણ વ્યવહારમાં એનાં દર્શન પણ થતાં નથી.

પૂજ્યવરનો સંકલ્પ અને સોગંદ

પૂજ્ય ગુરુદેવે દઢતાપૂર્વક સંકલ્પ અને સોગંદ લઈને લખ્યું છે - સ્થિતિને યથાવત્ ચલાવી શકાય નહિ. વિલંબથી જે દિશામાં કદમ આગળ વધી રહ્યાં છે, એને હજી આગળ વધતા રહેવા દેવામાં ભારે જોખમ છે. હવે આપણે સર્વનાશના કિનારે આવી ઊભા છીએ. કુમાર્ગ પર જેટલું ચાલ્યા એટલું પૂરતું છે. આગલાં થોડાં કદમ આપણને એક-બીજાનો રક્તપાત કરનારા વરુના રૂપમાં બદલી નાખશે. અનીતિ અને અજ્ઞાનથી ઓતપ્રોત સમાજ સામૂહિક આત્મહત્યા કરી નાંખશે. હવે આપણે પાછા ફરવું પડશે.

સામૂહિક આત્મહત્યા અમે ઈચ્છતા નથી. નરકની આગમાં બળતા રહેવું અમને અસ્વીકાર્ય છે. માનવતાને હલકટાઈના કલંકથી કલંકિત બની રહેવા દઈશું નહિ. પતન અને વિનાશ આપણું લક્ષ્ય હોઈ શકે નહિ. દુર્બુદ્ધિ અને દુષ્પ્રવૃત્તિઓને સિંહાસન પર બિરાજમાન રહેવા દેવાનું સહન કરીશું નહિ. અજ્ઞાન અને અવિવેકની સત્તા શિરોધાર્ય કરી રાખવી હવે અશક્ય છે. અમે આ પરિસ્થિતિઓને બદલીશું. એને બદલીને જ રહીશું. સોગંદપૂર્વક પરિવર્તનના માર્ગ પર અમે ચાલ્યા છીએ અને જ્યાં સુધી સામર્થ્યનું એક ટીપું પણ બાકી હોય, ત્યાં સુધી ચાલતા જ રહીશું. અવિવેકને પદચ્યુત કરીશું. જ્યાં સુધી વિવેકને મૂર્ધન્ય નહીં બનાવીએ ત્યાં સુધી નિરાંતે બેસીશું નહિ. ઉત્કૃષ્ટતા અને આદર્શવાદનાં પ્રકાશકિરણો અમે દરેકના અંતઃકરણ સુધી પહોંચાડીશું અને વાસના અને તૃષ્ણાના હલકા કીચડમાંથી માનવીય ચેતનાને મુક્ત કરીને જ રહીશું. માનવ સમાજને સદા માટે દુર્ભાગ્યગ્રસ્ત રાખી શકાય નહિ. એને મહાન આદર્શોને અનુરૂપ વાળવા અને બદલવા માટે બળપૂર્વક પ્રયત્ન કરીશું. પાપ અને પતનનો યુગ બદલાઈ જવો જોઈએ. એને બંદલીને રહીશું. આ ધરતી પર સ્વર્ગનું અવતરણ અને આ જ માનવપ્રાણીમાં દેવત્વનો ઉદય

અમને પસંદ છે અને એ માટે ભગીરથ તપ કરીશું. જ્ઞાનની ગંગાને પૃથ્વીલોક પર લાવવામાં આવશે અને એના પુણ્યજળમાં સ્નાન કરાવી કરોડો નરપુંગવોને નર-નારાયણમાં પરિવર્તિત કરવામાં આવશે. વિચારક્રાંતિની આગમાં ગંદકીનો કચરા-પૂંજે બાળવા માટે હોલિકાદહન જેવું અમારું અભિયાન છે. અનીતિ અને અનોંચિત્યના ગલિત કોઢથી વિશ્વમાનવના શરીરને મુક્ત કરીશું. સમગ્ર કાયાકલ્પ યુગ પરિવર્તનનું લક્ષ્ય પૂરું કરવામાં આવશે. જ્ઞાનયજ્ઞની ચિનગારીઓ વિશ્વના ખૂણે-ખૂણામાં પ્રજ્વલિત થશે. વિચારક્રાંતિનો જ્યોર્તિમય પ્રવાહ જન-જનના મનને સ્પર્શ કરશે.

આપણા માટે ગુરુવરનો સંદેશ

અમારું એક કામ જરૂર કરજો તે એ કે અમારા વિચાર, અમારી આગને લોકો સુધી પહોંચાડજો. અમે લેખક નથી. અમારા લખેલા શબ્દોમાંથી આગ નીકળે છે, વિચારોની આગ, ભાવનાઓની, ક્રાંતિની આગ નીકળે છે. આજે જનતા પણ તરસી છે. અમે પણ તરસ્યા છીએ. અમારી વિચારધારા જ આગ છે. અમે આગ ઓકીએ છીએ. અમે લેખક નથી. અમારી કલમમાંથી નીકળે છે આગ. મસ્તકમાંથી નીકળે છે આગ. અમારા વિચારોની આગ, ભાવનાઓની આગ, સંવેદનાઓની આગને આપ ઘેર ઘેર પહોંચાડો.

પૂજ્ય ગુરુદેવ કહે છે કે - આપ ભાગો - લખો લોકો સુધી અમારો અવાજ પહોંચાડો. આપ લોકોને એવું ન કહેશો કે ગુરુજી સિદ્ધ પુરુષ છે, મહાત્મા છે અને બધાંને વરદાન આપે છે. ગુરુદેવ એવી વ્યક્તિનું નામ છે, જેના પેટમાંથી આગ નીકળે છે, જેની આંખોમાંથી અંગારા નીકળે છે. આપ એવા ગુરુજનો પરિચય કરાવજો, સિદ્ધ પુરુષનો નહીં. વિચારક્રાંતિ અભિયાનને અમે યુગસાહિત્ય રૂપે લખવાનું શરૂ કરી દીધું છે અને દરેક માણસને સ્વાધ્યાય કરવા માટે મજબૂર કર્યાં છે. અમારા વિચાર ખૂબ તેજ છે, તીખા છે. અમારી બધી શક્તિ અમારા વિચારોમાં સીમાબદ્ધ છે. દુનિયાને બદલી નાંખવાનો અમે જે દાવો કરીએ છીએ, તે સિદ્ધિઓથી નહીં,

અમારા સશક્ત વિચારોથી કરીએ છીએ. આપ આ વિચારોને ફેલાવવામાં અમને મદદ કરજો.

પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે કે આ વિશાળકાય યોજનામાં ઉપરવાળાએ પ્રેરણા આપી છે. કોઈ દિવ્ય સત્તા બતાવી કે લખાવી રહી છે. મસ્તિષ્ક અને હૃદયના દરેક કણકણ અણુએ આણુ એને લખી રહ્યાં છે. લખી જ નથી રહ્યાં, પણ એને પૂર્ણ કરવાનાં તાણાં-વાણાં પણ વાણી રહ્યાં છે. યોજનાની પૂર્તિમાં કોણ જાણે કેટલાયના, કેટલા પ્રકારના મનોયોગ, શ્રમ, સમય, સાધન, વગેરેનો કેટલો ભાગ હશે. માત્ર લખનારી આંગળીઓ ન રહે, કાગળ-કલમ ખલાસ થઈ જાય તો પણ કાર્ય રોકાશે નહીં, કારણ કે લોહીનો પ્રત્યેક કણ અને મસ્તિષ્કનો પ્રત્યેક અણુ એની પાછળ કામ કરી રહ્યો છે. એટલું જ નહીં, તે દૈવી સત્તા પણ સતત સક્રિય છે, જે આંખોથી જોઈ શકાતી નથી કે બતાવી શકાતી નથી.

યોજના મોટી છે, એટલી મોટી કે જેટલું મોટું એનું નામ છે, 'યુગ પરિવર્તન'. એના માટે અનેક વરિષ્ઠોનું મહા યોગદાન લાગવાનું છે. એનું શ્રેય સંયોગવશ કોઈને પણ કેમ ના મળે ?

કાર્ય કેવી રીતે પૂર્ણ થશે ? આટલાં સાધનો ક્યાંથી આવશે ? એની ચિંતા આપ ન કરશો. જેને કરવા માટે કહ્યું છે, તે એનાં સાધન પણ મેળવી આપશે. આપ તો માત્ર એક વાત વિચારો કે વધારેમાં વધારે શ્રમ અને સમર્પણ કરવામાં એકબીજાથી કોણ આગળ રહે છે ?

આપ લોકોમાંથી પ્રત્યેક પાસેથી એક જ આશા અને અપેક્ષા છે કે કોઈપણ પરિજન હનુમાનથી ઓછા સ્તરનો ન હોય. પોતાના કર્તવ્યમાં કોઈપણ અભિન્ન સહચર પાછળ ન રહે.

પોતાની થકાવટ અને સુવિધાની વાત ન વિચારે. જે કરી નાંખ્યું એનો અંહકાર ન કરે, પણ એટલું જ વિચારે કે અમારું ચિંતન, મનોયોગ અને શ્રમ કેટલી વધારે ઊંચી ભૂમિકા નિભાવી શક્યા ? કેટલી મોટી છલાંગ મારી શક્યા ?

આ જ આપની અગ્નિપરીક્ષા છે. એમાં જ આપના

ગૌરવ અને સમર્પણની સાર્થકતા છે. આપના સાથીઓની શ્રદ્ધા કે ક્ષમતાને ઓછી ન થવા દો. એને દિવસે દિવસે વધારતા રહો.

આપ રોજ આપના અંતરાત્માને પૂછો કે જે અમે કરી શક્યા, એમાં રતિભાર પણ ખામી તો રહી નથી ને? આજસ-પ્રમાદને ક્યાંક ધૂપી રીતે આપના ક્રિયા-કલાપોમાં ઘૂસી જવાનો મોકો તો નથી મળ્યો ને ? અનુશાસનમાં વ્યતિરેક તો નથી થયો ને ? આપણાં કૃત્યોને બીજાથી વધુ સમજવાની અહંતા ક્યાંક છંદ્રપે આપ પર સવાર તો નથી થઈ ને ?

આ વિરાટ યોજના પૂરી થઈને રહેશે. જોવાનું એટલું છે કે આ અગ્નિપરીક્ષાની વેળામાં આપનું શરીર, મન અને વ્યવહાર ક્યાંય લથડ્યાં તો નથી ને ! ઊંચા કામ હંમેશાં ઊંચા વ્યક્તિત્વ કરે છે. કોઈ લંબાઈથી ઊંચો હોતો નથી. શ્રમ, મનોયોગ, ત્યાગ અને નિરહંકાર જ કોઈને ઊંચો બનાવે છે. આગળનો કાર્યક્રમ ઊંચો છે. આપની ઊંચાઈ એનાથી ઓછી ન પડવી જોઈએ. આ એક જ આશા, અપેક્ષા અને વિશ્વાસ આપ લોકો પર રાખીને કદમ આગળ વધી રહ્યાં છે. આપનામાંથી કોઈ આ વિષમ સમયમાં પાછળ ન રહી જાય, જેથી પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે.

પૂજ્ય ગુરુદેવના ઉપર્યુક્ત નિર્દેશો અને આશ્વાસનો પર આપ આપના અંતરાત્મામાં ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરજો અને જે કાંઈ કરી છૂટવાની તલપ લાગે તો વિચારકાંતિ માટે જ્ઞાનયજ્ઞ કરવામાં જોડાઈ જજો. આપના સાથીદારોને પણ પ્રેરણા આપી જ્ઞાનયજ્ઞમાં જોડજો.

મનુષ્યના સદ્ગુણોમાં
સજ્જનતા અને કૃતજ્ઞતા
બે સૌથી મોટા ગુણ છે.

મિલન-વિરહ અને મહામિલન પર ટક્ક્યો છે ભક્તિયોગ

ભગવાનનું રહસ્ય જાણવું હોય તો ભક્તનું રહસ્ય જાણી લો. ભગવાનના સાંનિધ્યમાં રહેવું હોય તો ભક્તના સાંનિધ્યમાં રહો કેમ કે ભક્ત ચેતનાના ગહનતમ તળમાં જીવે છે. તેની સાધના સ્થૂળ, સૂક્ષ્મથી પર કારણશરીરની સાધના છે. તેને ન તો કર્મની ચાહના છે કે ન જ્ઞાનપ્રાપ્તિની આકાંક્ષા. તે તો બસ આકે પહોર પોતાના પ્રભુનો દીવાનો છે. પોતાનું સર્વસ્વ નિઠાવર કરીને પાણુ 'હજી વધું બીજું કંઈક આપું'ની ક્ષિકરમાં છે. ભક્ત, પ્રેમની શુદ્ધતમ અને ઉચ્ચતમ અવસ્થામાં જીવે છે. પ્રેમના આ શુદ્ધતમ સ્વરૂપમાં જ ભક્તિયોગનો મર્મ સમાયેલો છે.

પ્રેમનાં ત્રણ સોપાનો છે. પહેલા સોપાનથી ૧૦૦માંથી ૯૯ ટકા લોકો પરિચિત છે તે છે કામ. કામનો અર્થ છે બીજા પાસેથી લેવું પાણુ આપવું નહીં. વાસના લેવાનું જાણે છે, આપવાનું નહીં. વાસના માગે છે, પ્રત્યુતર આપતી નથી. 'વાસના' શોષણ છે. તેને માટે આપવાનું નિમિત્ત ઊભું કરવું પડે તો ઊભું કરાય છે. કેમ કે અંતરમાં એ વાતની ખાતરી થાય છે કે જે આપવાનો દેખાવ ઊભો ન કરાય તો મળશે નહીં. તેમ છતાં મનીષા માત્ર પ્રાપ્ત કરવાની જ હોય છે, આપવાની નહીં.

તેથી આવા લોકોમાં જીવનભર ક્રોધ વ્યાપેલો રહે છે, કેમકે પ્રેમનો સ્વાંગ રચીને બન્ને એકબીજાને છેતરે છે. બન્નેની એક જ ચાહના હોય છે કે પ્યાર આપવાના નામે બીજાની ભાવનાઓને શોષી લઈએ. તેના સર્વસ્વનું દહન અને શોષણ કરી લઈએ. બીજાની પાણુ આ જ મનોસ્થિતિ હોય છે. પરિણામે, બન્ને શોષિત હોય છે અને બન્ને પીડિત હોય છે. આ પીડામાં કોઈને પાણુ આનંદ મળે એ સંભવિત નથી.

બીજું સોપાન છે પ્રેમનું. પ્રેમનો અર્થ છે જેટલું આપવું તેટલું લેવું. બહુ ચોખ્ખે ચોખ્ખો સોદો છે. કામ શોષણ છે, પ્રેમ શોષણ નથી. અહીં જેટલું લેવામાં આવે છે તેટલું જ આપવામાં આવે છે. હિસાબ ચોખ્ખો છે. તેથી પ્રેમીજનને આનંદ તો મળતો નથી, પાણુ શાંતિ મળે છે. કામીજનને તો શાંતિ પાણુ નથી મળતી. તેના

પક્ષે તો બસ ચિંતા, શોક, સંતાપ અને અશાંતિ જ રહે છે. જ્યારે પ્રેમમાં શાંતિ - સમતોલન બન્ને રહે છે. પ્રેમીજનોની વચ્ચે ગાઢ દોસ્તી પાણુ પાંગરે છે.

પ્રેમનું ત્રીજું રૂપ છે ભક્તિ. આ સ્વરૂપમાં ભક્ત માત્ર આપે છે, લેવાનો વિચાર તો તેને કોઈ રીતે આવતો જ નથી. ભક્તિ, કામથી બિલકુલ ઊલટી સ્થિતિ છે. એકદમ વિરોધી બાબત છે. અહીં ભક્ત આપે છે, સર્વસ્વ આપે છે. પોતાની જાતને પૂરેપૂરી અર્પી દે છે. કશું પાણુ બાકી બચાવી રાખતો નથી. આ જ છે સમર્પણ. જેમાં આપનાર ખુદ પાણુ બચતો નથી, પોતાની જાતને પાણુ અર્પી દે છે. બદલામાં માગતો કશું નથી. નથી તેને વૈકુંઠની કામના, ન સ્વર્ગ અને સંસારની. માગણીની ભાવના પેદા થતાં જ ભક્તિ તન્હાણુ પતિત બને છે. ભક્તિ ઉલટાઈને કામ બની જાય છે. ભક્તિ ત્યારે જ ભક્તિ છે, જ્યારે અશોષ ભાવે ભક્ત પોતાને તેમાં ડુબાડી દે છે.

દિવસ ઢળવા લાગ્યો. વ્યક્તિનો યડછાયા લાંબો લાંબો થવા લાગ્યો. તે મનોમન પ્રસન્નતા અનુભવી રહ્યો હતો. તેને લાગ્યું, જાણે આજે જંગ જીતી લીધો. અભિમાનભર્યા તોરમાં યડછાયાએ વ્યક્તિને કહ્યું, 'તારે યરાજ્ય નિહાળવો પડે એવો દિવસ પાણુ આજે આવી પહોંચ્યો. તું જેવો હતો તેવો ને તેવો જ રહ્યો અને હું તારો જ હોવા છતાં તારાથી કેટલો બધો મોટો થઈ ગયો.'

વ્યક્તિએ હસતાં હસતાં કહ્યું, 'પાણુ ! સત્ય અને અસત્યમાં આ જ તો અંતર છે. મૂળ સત્યમાં કદી કોઈ અંતર નથી હોતું. તારા પોતાના મિથ્યા સ્વરૂપને જોઈ લે, જે સદાય વધ-ઘટ થતું રહે છે.'

એવું નથી કે ભક્તને કશું પાણુ મળતું નથી. ભક્તને જેટલું મળે છે તેટલું તો કોઈને મળતું નથી. ફક્ત તેને (ભક્તને) જ તે મળે છે, પરંતુ તેની કોઈ માગણી નથી. ન તો પ્રત્યક્ષ, ન છૂપી. તે તો બધું નિઠાવર કરી દે છે. પોતાની જાતને સ્તીભર પાણુ બચાવી લેવાને બદલે

સંપૂર્ણતઃ આપી દે છે અને પરિણામે પરમાત્મા તેને પૂર્ણરૂપે મળે છે, પરંતુ આ પરિણામ છે, ભક્તની આકાંક્ષા નથી. તે તો પ્રભુપ્રેમમાં ઊંડો ડૂબેલો છે. સંત કબીરજીના શબ્દોમાં તેની દશા કાંઈક આવી હોય છે -

અબ મન રામહિ હૈ રહા, સીસ નવાવૈ કાહિ ।
સબ રગ તંત રબાવ તન, વિરહ બજાવૈ નિત્ત ।
ઔર ન કોઈ સુન સકે, કે સાઈ કે ચિત્ત ॥

શરીરની રગો વીણાના તાર બની ગઈ, આખું તન વીણા બની ગયું અને તેમાં તો બસ એક જ ગીત વાગતું રહે છે, પરમાત્મા વિરહનું. પરંતુ આ વિરહ ગીતને કાં તો પરમાત્મા સાંભળી શકે છે અથવા તો પોતે જ સાંભળી શકે છે. આ કબીરવાણીમાં ભક્તિયોગની સમગ્રતા છે. જે કે સંત કબીરજી એક રહસ્યભરી અન્ય વાત પણ કહે છે કે હવે તો મારું મન સ્વયં રામ બની ગયું છે. આ સ્થિતિમાં કોને મસ્તક નમાવું ? આ વાતમાં વિરોધાભાસ એ છે કે જ્યારે મન જ રામ બની ગયું છે, તો પછી વિરહ શાનો ? આ પ્રશ્નનું સમાધાન છે કે ભક્ત પોતાની જાતને પૂરેપૂરી મિટાવી દેવા ઈચ્છે છે એટલે સુધી કે દેહની દિવાલ પણ ધરાશાયી કરવા ચાહે છે. હવે તો તેની તમન્ના છે કબ મિટિહી, કબ પાહિહી પૂરન પરમાનંદ. થોડું જ અંતર છે - મિલન તો છે જ પણ તોય વિરહ છે.

આ વિરહ જ ભગવાનને ભક્ત પાસે જવા વિવશ કરે છે. ભક્તિની જે વ્યાખ્યા આપવી પડે તો એમ જ કહેવાય કે ભક્તિ એ જ છે જે ભગવાનને સ્વયં ભક્ત પાસે દોડી આવવા માટે વિવશ બનાવી દે. સાચેસાચ ભક્તે ભગવાન પાસે જવું નથી પડતું. તે (ભગવાન) સ્વયં દોડતો ભક્ત પાસે આવી પહોંચે છે. ભક્ત તો ફક્ત (ભગવાનને) પોકારે છે. તેને ખબર નથી વિધિ-વિધાન, તેને ખબર નથી ક્યાં જવું ? કઈ દિશામાં ખોજ આરંભવી ? તેને તો બસ કેવળ પોતાની પ્યાસની જ જાણ છે. તે પોતાની પ્યાસને પોષે છે. ભક્તની પ્યાસ સઘન બનતી જ જાય છે. એટલે સુધી કે તે સ્વયં વિરાટ પ્યાસ બની રહે છે. એક ઉત્તમ વિરહાગ્નિ અને તેમાં ભગવાન દોડતા આવી પહોંચે છે.

બધા જાણે છે કે ગરમી પડ્યા પછી વર્ષા થાય છે. ગ્રીષ્મકાળ પછી આફ્રાશમાં વાદળો ઘેરાય છે, મેઘ

છવાય છે, પરંતુ ગ્રીષ્મ પછી જ આવું કેમ બને છે ? એટલા માટે બને છે કે ગ્રીષ્મના અસહ્ય તાપને કારણે, સળગતા સૂર્યને કારણે વાયુ વિરલ બને છે. વાયુમાં ગાબડાં બની જાય છે. ત્યારે તે ગાબડાં ભરવાને માટે મેઘ ઊમટી પડે છે. કેમ કે આ જગતમાં અસ્તિત્વ ગાબડાંને સહન કરતું નથી. એટલા માટે તો પહાડ ખાલી રહી જાય છે અને તળાવ ભરાઈ જાય છે. ગ્રીષ્મકાળ પછી વાદળોનું આ ઘેરાવું એ ખાલી ખાડાને, પેદા થયેલા શૂન્યાવકાશને ભરવા માટે જ હોય છે. શૂન્યમાં પ્રબળ આકર્ષણ છે. જ્યાં-જ્યાં શૂન્ય છે ત્યાં-ત્યાં આવું જ આકર્ષણ છે.

આવી જ ઘટના ભક્તિયોગીના જીવનમાં પણ બને છે. જ્યારે પ્યાસ પ્રજ્વલિત બની જાય છે. પ્રાણ જ્યારે પ્રભુતત્વની આકાંક્ષા અને અભીપ્સાથી આતુર બની ઊઠે છે. વિરહનો અગ્નિ જ્યારે ભભૂકતી જ્વાળાઓમાં પરિવર્તિત થાય છે તો અંતર્યેતનામાં એક શૂન્ય પેદા થાય છે. આ શૂન્યને જ્ઞાનીજન ધ્યાનથી પેદા કરે છે, ખૂબ પરિશ્રમથી પેદા કરે છે અને મુશ્કેલીથી સફળ થાય છે. આ જ શૂન્યને ભક્ત પ્રેમથી પેદા કરે છે અને ખૂબ સરળતાથી પેદા કરે છે અને સદાય સફળ થાય છે કેમ કે વિરહમાં બળીને ભક્ત એક શૂન્ય બન્યો કે ત્યાં જ પરમાત્માનો મેઘ તેની તરફ ગતિ કરવાનું શરૂ કરી દે છે. ભક્તની સઘળી કળા તેનાં આંસુમાં સમાયેલી છે. ભક્તિયોગની સમગ્ર સાધના-પદ્ધતિ તેના વિરહમાં છે.

આ વિરહમાં પરમ આનંદ છે. આ વિરહ પીડા જેવો નથી. તે ઘણો મધુર અને મીઠાશભર્યો છે. એક શબ્દ છે - 'મીઠી પીડા'. આ વિરહ એવી જ મીઠી પીડા છે. ભીતરને કાપતી રહે છે પણ સંગીતની જેમ તેનો સ્વર ગૂંજતો રહે છે પણ તે વીણાના સ્વરની જેમ. જેમાણે આવો ભક્તિનો સ્વાદ ચાખ્યો તેમને ધન્ય છે. સંત કબીરજીના શબ્દોમાં 'જેમનું શરીર વીણા બની ગયું અને એ વીણા પર એક જ સ્વર નિરંતર ગૂંજી ઊઠે છે તે વિરહનો સ્વર. મિલન પછી વિરહ છે અને વિરહ પછી છે મહામિલન.' હા, આ મહામિલન માટે એક એક કરીને પાંચે કોષોની શુદ્ધિ આવશ્યક છે. જેમાં સર્વપ્રથમ કોશ છે -અન્નમયકોશ.

૨૨૨૨૨૨૨

આનંદથી સમાધિ, સ્વર્ગ અને મોક્ષ સુધી

ઈશ્વર આનંદસ્વરૂપ છે. તેનો અવિનાશી અંશ જીવના કાગકાગમાં પણ આનંદ વ્યાપ્ત છે. ઈશ્વરની ચિરસંગિની પ્રકૃતિમાં સૌંદર્ય અને સુવિધા પ્રદાન કરવાની આનંદમય વિશિષ્ટતા ભરેલી છે. અહીં તો સર્વત્ર આનંદ જ આનંદ છે. આનંદનો આ ખજાનો આપણને દરેકને અખૂટ પ્રમાણમાં સહજ સુખદરૂપે ઉપલબ્ધ છે. જીવન નિશ્ચિતપણે આનંદમય છે અને આપણે સૌ આનંદમય લોકમાં રહીએ છીએ. આ અસીમ સૌભાગ્યની સાથે દુભાગ્ય પણ સંત કબીર તેમની એક અવળવાણીમાં કહી ગયા એવું જ છે -

પાની બિય મીન પિયાસી ।

મોહિ લખિ-લખિ આબે હાંસી ॥

આ અવળવાણી સાંભળતાં વિરોધાભાસી લાગે છે, પરંતુ સમજવામાં બહુ સરળ અને સાચી છે. આનંદમય લોકમાં રહેતાં હોવા છતાં પણ આપણામાંથી મોટેભાગે બધા આનંદથી વંચિત છીએ. આ સચ્ચાઈ, કોઈ વ્યક્તિ પોતાના ધરનું તાળું બંધ કરીને ક્યાંક બીજે જતો રહે એના જેવી છે. પાછો ફરતાં ચાવી ગૂમ થઈ જવાને કારણે બહાર બેસીને ઠંડીમાં ઠૂંઠવાય અને દુઃખ ભોગવે. આપણી પણ લગભગ એવી જ દશા છે. આનંદમયકોશ આપણી અંદર જ છે, પરંતુ એની ચાવી ખોવાઈ જવાને કારણે આપણે રહેવું પડે છે નિરાનંદ (આનંદવિહોણી) સ્થિતિમાં. કેવી વિચિત્ર સ્થિતિ ! કેવી વિડંબના ! આપણી પોતાની જ જાત સાથે આપણો કેવો વિલક્ષણ ઉપહાસ છે !

આનંદમયકોશની સાધના આ દુઃખદ દુભાગ્યને સમાપ્ત કરવા માટે છે. આ સાધનાના બળે તે તાળાને ખોલી શકાય છે, જેમાં ઉલ્લાસ-ઉમંગનો અખૂટ ભંડાર ભરેલો છે. આ કાર્ય ઈશ્વર અને જીવના મિલનની વિધિ-વ્યવસ્થા બનાવીને, રીતિ-નીતિ અપનાવીને જ સંભવિત બની શકે છે. પંચકોશોની સાધનાના ઉચ્ચ સ્તરે પહોંચીને આ જ ચાવીને શોધવી પડે છે અને તાળાને ખોલવાની યુક્તિ અજમાવવી પડે છે. જે કોઈ આ કરી શક્યો તેણે પછી એમ કહેવાની જરૂર નહિ રહે કે અમારું જીવન નિરાનંદ (આનંદવિહોણું) અને નીરસ છે. આનંદમયકોશમાં સમાવિષ્ટ ખજાનો હાથ લાગતાં

જ દુઃખ અને દુભાગ્ય હજારો કોસ દૂર ભાગે છે.

આનંદમયકોશની સાધનાનું સ્વરૂપ ઈશ્વર અને જીવના મિલનની વ્યવસ્થા છે. સામાન્ય રીતે આપણે ઈશ્વરના નામથી પરિચિત છીએ. જ્યારે ત્યારે તેનું નામ લઈએ પણ છીએ. આમાં બે-ચાર માળાના જાપ કે મસમોટા અનુષ્ઠાન-ઉપવાસ પણ કરવામાં આવે છે. પરંતુ આ બધાની પાછળ હેતુ એ નથી હોતો કે પોતાની જાતને પૂર્ણરૂપે ભગવાનને સમર્પિત કરીએ, પ્રભુમાં જ પોતાની જાતને વિસર્જિત કરીએ. આ વિસર્જનનાં, સમર્પણનાં, સમન્વયનાં કેટલાં સુખદ પરિણામો આવી શકે છે એની તો કદી કલ્પના પણ નથી આવતી.

લોકમાન્ય ટિળકે પૂનામાં એક વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી. તેઓ પોતે જ તેના વ્યવસ્થાપક અને આચાર્ય હતા.

ત્યાં આખો દિવસ આપવો પડતો. માસિક વેતનરૂપે માત્ર ત્રીસ રૂપિયા જ લેતા. મિત્રોએ કહ્યું, “આપની યોગ્યતા તો આનાથી અનેક ગણું વધારે કમાવાની છે. તો પછી આપે આપના પદને અનુરૂપ બહુ શાનથી રહેવું જોઈએ અને ભવિષ્ય માટે પણ કાંઈક બચાવવું જોઈએ. વેતન કેમ વધારી દેતા નથી ?”

લોકમાન્ય ટિળકજીએ કહ્યું, ‘લોકસેવકોએ ભવિષ્યની ચિંતા ઈશ્વર પર છોડી દેવી જોઈએ અને ખર્ચ માટે સરેરાશ ભારતીય સ્તર પર જ નિર્વાહ કરવો જોઈએ. એટલું તો હું (વેતન) લઈ જ રહ્યો છું. આથી વધારે લઈને શું કરું ?’

હા, એટલું જરૂર બને છે કે પૂજા-પત્રીને બહાને આપણે ભગવાન પાસેથી શું લૂંટી-ખૂંચવી લઈએ. કોઈ પણ રીતે ભગવાનને સમજાવી-પટાવીને તેમના દ્વારા આપણી મનોકામનાઓ પૂરી કરાવી લઈએ. આવા લોકો આનંદમયકોશનો દુર્લભ ખજાનો કદી નથી પામી શકતા. આનંદમયકોશની સાધના તો તેમને સાટે છે જે પોતાના સમગ્રનું સમર્પણ ભગવાનનાં ચરણોમાં કરવા માટે આતુર અને વ્યાકુળ રહે છે. આનંદમય કોશની સાધનાનું આ જ સ્વરૂપ છે. તે જ્યાં પોતાના વાસ્તવિક

રૂપમાં સંપન્ન હશે ત્યાં નિશ્ચિતપણે આનંદમયકોશનો અમૃતકળશ છલકાઈ રહ્યો હશે. ત્યાં સ્વર્ગીય પરિસ્થિતિ બની હશે. ત્યાં ઉલ્લાસ ઊભરાતો હશે અને સંતોષનો સુખદ વાયુ વાઈ રહ્યો હશે.

આનંદનું સ્વરૂપ, આધાર અને સ્થાન માલૂમ પડતાં એ બાબત નિશ્ચિત બની જાય છે કે શું કરવાથી શેની પ્રાપ્તિ થશે. આ વાત નિશ્ચિત થઈ જવી, ભગવાન પ્રત્યે સાચા સમર્પણનો ભાવ જાગૃત થઈ જવો એ જ તત્ત્વજ્ઞાન છે. આ તત્ત્વજ્ઞાનથી જ આત્મિક સમસ્યાઓનું સમાધાન થાય છે. આત્માની મૂંઝવણો સમર્પણની આ ઊંડી ભાવદશામાં ઉકલી જાય છે. આનંદપ્રાપ્તિ માટે સૌપ્રથમ આ અતિરિક્ત સમાધાન અને દિશા નિર્ધારિત કરવાનો પ્રયાસ કરવો પડે છે. આ સ્થિતિનું નામ જ સમાધિ છે. આનંદની પ્રાપ્તિ માટે સૌથી પહેલાં આ હેતુ માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

સાધારણ રીતે સમાધિનો અર્થ એક પ્રકારની બેહોશી એવો કરવામાં આવે છે. હઠયોગમાં એવા પ્રયોગો પાણ છે જેમાં શ્વસનક્રિયા રોકાય છે અને હૃદયની ધડકન ઘટે છે. આવી દશામાં ચેતના નિશ્ચેતન બનીને ઘણા સમય સુધી પડી રહે છે, પરંતુ આનંદમયકોશના સાધકો માટે સમાધિ તે છે જેમાં ચિંતનની દિશા, આકાંક્ષાઓ અને વિચારણાઓ બધું જ ભગવાનનાં ચરણોમાં અર્પિત-સમર્પિત થવા માટે વહેવા લાગે. આ જાગૃત સમાધિ છે, જે એક કેન્દ્ર પર વિચારતા રહેવાની માનસિક વિધિ નથી, પરંતુ લક્ષ્યનું સુનિશ્ચિત નિર્ધારણ અને અભિગમન છે.

સમાધિની આંતરિક સ્થિરતા પ્રાપ્ત થતાં યોગીનો દષ્ટિકોણ પરિશુદ્ધ બને છે. આવી દશામાં વિધેયાત્મક અને ગુણગ્રાહી ચિંતન સ્વતઃ પાંગરે છે. સૃષ્ટિમાં આમ તો કુરૂપતા પણ અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને મનુષ્યમાં તામસિકતાના અંશો પણ મોજૂદ છે, પણ સમાધિમાં ભાવ પ્રગાઢ બનતાં જ મન-મસ્તિષ્કમાં આપોઆપ જ એક પ્રકારનો સાત્વિક ઉત્સાહ છવાઈ જાય છે અને એક નૂતન સૌંદર્યદષ્ટિ વિકસિત થઈ જાય છે, જેનાથી આપોઆપ વિશ્વવ્યાપી સૌંદર્યનું દર્શન થવા લાગે છે. પદાર્થોમાં અને પ્રાણીઓમાં શિવત્વની ઝાંખી થાય છે. પોતાની આસપાસ બધે જ સ્વર્ગની ઉપસ્થિતિનો

અહેસાસ થવા લાગે છે.

સમાધિ અને સ્વર્ગ પછી આનંદમયકોશની ત્રીજી ઉપલબ્ધિ 'મોક્ષ' છે. મોક્ષનો વાસ્તવિક અર્થ છે, આત્મસત્તાને ભૌતિક ન માનતાં વિશુદ્ધ ચેતન-તત્ત્વ રૂપે અનુભૂતિ કરવી. મોક્ષની આ અવસ્થામાં જ વાસ્તવિક આનંદ પાણ છે. સત્ય એ છે કે આત્મા આનંદ અંખે છે - પૂર્ણ આનંદ. કેમ કે ત્યારે જ બધી ચાહનાઓમાં વિરામ આવી શકે છે. જ્યાં ચાહના છે ત્યાં દુઃખ છે કેમ કે ત્યાં અભાવ છે. આત્મા બધા અભાવોનો અભાવ ઈચ્છે છે. અભાવોનો પૂર્ણ અભાવ જ આનંદ છે અને તે જ પરમ સ્વતંત્રતા પણ છે અને મુક્તિ પણ છે, કારણ કે જ્યાં કોઈપણ પ્રકારનો અભાવ છે ત્યાં બંધન, મર્યાદા અને પરતંત્રતા છે. અભાવ જ્યાં નથી ત્યાં જ પરમ મુક્તિનો પ્રવેશ છે.

મોક્ષની આ અવસ્થામાં, આ રસના સ્વાદમાં જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે આનંદની અનુભૂતિ પદાર્થોમાં, ભૌતિક સાધનોમાં પ્રાપ્ત થવી અસંભવ છે, તે તો આનંદમયકોશમાં જ સહજ રીતે ઉપલબ્ધ છે. આ આનંદ જ મોક્ષ છે અને મુક્તિ આનંદ છે. આપણી પરમ આકાંક્ષા પણ આ જ છે. નિશ્ચિતરૂપે જ જે પરમ આકાંક્ષા છે તે બીજરૂપે પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં સુષુપ્તરૂપે હોય છે, કેમ કે જે બીજમાં વૃક્ષ ન છુપાયું હોય તેમાં અંકુર-ફાગણો પણ ફૂટી શકતો નથી. આપણી જે પરમ કામના છે, તે જ આપણું આત્યંતિક સ્વરૂપ પણ છે, કેમ કે સ્વરૂપ જ પોતાના પૂર્ણવિકાસમાં આનંદના અને મોક્ષના રૂપમાં પરિણત થઈ શકે છે. આનંદમયકોશની ભાવસાધનામાં આ જ સત્ય છુપાયેલું છે અને તેની પૂર્ણ ઉપલબ્ધિ જ જીવનમાં સંતોષ આણે છે. આ સંતોષની પ્રગાઢતા જ યોગના આધારને પ્રગાઢ અને પુષ્ટ કરે છે.

જીવનને પરમશક્તિથી સમૃદ્ધ બનાવવાના
ત્રણ આધાર છે - આત્મસંયમ,
આત્મવિશ્વાસ અને આત્મજ્ઞાન.

નાદયોગ દ્વારા વિશુદ્ધિચક્રનું જાગરણ

વિશુદ્ધ ચક્ર 'શુદ્ધીકરણનું કેન્દ્ર' છે. તેનો સંબંધ જીવચેતનાના શુદ્ધીકરણ અને સંતુલન સાથે છે. યોગીઓએ તેને અમૃત અને વિષના કેન્દ્રરૂપે પણ પરિભાષિત કર્યું છે. તેમના અનુસાર જે અમૃતબિંદુથી અરે છે તે વિશુદ્ધ અમૃત તથા વિષના રૂપમાં અલગ અલગ વહેંચાઈ જાય છે. આમાંથી વિષ તો શરીરની બહાર નીકળી જાય છે અને અમૃતથી શરીરને પોષણ મળે છે.

વિશુદ્ધિચક્રની સાધનાથી એક એવી સ્થિતિ પ્રગટ થાય છે જેનાથી જીવનમાં અનેક વિશિષ્ટ આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ થાય છે. આનાથી સાધકના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થાય છે. જીવન કષ્ટપ્રદ ન રહેતાં આનંદથી પરિપૂર્ણ થઈ જાય છે. હકીકતમાં આવી સ્થિતિમાં યોગસાધક જીવનને સહજ રૂપમાં સ્વીકારી લે છે અને તે તમામ પ્રકારના દ્વંદ્વોથી મુક્ત રહીને જીવનની ઘટનાઓ પ્રત્યે અનાસક્ત રહે છે. યોગશાસ્ત્રો અનુસાર વિષ તથા અમૃત સંપૂર્ણ બ્રહ્માંડમાં વ્યાપ્ત છે. આ બન્નેનું અવશોષણ અને શુદ્ધીકરણ વિશુદ્ધિચક્રના માધ્યમથી થાય છે. શુદ્ધીકરણની આ પ્રક્રિયાને કારણે સાધકમાં જ્ઞાન અને વિવેકનો ઉદય થાય છે.

આત્મશરીરના રૂપમાં પાંચમા શરીરનો વિકાસ વિશુદ્ધિચક્રની ક્ષમતાનો ક્યાંય વધારે સૂક્ષ્મ પક્ષ છે. આ ક્ષમતાથી અનભિજ્ઞ સાધકો માટે આત્મશરીર એક શબ્દ માત્ર છે. જે લોકો પહેલા અથવા બીજા શરીર પર અટકી ગયા છે તેઓ શરીરવાદી અને ભૌતિકવાદી છે. તેમને માટે આત્માનું કોઈ અસ્તિત્વ નથી. તેમની દૃષ્ટિએ તો શરીર જ સર્વ કાંઈ છે. શરીર મરી ગયું તો તેમને માટે સર્વ કાંઈ મરી ગયું, પરંતુ વિશુદ્ધિચક્રના સાધક માટે આત્મા જ સર્વકાંઈ છે. તે સિવાયની અન્ય નિમ્ન વસ્તુઓ અર્થહીન છે. બસ, તેમની દૃષ્ટિમાં પરમ સ્થિતિનું બળ આત્મા છે.

આ ચક્ર ગ્રીવા-જાલિકામાં ગળાની બરાબર પાછળ આવેલું છે. એનું ક્ષેત્ર ગળાની સામે અથવા થાઈરોઈડ

ગ્રંથિ પર છે. શારીરિક સ્તરે વિશુદ્ધિનો સંબંધ ગ્રસની તથા સ્વરચંત્ર તંત્રિકા જાલકો સાથે છે.

યોગશાસ્ત્રોમાં આને પ્રતીકાત્મક રૂપે ઘેરા ભૂરા રંગના કમળની જેમ દર્શાવ્યું છે. પરંતુ કેટલાક સાધકોએ આનો અનુભવ ૧૬ (સોળ) પાખંડીઓવાળા, રીંગાણના રંગના કમળ જેવો કર્યો છે. આ ૧૬ પાખંડીઓ આ કેન્દ્ર સાથે જોડાયેલી નાડીઓ સાથે સંબંધિત છે. પ્રત્યેક પાખંડી પર સંસ્કૃતનો એક અક્ષર ચમકદાર સિંદૂરી રંગથી લખેલો છે અં, આં, ઈં, ઈં, ઉં, ઊં, ઋં, ઋં, ઌં, ઌં, ઐં, ઐં, ઒ં, ઒ં, અં, અં, આ કમળની પાખંડીઓનું વર્તુળ પૂર્ણ ચન્દ્રમાની જેમ ધવલ છે. એ આકાશતત્ત્વનું પ્રતીક છે. જેની ઈન્દ્રિયો નિર્દોષ તથા નિયંત્રિત છે એવા વિશુદ્ધિચક્રના તે સાધક માટે તે આકાશ મોક્ષનું દ્વાર છે.

આ ચંદ્રમાની અંદર એક અત્યંત સફેદ રંગનો હાથી છે. તેને પણ આકાશતત્ત્વનું પ્રતીક માનવામાં આવે છે. આનું બીજું હું છે, જે આકાશતત્ત્વનું સ્પંદન છે. વિશુદ્ધિચક્રના દેવતા સદાશિવ છે. જેમનો રંગ એકદમ શ્વેત-સફેદ છે. તેમની ત્રણ આંખો, પાંચ મુખ, દસ ભુજાઓ છે. તેમણે એક વ્યાઘ્રચર્મ લપેટ્યું છે. તેમની દેવી સાકિની છે, જે ચન્દ્રમાંથી પ્રવાહિત થનાર અમૃત સાગરથી પણ વધારે પવિત્ર છે. તેમનું વસ્ત્ર-પરિધાન પીળા રંગનું છે. તેમના ચાર હાથોમાંથી પ્રત્યેક હાથમાં એક ધનુષ્ય, બાણ, ફંદ તથા અંકુશ છે.

મનુષ્ય ધનના અભાવે એટલું કષ્ટ નથી પામતો, જેટલું ઉડાઉ ખર્ચને કારણે પામે છે.

આ ચક્રનો સંબંધ જન:લોક સાથે છે. જીવનના અંત સુધી રહેતો 'ઉદાન' તેનો વાયુ છે. તેનો પ્રવાહ હંમેશાં ઉપરની તરફ રહે છે. આજ્ઞાચક્રની સાથે મળીને 'વિશુદ્ધિ' વિજ્ઞાનમયકોશના આધારનું નિર્માણ કરે છે. જ્યાંથી અતીન્દ્રિય વિકાસનો આરંભ થાય છે. તેની

તન્માત્રા, શ્રવાણશક્તિ છે. તેની જ્ઞાનેન્દ્રિય કર્ણ (કાન) છે અને કર્મેન્દ્રિય સ્વર રજઃ છે.

યોગશાસ્ત્રોમાં એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે કે મસ્તકના પાછલા ભાગમાં બિંદુસ્થિત ચન્દ્રમાંથી અમૃતનો સ્રાવ થતો રહે છે. આ અમૃત બિંદુવિસર્ગથી વ્યક્તિગત ચેતનામાં પડે છે. આ દિવ્ય દ્રવને અનેક નામે ઓળખવામાં આવે છે. અંગ્રેજીમાં ખ્રિસ્તી સંતોએ તેને 'નેક્ટર ઓફ ગોડ' કહ્યો છે. વેદોમાં તેને જ 'સોમરસ' કહેવામાં આવ્યો છે. સૂફી સંતોએ તેને મીઠી શરાબ (મીઠી શરાબ) કહ્યો છે, જેના સેવનથી હંમેશાં માદકતાનો આનંદ વ્યાપેલો રહે છે. હકીકતમાં, દરેક સાધના-પદ્ધતિમાં જેનો સંબંધ વ્યક્તિની ઉચ્ચ ચેતનાની જાગૃતિ સાથે છે, તે આનંદની અવર્ણનીય અનૂભૂતિ માટે પોતાનાં અલગ-અલગ પ્રતીકો છે.

બિંદુ અને વિશુદ્ધિની વચ્ચે બીજું નાનકડું અતીન્દ્રિય કેન્દ્ર છે. તેને યોગીઓએ 'લલના ચક્ર' કહ્યું છે. વિશુદ્ધિચક્ર સાથે તેનો બહુ નિકટનો સંબંધ છે. જ્યારે અમૃત બિંદુથી ઝરે છે ત્યારે તેનો સંગ્રહ જીભમાં થાય છે. આ કેન્દ્ર એક ગ્રંથ ભંડાર જેવું છે, જે નાસિકા પાછળ કોમળ તાળવાની ઉપરના આંતરિક ખાડામાં ત્યાં જ સ્થિત છે. જ્યાં નાસિકા માર્ગ આવી ખૂલે છે. ખેચરી મુદ્રા વખતે જીભને ઉપર અને પાછળની બાજુ વાળવામાં આવે છે. જેનો ઉદ્દેશ એ જ છે કે અમૃતના પ્રવાહક્ષેત્રમાં જરૂરી ઉદ્દીપન લાવી શકાય.

જે કે આ દ્રવને અમૃત કહે છે, પરંતુ તે અમૃત અને વિષ બન્નેનું કામ કરી શકે છે. જ્યાં સુધી તે બિંદુથી ઉત્પન્ન થઈને લલનામાં સંગ્રહિત રહે છે ત્યાં સુધી તેમાં કોઈપણ પ્રકારનું અંતર પાડવું શક્ય નથી. સામાન્ય ક્રમમાં આ વિશુદ્ધિમાંથી થઈને કોઈપણ પ્રકારના વિઘ્ન વિના મણિપૂર ચક્ર સુધી પહોંચી જાય છે. તેને મણિપૂર ચક્ર દ્વારા આત્મસાત્ કરી લેવામાં આવે છે. તેનું પરિણામ વિષ જેવું હોય છે, જે ક્રમશઃ શરીરના અંગોનો હાસ કરે છે.

પરંતુ ખેચરી મુદ્રા જેવા કેટલાક અભ્યાસોમાં સ્થિત થઈને શુદ્ધીકરણના કેન્દ્ર વિશુદ્ધિચક્ર સુધી પહોંચે છે. જ્યારે વિશુદ્ધિચક્ર જાગૃત રહે છે ત્યારે આ દિવ્ય દ્રવ્ય

ત્યાં જ અટકી જાય છે, ત્યાં જ તેનો પ્રયોગ કરી લેવામાં આવે છે. આની સાથે તેનું સ્વરૂપ અમરત્વદાયી અમૃતના રૂપમાં બદલાઈ જાય છે. વસ્તુતઃ ચિરયુવાન રહેવાનું રહસ્ય વિશુદ્ધિચક્રના જાગરાણ સાથે સંબંધિત છે.

વિશુદ્ધિકરણની જાગૃતિની સરળ સાધના 'નાદયોગ' છે. યોગશાસ્ત્રોમાં વિશુદ્ધિ અને મૂલાધાર સ્પંદનોનાં બે આધારભૂત કેન્દ્રો માનવામાં આવ્યાં છે. નાદયોગની પ્રક્રિયામાં ચેતનાના ઊર્ધ્વીકરણનો સંબંધ સંગીતના સ્વરો સાથે છે. પ્રત્યેક સ્વરનો સંબંધ કોઈ એક ચક્ર વિશેષની ચેતનાના સ્પંદન-સ્તર સાથે સંબંધિત હોય છે. મોટાભાગે જે ચંત્ર, ભજન, તથા કીર્તનના માધ્યમ વડે ઉચ્ચારિત કરવામાં આવે છે, તેના સ્વરો વિભિન્ન ચક્રોના જાગરાણના સમર્થ માધ્યમ છે.

સારંગમના ધ્વનિતરંગોનો સૌથી પહેલો સ્તર મૂલાધાર, અને વિશુદ્ધિ પાંચમો સ્તર છે. આનાથી જે મૂળ ધ્વનિઓ નીકળે છે તે જ ચક્રોનું સંગીત છે. તે ધ્વનિઓ જે વિશુદ્ધિચંત્રની સોળ પાંખડીઓ પર ચિત્રિત છે, તે મૂળ ધ્વનિઓ છે. આનો પ્રારંભ વિશુદ્ધિચક્રથી થાય છે અને તેમનો સંબંધ મસ્તિષ્ક સાથે છે. નાદયોગ અથવા કીર્તનનો અભ્યાસ કરવાથી મન આકાશની જેમ શુદ્ધ બની જાય છે અને વિશુદ્ધિચક્રના જાગરાણની ફલશ્રુતિઓ સાધકના જીવનમાં આવવા લાગે છે.

આના જાગરાણથી કાયાકલ્પ તો થાય જ છે સાથોસાથ શક્તિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તે નષ્ટ પામતી નથી. તે જ્ઞાનથી પૂર્ણ બને છે. વ્યક્તિને વર્તમાનની સાથે ભૂત-ભવિષ્યનું પણ જ્ઞાન થવા લાગે છે. માનસિક ક્ષમતાઓના તીવ્ર વિકાસને કારણે તેની શ્રવાણશક્તિ અત્યંત તીવ્ર બની જાય છે. મન હંમેશાં વિચારશૂન્ય સ્થિતિમાં તથા ભય અને આસક્તિથી મુક્ત રહે છે. આવી વ્યક્તિ કર્મોનાં પરિણામોની આસક્તિથી સર્વથા મુક્ત રહીને પોતાના સાધનાપથ પર અગ્રેસર રહી શકે છે. ત્યાં તેને જેના આધારે આજ્ઞાચક્રની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું બધું જ સામર્થ્ય મળે છે.

કુંડલિની શક્તિ જાગરણનો મર્મ

કુંડલિની જાગરણની પ્રક્રિયા પ્રત્યે યોગસાધકોમાં અગાધ જિજ્ઞાસા છે. યોગમાર્ગનો પ્રત્યેક અનુયાયી પોતાના મનમાં એ ઈચ્છા રાખે છે કે તેની કુંડલિની શક્તિ જાગૃત થાય અને તે તેની ઉપલબ્ધિઓથી અને વિભૂતિઓથી લાભાન્વિત બની શકે. સાધકોની આ મહાન આકાંક્ષા, અભીપ્સા, અભિલાષા હોવા છતાં એવા કોઈક જ વિરલા હોય છે જે કુંડલિની જાગરણની પ્રક્રિયા સફળતમ રીતે કરી શકે છે. મોટાભાગનાને તો શાબ્દિક અને બૌદ્ધિક સંતોષ જ માનવો પડે છે. આનું એક જ કારણ સમજાય છે - કુંડલિની તત્ત્વની સાચી જાણકારી ન હોવી તે અને ઉપયોગી માર્ગદર્શનનો અભાવ.

સંસ્કૃતમાં 'કુંડલ' શબ્દનો અર્થ છે - ઘેરો બનાવેલું. આ એક પરંપરાગત માન્યતા છે, જેના સાચા સ્વરૂપને ઘણું કરીને સમજવામાં આવ્યું નથી. વાસ્તવમાં કુંડલિની શબ્દ 'કુંડ' શબ્દ પરથી બન્યો છે અને તેનો અર્થ છે - કોઈ ઊંડું સ્થાન, છિદ્ર અથવા ખાડો. હવન માટે જ્યાં અગ્નિ પ્રગટાવવામાં આવે છે તેને પણ 'કુંડ' કહે છે. યોગીઓના મતાનુસાર 'કુંડલિની' શબ્દનું તાત્પર્ય એ શક્તિ સાથે છે, જે ગુપ્ત અને નિષ્ક્રિય અવસ્થામાં છે, પરંતુ તે શક્તિ જાગૃત થતાં તેને પોતાની અનુભૂતિના આધારે જ મહાકાલી, મહાલક્ષ્મી અને મહાસરસ્વતી અથવા અન્ય કોઈ પણ નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

શાસ્ત્રકારો અને તત્ત્વદર્શીઓએ આ વિશે પોતપોતાના અનુભવના આધારે કેટલાય મતો દર્શાવ્યા છે. જ્ઞાનાર્ણવ તંત્રમાં કુંડલિનીને વિશ્વજનની અને સૃષ્ટિ સંચાલિની શક્તિ કહેવામાં આવે છે - શક્તિ: કુંડલિની વિશ્વજનની વ્યાપાર બદ્ધોદ્યતા. વિશ્વવ્યાપાર એક વર્તુળાકાર ઉપક્રમની સાથે ચાલે છે. પરમાણુથી માંડીને ગ્રહ-નક્ષત્રો અને આકાશગંગાઓની સ્થિતિ

પરિભ્રમણપરક છે. આત્માનું પરિભ્રમણ પણ કંઈક આ પ્રકારનું છે. કુંડલિની, સૃષ્ટિ સંદર્ભમાં સમષ્ટિ અને જીવ સંદર્ભમાં શક્તિનો સંચાર કરે છે.

સન્ ૧૯૩૬ની વાત છે. ગાંધીજી અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે દેશભરનો પ્રવાસ કરી રહ્યા હતા. ઓરિસ્સાના એક કસ્બામાં ગાંધીજી રોકાયા હતા તે વખતે પંડિતોનું એક ટોળું તેમની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવ્યું. તેઓ કહી રહ્યા હતા કે શાસ્ત્રમાં અસ્પૃશ્યતાનું સમર્થન છે.

ગાંધીજીએ એ મંડળીને સન્માનથી બેસાડીને કહ્યું, "મેં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ તો કર્યો નથી, તેથી આપની સામે હાર માની લઉં છું, પરંતુ એ વિશ્વાસ ધરાવું છું કે સંસારનાં બધાં શાસ્ત્રો મળીને પણ માનવી એકતાના સિદ્ધાંતને ખોટો ઠેરવી શકતાં નથી. મારો તો આ જ ધર્મ છે તથા હું એના પર અડગ છું અને જીવનભર રહીશ."

ઉપનિષદોમાં પણ કુંડલિની શક્તિની ચર્ચા થયેલી છે. કઠોપનિષદમાં યમ-નચિકેતા સંવાદમાં જે પંચાગ્નિ વિદ્યાની ચર્ચા થઈ છે, તેને કુંડલિની શક્તિની પંચવિધિ વિવેચના કહી શકાય. શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદમાં તેને યોગાગ્નિ કહેવામાં આવી છે -

ન તસ્ય રોગો ન જરા ન મૃત્યુ:

પ્રાપ્તસ્ય યોગાગ્નિમયં શરીરં ।

જેન વુડરફ જેવા તત્ત્વદર્શીએ તેને 'સર્વેન્ટ પાવર' નામ આપ્યું છે. મહાન સાધિકા મૈડમ વ્લાવતાસ્કીએ તેને 'કાસ્મિક ઈલેક્ટ્રિસિટી' કહી છે. ખ્રિસ્તી પરંપરામાં બાઈબલમાં 'સાધકોનો પંથ' અથવા 'સ્વર્ગ કા રાસ્તા'

નામથી કુંડલિની શક્તિના જગરાણને દર્શાવવામાં આવ્યું છે. આ બધા કથનોનો સાર એ જ છે કે આધ્યાત્મિક જીવનમાં જે કાંઈ પણ બને છે, તે કુંડલિની જગરાણ સાથે જ સંબંધિત છે. કોઈપણ પ્રકારની યોગસાધનાનો સાર કુંડલિની શક્તિનું જગરાણ જ છે.

આ જગરાણ અતિ દુષ્કર છે અને બહુ સરળ પણ છે. જે જાગૃત કુંડલિનીને નિયંત્રિત કરી ન શકાય તો પછી તે મહાકાલી બનીને પ્રલયના દર્શ્યો સર્જે છે અને જે તેને નિયંત્રિત કરીને અર્થપૂર્ણ બનાવી શકાય તો આ જ શક્તિ દુર્ગાનું સૌમ્ય રૂપ ધારણ કરે છે. યોગસાધકોના અનુભવ પ્રમાણે અચેતન કુંડલિનીનું પ્રથમ સ્વરૂપ કાલી એક વિકરાળ શક્તિ છે. જેનું શિવની ઉપર ઊભા રહેવું એ તેના દ્વારા આત્મા પર પૂર્ણ નિયંત્રણને વ્યક્ત કરે છે. કેટલાક લોકો ક્યારેક ક્યારેક માનસિક અસ્થિરતાને કારણે પોતાના અચેતનના સંપર્કમાં આવી જાય છે. જેના પરિણામે અશુભ અને ભયાનક ભૂત-પિશાચ તેને દેખાવા લાગે છે, પરંતુ જ્યારે સાધકની અચેતન શક્તિનું જગરાણ થાય છે તો આ ઊર્ધ્વગમન પછી આનંદ પ્રદાન કરનારી ઉચ્ચ ચેતના દુર્ગાનું રૂપ ધારણ કરી લે છે.

કુંડલિની જગરાણ સાથે જ જીવમાં આમૂલ પરિવર્તન થવા લાગે છે. કુંડલિની જાગૃત થતાં જ આપણા મનમાં પરિવર્તન આવે છે. આપણી પ્રાથમિકતાઓમાં અને આસક્તિઓમાં પરિવર્તન આવે છે. આપણાં બધાં કર્મોને પરિવર્તનની આ પ્રક્રિયામાંથી પસાર થવું પડે છે. આ વાત કંઈક આ પ્રકારે પણ સમજી શકાય કે ભયપૂર્ણમાં આપણે બધા રમકડાં માટે લલચાતા રહીએ છીએ, પરંતુ પછીથી બધી મનોવૃત્તિઓ બદલાઈ જાય છે. આ જ રીતે કુંડલિની જગરાણની સાથે જ એક પ્રકારનું રૂપાંતરણ શરૂ થઈ જાય છે. તે સમયે સંપૂર્ણ જીવન સુવ્યવસ્થિત અને પુનર્ગઠિત થવાની પ્રક્રિયા શરૂ થઈ જાય છે.

કુંડલિની જગરાણથી થનારાં પરિવર્તન સામાન્ય રીતે સકારાત્મક હોય છે, પરંતુ જે માર્ગદર્શન સાચું ન મળ્યું

હોય તો તે પરિવર્તન નકારાત્મક પણ હોઈ શકે છે. જ્યારે શક્તિનું જગરાણ થાય છે તો શરીરના બધા કોષો સંપૂર્ણપણે ચાર્જ (સક્રિય) થઈ જાય છે અને કાયાકલ્પની પ્રક્રિયા આરંભાઈ જાય છે. અવાજ બદલાઈ જાય છે, શરીરની ગંધ બદલાઈ જાય છે. શરીરમાં થનારા હાર્મોનના સ્ત્રાવો પણ પરિવર્તિત થઈ જાય છે. શરીર અને મસ્તિષ્કના કોષોનું રૂપાંતરણ સામાન્ય અવસ્થાથી ક્યાંય વધારે તેજ ગતિથી થવા લાગે છે. સાચું તો એ છે કે એક વાર આ મહાન શક્તિનું જગરાણ થયા બાદ મનુષ્ય નિમ્ન સ્તરના મન દ્વારા અથવા નિમ્ન પ્રાણશક્તિ દ્વારા સંચાલિત થનારા સ્થૂળ શરીરરૂપે નથી રહેતો, પરંતુ તેના શરીરનો પ્રત્યેક કોષ કુંડલિનીની ઉચ્ચ પ્રાણશક્તિથી ભરાઈ જાય છે.

આ મહાન ઉપલબ્ધિ કેવી રીતે મેળવીએ ? અર્થાત કુંડલિની જગરાણની પ્રક્રિયા કઈ રીતે સંપન્ન કરીએ અથવા કુંડલિની યોગની સાધના કેવી રીતે કરીએ ? આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં અહીં અમે સરળ, સલામત ઉપાયોની ચર્ચા કરીશું. સામાન્ય ક્રમમાં પ્રચલિત સાધનાઓમાં હઠયોગની મુશ્કેલ પ્રક્રિયાઓની ચર્ચા સાંભળવા મળે છે. તેનાથી મળનારા લાભો નિશ્ચિતરૂપે વધારે છે, જરાક પણ અસાવધાની થતાં હાનિ એટલી બધી છે કે સાધકનું સમગ્ર અસ્તિત્વ જ ભયમાં મુકાઈ જાય છે. પછી તેને બચાવવો કોઈનાય માટે શક્ય નથી હોતું. તેથી આવી જટિલ પ્રક્રિયાઓ ન અપનાવવી એ જ શ્રેષ્ઠ અને શ્રેયસ્કર પણ છે.

કુંડલિની સાધનાનો સરળતમ ઉપાય છે - ગાયત્રી મહામંત્રનો નિયમિત જપ. આ એક બહુ જ શક્તિશાળી, સરળ અને સલામત માર્ગ છે. પરંતુ તેમાં ધારણા કરતાં વધુ સમય તથા ધીરજની જરૂર છે. જેવી રીતે કોઈ શાંત સરોવરમાં કાંકરા ફેંકતાં તેમાં તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે, એ જ રીતે ગાયત્રી મંત્રને વારંવાર રટવાથી મનરૂપી સમુદ્રમાં તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે. લાખો-કરોડોવાર ગાયત્રી મંત્રના જપથી અસ્તિત્વનો ખૂણે-ખૂણે કાગેકાગ ઝંકુત બની

જય છે. આનાથી આપણી શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક ત્રણે સ્તરોની શુદ્ધિ થઈ જાય છે.

આ સાધનામાં આવશ્યક બાબત એ છે કે ગાયત્રી મહામંત્રનો જ્ઞાન માનસિક સ્તરે, ભાવનાત્મક પ્રગાઢતાની સાથે મંદ ગતિએ કરવામાં આવે. આ રીતે મંત્રનો જ્ઞાન કરવાથી કુંડલિની જાગરાણ કોઈપણ પ્રકારની પરેશાની વિના સાચી રીતે થઈ જાય છે. સાધનાના આ ક્રમમાં ઉપાસનાકાળ સિવાય પણ શ્વાસની સાથે હરપણે ગાયત્રી મહામંત્રના જ્ઞાનમાં સાધકે સંલગ્ન રહેવું જોઈએ.

કુંડલિની જાગરાણની આ સાધનાને વધુ તીવ્ર અને પ્રખર બનાવવા માટે ગાયત્રી મહામંત્રના જ્ઞાનની સાથે તપનો અનુબંધ હોવો આવશ્યક છે. એ બાબત ધ્યાનમાં રહે કે તપસ્યા શુદ્ધીકરણની એક ક્રિયા છે. તેને ઠંડા પાણી અથવા સખત તાપમાં ઊભા રહેવા જેવી અન્ય હરકતો માનીને ભ્રમિત ન થવું જોઈએ. તપસ્યાનો નિહિત અર્થ સંસ્કારો અને વાસનાઓનું સમૂળો ક્ષય છે.

આનું રહસ્ય પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે ગાયત્રી મહાવિજ્ઞાનના પ્રથમ ખંડમાં વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે. ગાયત્રી મહાવિજ્ઞાનના પ્રથમ ખંડમાં પાપનાશક અને શક્તિવર્ધક તપશ્ચર્યાઓ શીર્ષક (પાપનાશક અને શક્તિવર્ધક તપશ્ચર્યા) અંતર્ગત વિધિઓ અપનાવીને આ સાધનાની તીવ્રતાને વધુ આગળ વધારી શકાય છે. આ પ્રક્રિયાઓને જીવનમાં આત્મસાત્ કરીને જે પ્રાતઃકાળે ત્રણ કલાક ગાયત્રી મહામંત્રની સાધના કરવામાં આવે તો કુંડલિની શક્તિના જાગરાણનો સંકેત સાધકને મળવા લાગે છે. સતત છ વર્ષોની આ સાધનાની સાથે જ યોગસાધક પર જાગ્રત કુંડલિનીનું અમૃત વરસે છે, જેના પરિણામસ્વરૂપે જીવનમાં વિશેષતાઓ અને વિભૂતિઓની સંપદા અનાયાસ જ અંકુરિત અને પલ્લવિત થવા લાગે છે. જેની સતત અભિવૃદ્ધિ માટે સમર્થ સદ્ગુરુનું સંરક્ષણ અનિવાર્ય છે.

મહર્ષિ જમ્બલિએ પર્વત પર બ્રહ્મકમળ ખીલેલું જોયું. તેની થોભા અને સુગંધ પર મુગ્ધ થઈને ઋષિ વિચારવા લાગ્યા કે તેને દેવતાના ચરણોમાં અર્પિત કરવાનું સૌભાગ્ય પ્રદાન કરવામાં આવે.

ઋષિને નિકટ આવતા જોઈ પુષ્પ ખુશ તો થયું, પરંતુ સાથે જ આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરતાં આગમનનું કારણ પણ પૂછ્યું.

જમ્બલિએ કહ્યું, “તમને દેવતા સામીપ્યનું શ્રેય આપવાની ઈચ્છા થઈ, તેથી ઉપકાર કરવા માટે તોડવા આવી પહોંચ્યો.”

પુષ્પની ખુશી ખિન્નતામાં બદલાઈ ગઈ. મહર્ષિએ ઉદાસીનું કારણ પૂછ્યું તો એણે કહ્યું, “દેવતાની સમીપતાનો લોભ જતો ન કરનારાઓ ઓછા નથી અને દેવતાને પુષ્પ જેવી તુચ્છ વસ્તુઓની નથી ઈચ્છા કે નથી ઊગ્રપ. આવી સ્થિતિમાં જો હું પંતગિયાં અને મધમાખીઓ જેવાં મુદ્ર કૃમિ-કીટકોની થોડી સેવા-સહાયતા કરતું રહું તો શું ખોટું હતું ? જ્યાં હું ઊગ્યું અને મોટું થયું એવાં આ ક્ષેત્રને પણ ખાતરની જરૂર હતી.”

ઋષિએ પુષ્પની ભાવગરિમા સમજી અને ખૂબ પ્રશંસા કરી તેઓ તેને યથાસ્થાને છોડી પાછા વળ્યા.

આહારશુદ્ધિ દ્વારા સત્વશુદ્ધિ

યોગસાધનામાં આહાર-વિહાર સાથે જોડાયેલા નિયમોનું પાલન આવશ્યક છે, અન્યથા સાધનાની સફળતા સંદિગ્ધ જ રહી જાય છે અને તેના વર્ણવાયેલા લાભોથી વંચિત રહેવું પડે છે. યોગસાધનામાં અવતરિત થનાર દિવ્ય શક્તિપ્રવાહથી ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં લાભાન્વિત થવાનો સુયોગ પણ ત્યારે શક્ય બને છે, જ્યારે મનોભૂમિ તેને અનુરૂપ સંવેદનશીલ અને સંસ્કારી બનાવવામાં આવે. આ સંદર્ભમાં આહાર-વિહારનું નિર્ધારણ અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન ધરાવે છે.

એક સામાન્ય તથ્ય છે કે આહારથી શરીર-નિર્માણ થાય છે, પરંતુ તેના મન પર પડતા પ્રભાવથી મોટાભાગે અનભિજ્ઞતાની સ્થિતિ સર્જાય છે. માનવીય ચેતનાના મર્મજ્ઞ મનીષીઓના મતાનુસાર આહારથી શરીર જ નહીં, મનનું પણ નિર્માણ થાય છે. છાંદોગ્યોપનિષદ (૬/૫.૧) અનુસાર ‘ખાધેલું અન્ન ત્રણ પ્રકારની ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. તેનો અત્યંત સ્થૂળ ભાગ મળ બને છે, મધ્યમ ભાગથી માંસ બને છે અને અત્યંત સૂક્ષ્મ ભાગથી મન બને છે.’ આ રીતે અન્નના સંસ્કારો અને પ્રકૃતિનો મન સાથે સીધો સંબંધ છે.

યોગ-સાધનાની દૃષ્ટિએ શુદ્ધ અને સાત્ત્વિક આહારની ઉપયોગિતા સમજી શકાય છે. અહીં ગીતાના ૧૬મા અધ્યાયમાં આહાર વિશે કરવામાં આવેલું સૂક્ષ્મ વિશ્લેષણ વિચારણીય છે. ગીતાકારે આહારને સાત્ત્વિક, રાજસિક અને તામસિક એવા ત્રણ ભાગોમાં વહેંચ્યો છે. વાસી, રસરહિત, દુર્ગંધયુક્ત, એકું, અપવિત્ર અને ભારે ભોજન તામસિક પ્રકૃતિના વિભાગમાં આવે. આ ભોજન મનને સ્થૂળ બનાવે છે અને શરીરમાં આળસ, તંદ્રા અને નિદ્રા લાવે છે. ઉત્તેજક, તીખા-તેજ સ્વાદવાળા, બહુ ચટપટા, ખાટા પદાર્થો રાજસિક આહારના વર્ગમાં આવે છે. તેનું સેવન મનમાં ઉત્તેજના પેદા કરે છે અને ઈન્દ્રિયોને ચંચળ બનાવે છે. આનાથી વિપરીત રસભર્યા, ચીકણા, સ્થિર રહેનાર અને

સ્વભાગવગત મનને પ્રિય લાગનારા પદાર્થો આહારની પંક્તિમાં આવે છે - ફળ, દૂધ, દહીં, ઘી, ઘઉં, ચોખા વગેરે આ શ્રેણીમાં આવે છે.

ગીતાકારના શબ્દોમાં જે વ્યક્તિ શરીરની સાથે પોતાના મન, વિચાર, ભાવના અને સંકલ્પને પણ શુદ્ધ, પવિત્ર અને નિર્મળ રાખવા ઈચ્છતી હોય તેણે રાજસિક અને તામસિક આહારનો ત્યાગ કરીને સાત્ત્વિક આહાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ.

આહારની બાબતમાં આધુનિક આહારશાસ્ત્રીઓ અને મનોવેજ્ઞાનિકોની શોધનિષ્કર્ષ પર આ જ લાભની પુષ્ટિ કરે છે. મૂર્ધન્ય મનોવેજ્ઞાનિક ડૉ. કેલાગ પોતાના પુસ્તક ‘પ્લેન ફેક્ટસ્’માં લખે છે ‘આહારનો મન પર સીધો પ્રભાવ પડે છે. મનનું પોષણ આહારમાં વિદ્યમાન સૂક્ષ્મ પ્રાણના અવશોષણના ફલસ્વરૂપે થાય છે. તેથી તેની દૂષણતા અને સાત્ત્વિકતાને અનુરૂપ જ મનની ચંચળતા અને સ્થિરતા નિર્ભર રહે છે.’ ડૉ. જીન ઓરનિશ અને ડૉ. જોન કાવત જિન્ન પણ પોતાના ક્રાન્તિકારી શોધ અધ્યયન અંતર્ગત આ જ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છે કે યોગ-સાધનાની સફળતા મહદંશે આહારના ઉચિત નિર્ધારણ પર નિર્ભર રહે છે. આ જ રીતે ડૉ. વેલેન્ટાઈન ‘ટ્રોજીશન ટુ ચેજરેરિએનિઝમ’ માં સાત્ત્વિક, સુપાચ્ય અને પોષક તત્ત્વોથી ભરપૂર શાકાહારી આહારને શારીરિક જ નહીં, બલકે માનસિક સ્થિરતા અને સ્વાસ્થ્ય માટે આવશ્યક માને છે.

સજ્જનોની ચાર વિશેષતાઓ હોય છે.

- (૧) હસતો ચહેરો (૨) ઉદાર હાથ
- (૩) નમ્ર સ્વભાવ (૪) ઉજ્જવળ ચારિત્ર્ય.

આ રીતે યોગસાધનાની દૃષ્ટિએ આહાર શુદ્ધ, સુપાચ્ય અને સાત્ત્વિક હોવો જોઈએ. સાથોસાથ તે યોગ્ય

માત્રામાં ગ્રહણ કરવો જોઈએ અન્યથા વધુ પ્રમાણમાં લેવામાં આવેલો સાત્ત્વિક આહાર પણ આળસ, નિદ્રા અને તંદ્રાને જ નોતરું આપે છે. આ સંદર્ભમાં યોગાચાર્યોનો આ નિયમ અનુકરણીય છે કે આમાશયને ભોજનથી અડધું ભરો, તેના ચોથાભાગને જળથી ભરો અને બાકીના ચોથાભાગને હવાની અવર-જવર માટે ખાલી રાખો. અન્યથા મિતાહારના અભાવે ઘેરંડ સંહિતા (૧૬) અનુસાર યોગ રોગનાશક નહીં પરંતુ ભયંકર રોગોનો ઉત્પાદક બની જાય છે.

મિતાહારં બિના યસ્તુ યોગારમ્ભં નુ કારયેત્ ।

નાના રોગો ભવેયસ્ય કિંચિત્દયોગો ન સિદ્ધયતિ ॥

આ રીતે આહારની બાબતમાં શુદ્ધ, સાત્ત્વિક અને મિતાહારનો નિયમ જ પસંદ કરવા યોગ્ય છે.

આહાર પછી વિહારનો ક્રમ આવે છે. વિહાર એટલે રહેણી-કરાણી. તેને ઈન્દ્રિય સંયમ પણ કહી શકાય. તેની અંતર્ગત કામેન્દ્રિય જ મુખ્ય છે. યોગ-સાધના દરમિયાન તેનો નિગ્રહ, શુચિતા અને પવિત્રતા અનિવાર્ય છે. બ્રહ્મચર્ય વ્રત દ્વારા આ કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં આવે છે. આમાં શારીરિક ચેષ્ટાઓની જેમ જ કામુક ચિંતન પર પણ અંકુશ લગાવવો પડે છે. વિજ્ઞાતીય લિંગવાળી વ્યક્તિ પ્રત્યે સતત પવિત્ર ભાવનું આરોપણ કરવામાં આવે છે. જેનાથી હલકા પ્રકારની વૃત્તિઓ ભડકી ઉઠે એવા સાહિત્ય, સંગ અને વાતાવરણથી દૂર જ રહેવામાં આવે છે.

આ સંદર્ભમાં ફરીથી આહારનો વિષય વિચારણીય છે. સ્વાદેન્દ્રિયનો કામેન્દ્રિય સાથે સીધો સંબંધ છે. સ્વાદ પર અંકુશ આવતાં જ કામ સહજ રીતે કાબૂમાં આવી જાય છે. અન્યથા સ્વાદલોલુપતા રહેતાં આ કાર્ય પ્રાયઃ અસંભવ બની રહે છે. ડો. આર્થર કોવેન પોતાના પુસ્તક 'સાયન્સ ઓફ ન્યૂ લાઈફ'માં બરાબર કહે છે કે કામ-વાસનાને ઉત્પન્ન કરનાર કારણોમાં દૂષિત આહાર મુખ્ય છે અને એ કલ્પના કરવી કે ખાન-પાનમાં માંસ, મદિરા, ઈંડાં, બીડી-સિગરેટ, મરચાં-મસાલા, અથાણાં-ખટાશ, અને ચા-કોફીનો સ્વાદ જીભ લેતી રહે અને વ્યક્તિ કામવાસનાથી બચતો રહે તો તે અસંભવ કલ્પના છે.

આ સંદર્ભમાં યોગસાધનાના પથિકો દ્વારા અપનાવાતા કઠોર નિયમો સમજી શકાય તેમ છે. પુરાતન કાળમાં પિપ્પલાદ ઋષિ કેવળ પીપળનાં ફળ ખાઈને નિર્વાહ કરતા હતા. ઔદુંબર ઋષિ કેવલ ગૂલર ખાઈને શરીરનિર્વાહ કરતા હતા. મૌદગલ ઋષિનો આહાર કેવળ મગ હતો. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે ૨૪ વર્ષોનું પુરસ્કારણ જવની રોટલી અને છાશના આધારે પૂરું કર્યું હતું. આ રીતે ગાંધીજીએ મહાવ્રતોમાં 'અસ્વાદ'ને પ્રથમ સ્થાન આપ્યું હતું. જે કે સર્વસામાન્યને માટે આ સંદર્ભમાં અતિ કઠોરતા અને વિલાસિતાની બન્ને અતિથી બચવું બહેતર છે. પોતાની સ્થિતિ અને પ્રકૃતિને અનુરૂપ મધ્યમ માર્ગનો નિર્ધાર કરવામાં આવે, જે સારી રીતે નિભાવી શકાય.

ઈન્દ્રિયસંયમ અંતર્ગત વાણીનો સંયમ પણ ઈચ્છનીય છે. સાધના દરમિયાન વાણીનો ન્યૂનતમ અને જરૂર પૂરતો જ ઉપયોગ કરવામાં આવે અને વ્યવહારને પણ સંયમી રાખવામાં આવે. નિંદા, ચાડીચુગલી અને વાદવિવાદથી સર્વથા બચતા રહેવું જોઈએ. જ્યાં એવો પ્રસંગ ચાલી રહ્યો હોય ત્યાંથી ઉઠીને અન્યત્ર ચાલ્યા જવું યોગ્ય છે. અવાંછનીય દ્રશ્ય અને પ્રસંગોથી પોતાની જાતને સર્વથા દૂર જ રાખવી જોઈએ. આહારની જેમ વિહારમાં પણ વધુમાં વધુ સાત્ત્વિકતા અને પવિત્રતાનો સમાવેશ થવો જોઈએ. આહાર-વિહારમાં અપનાવેલી શુદ્ધતા અને સાત્ત્વિકતાથી છાંદોગ્યોપનિષદ (૭-૨૬-૨)ની આ ઉક્તિ ધીમે ધીમે ચરિતાર્થ થતી જશે, જેમાં ઋષિ ઘોષણા કરે છે -

આહારશુદ્ધૌ સત્ત્વશુદ્ધિ સત્ત્વશુદ્ધૌ ધ્રુવા સ્મૃતિઃ ।

સ્મૃતિલભ્ને સર્વગ્રંથીનાં વિપ્રમોક્ષઃ ॥

“આહાર શુદ્ધ થવાથી અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે. અંતઃકરણ શુદ્ધ થવાથી બુદ્ધિ નિશ્ચલ થાય છે અને બુદ્ધિ નિર્મળ થવાથી તમામ સંશયો અને ભ્રમોનું નિરસન થાય છે. ત્યારે મુક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું સુલભ બની જાય છે.” આ સુલભતાનું એક મહત્ત્વપૂર્ણ રહસ્ય યોગ અને સ્વાસ્થ્ય પ્રકરણમાં પણ કેન્દ્રિત છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં યોગ

આ વર્ષે સાધનાની પૃષ્ઠભૂમિ પર ઊભેલા આ સંગઠનની હીરકળ્યંતી ઉજવાઈ રહી છે. આ સંદર્ભમાં આ અને આગામી મહિનાની યુગગીતામાં ધારાવાહિક શૃંખલાના સ્થાને 'ગીતામાં યોગ'ના રૂપે એક પ્રકારે ગીતામૃત આપવામાં આવ્યું છે. જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ના અંકમાં યુગગીતા-૨૭ની નવમી કડી વાંચી શકશો. આ અંકમાં વાંચો - 'ગીતામાં યોગ'.

'શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા'માં યોગવિજ્ઞાનની વ્યાખ્યા કરનાર એક વિશ્વકોષ છે, એમ કહેવામાં કોઈ અતિશયોક્તિ નથી. તેમાં સંપૂર્ણ વેદોનો, ઉપનિષદોનો સારસંગ્રહ છે. સ્વયં ભગવાનના શ્રીમુખે યુદ્ધભૂમિમાં કહેવાયેલું આ એક એવું જ્ઞાન છે, જે આજની અંતઃદ્વંદ્વેથી ભરેલી મનઃસ્થિતિવાળા જીવનમાં દરેક વ્યક્તિને માટે ઉપયોગી છે. કેટલાક લોકો ભ્રાંતિવશ કહી દે છે કે ગીતા તો કેવળ સંન્યાસીઓ માટે છે. તે વૈરાગ્ય શીખવે છે અને આયુષ્યની એક અવધિ વીતી ગયા બાદ જ તેનું અધ્યયન કરવું જોઈએ. જે ગીતાની ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિને નજર સમક્ષ રાખવામાં આવે તો જાણાય કે મોહવશ ક્ષાત્રધર્મથી વિમુખ બનનાર, ભિક્ષાના અન્નથી નિર્વાહ કરનાર અર્જુને જે ઉપદેશનું શ્રવાણ કરી, આજીવન ગૃહસ્થ રહી પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કર્યું, તેનું પરિણામ ઊલટું હોઈ જ શી રીતે શકે ?

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં આમ તો સ્થળે સ્થળે વિવિધ પ્રકારના યોગોનું વર્ણન થયું છે પરંતુ બૃહદ્ વિભાજનની દૃષ્ટિથી પ્રથમ છ અધ્યાય કર્મયોગપ્રધાન, પછીના છ અધ્યાય ભક્તિયોગપ્રધાન તથા અંતિમ છ અધ્યાય જ્ઞાનયોગપ્રધાન છે. આમ જોવા જઈએ તો ભક્તિ, જ્ઞાન અને કર્મ ત્રણે ઠેર-ઠેર એકબીજાની સાથે ગૂંથાયેલા છે. ગીતામાં ભગવાને અર્જુનને પોતાની પ્રાપ્તિ માટે મુખ્ય બે માર્ગ બતાવ્યા છે - એક સાંખ્યયોગ અને બીજો કર્મયોગ. આ સમગ્ર સંસાર માયા છે, એવું માનીને કર્મોના કર્તાપણાના અભિમાનથી રહિત થઈને સચ્ચિદાનંદધન વાસુદેવને જ એકમાત્ર માનીને તેમની શરણાગતિમાં જવું તે સાંખ્યયોગ છે. આ બધું જ તેમનું, પરમેશ્વરનું છે એવું માનીને આસક્તિ અને ફળની ઈચ્છાનો ત્યાગ કરી, સિદ્ધિ

અને અસિદ્ધિમાં સમન્વભાવ કેળવી બધાં કર્મોનું સંપાદન કરવું, ભગવાનનું શ્રદ્ધાપૂર્વક નિરંતર ચિંતન કરવું, કર્મયોગનું સાધન છે. ભગવાનનો કહેવાનો સાર એ જ છે કે દેહાભિમાનથી રહિત થઈને ચાલવું - સાંખ્યયોગનું સાધન નિભાવવું સંભવિત ન હોય તો તેનું ચિંતન કરતાં કર્મયોગનું આચરણ કરવું એ તો દરેક મનુષ્ય માટે સંભવિત છે, તે પ્રમાણે તેણે કરવું જ જોઈએ.

જીવન જીવવાની કલાનું શિક્ષણ આપનાર એક અનુપમ ગ્રંથ છે ગીતા. ૧૮ અધ્યાયોના કુલ ૭૦૦ શ્લોકોમાં એ મર્મ ભર્યો પડ્યો છે જે મનુષ્યના રોજિંદા જીવનમાં હર શ્વાસમાં યોગને સમાવિષ્ટ કરવાની કળા શીખવે છે. કેટલી અજયબીની વાત છે કે મનને કઈ રીતે સ્થિર રાખી શકાય, ચિત્તની ચંચળ વૃત્તિઓ પર નિયંત્રણ કેવી રીતે કરાય, એનું શિક્ષણ યુદ્ધની ભૂમિમાં અપાઈ રહ્યું છે. જ્યાં પારસ્પરિક ધૃણા, દ્વેષ, શત્રુતા, અંતર્દ્વેષ ઊભરાતા હોય. એટલું જ નહિ પારસ્પરિક લોહીની સગાઈ, મૈત્રી, ગુરુભક્તિ તથા વડીલો પ્રત્યે સન્માનનો ભાવ પણ હોય અને તેમ છતાં યુદ્ધ થઈ રહ્યું હોય ! કલ્પના થઈ શકે છે કે અર્જુનના મનની સ્થિતિ કેવી રહી હશે, કેટલા ભાવનાત્મક ઉતાર-ચઢાવમાંથી તે પસાર થઈ રહ્યો હશે. તેથી જ તો તે રથને કૌરવો અને પાંડવોની વચ્ચે ઊભો કરાવ્યા બાદ સમગ્ર સ્થિતિ જોઈને બોલી ઊઠે છે -

દષ્ટ્વેમં સ્વજનં કૃષ્ણ યુયુત્સું સમુપસ્થિતમ્ ।

સીદન્તિ મમ ગાત્રાણિ મુખં ચ પરિશુષ્યતિ ।

વેપથુશ્ચ શરીરે મ રોમહર્ષશ્ચ જાયતે ॥

હે કૃષ્ણ, યુદ્ધક્ષેત્રમાં સ્થિત થયેલા યુદ્ધના અભિલાષી આ સ્વજન સમુદાયને નિહાળીને મારા અંગો શિથિલ થતા જાય છે અને મુખ સુકાઈ રહ્યું છે તથા મારા શરીરમાં

કંપન અને રોમાંચ પ્રસરી રહ્યાં છે. (૨૮/૨૯) આ બધું સાંભળીને ભગવાન તેને બીજા અધ્યાયના શરૂઆતના શ્લોકોમાં કહે છે, 'શુદ્ધં હૃદયદૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ ।'

હે પરંતપ ! હૃદયની તુચ્છ દુર્બળતાઓનો ત્યાગ કરીને યુદ્ધને માટે ઊઠ, ઊભો થા પરંતુ અર્જુનના તર્ક-વિતર્ક પોતાના સ્થાને છે, તે કહે છે કે હું આ ગુરુજનોને મારવાને બદલે ભિક્ષાનું અન્ન ખાવાનું કલ્યાણકારક માનું છું. તે એમ પાણ માને છે કે આ દોષ તેનામાં કાયરતાવશ તથા શું કરવું જોઈએ, શું ન કરવું જોઈએ, આ વિષયમાં ઊભી થયેલ મૂંઝવણને કારણે જન્મેલ છે. તેથી શિષ્યભાવે અર્જુન જાણવા ઈચ્છે છે કે તેને નિશ્ચિત કલ્યાણકારક સાધન બતાવવામાં આવે તથા તેને શરણમાં લઈને સાચી શિખામાણ આપવામાં આવે.

“યચ્છ્રેયઃ સ્યાન્નિશ્ચિતં, બ્રૂહિ તન્મે શિષ્યસ્તેડહં શાધિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્” સાચા અર્થમાં ભગવદ્ગીતા અહીંથી શરૂ થાય છે, કેમ કે અર્જુને હાથ ઊંચા કરી દીધા (ન યોત્સ્ય) પછી ભગવાને પોતાના શ્રીમુખે જે વચનો દ્વિતીય અધ્યાયના ૧૧મા શ્લોક પછી કહ્યાં છે તે જ વાસ્તવમાં યોગવિજ્ઞાનનું રહસ્યોદ્ઘાટન કરે છે. ગીતાના માધ્યમ દ્વારા સમગ્ર આર્ષ વાક્ય ભારતીય સંસ્કૃતિના વિસ્તારની વિવેચના આ જ શ્લોકમાં થયેલી છે. શ્રીકૃષ્ણ-અર્જુન સંવાદ દ્વારા અધ્યાત્મ વિજ્ઞાનનો તે પક્ષ મુખરિત થયો છે, જે શાશ્વત છે, હર યુગ અને કાળમાં ઉપયોગી છે અને હર વ્યક્તિને માટે છે. એક બીજી વાત પોતાની જગ્યાએ અહીં પ્રમાણિત થાય છે. તે એ કે જ્યાં સુધી શિષ્યભાવમાં પ્રવિષ્ટ થવાનું નથી ત્યાં સુધી યોગવિજ્ઞાનનું પરિપૂર્ણ શિક્ષણ પાણ પ્રાપ્ત થતું નથી. ગુરુ-શિષ્ય પરંપરાના પોષક છે ગીતાકાર (શ્રીકૃષ્ણ) અને એટલા માટે જ ગીતાનો યોગ વિશિષ્ટ બની રહે છે.

ભગવાન દ્વિતીય અધ્યાયમાં અર્જુનને સાંખ્યયોગનો મર્મ સમજાવે છે. આત્માનો કોઈ વધ કરી શકતું નથી. એટલું કહેતા તે બોલી ઊઠે છે - તેણે જય-પરાજય, લાભ-હાનિ અને સુખદુઃખને સમાન સમજીને કર્મ કરવું જોઈએ (શ્લોક ૩૮, અધ્યાય ૨) પછી ભલે તે યુદ્ધ જેવું

કર્મ કેમ ન હોય ? તેની મનોસ્થિતિ વિશુદ્ધ, યોગમાં સ્થિત, આસક્તિનો ત્યાગ કરનારી તથા સિદ્ધિ-અસિદ્ધિમાં સમબુદ્ધિ બનીને 'સમત્વ' વાળી હોવી જોઈએ. (શ્લોક ૪૮, અધ્યાય ૨) ગીતાનો યોગ યુદ્ધભૂમિથી જીવન સમરાંગણમાં છલાંગ લગાવતો રહે છે અને વાંચનાર-મનન કરનાર વાચક-સાધક જાણી પાણ નથી શકતો કે ક્યારે યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ તેની અંતરભૂમિમાં પ્રવેશી ગયા છે.

સકામ કર્મને નિમ્ન કોટિનું બતાવતાં ભગવાન, અર્જુનને કહે છે કે તેને જે 'સમત્વ'રૂપી યોગમાં જોડાવાનું કહેવાઈ રહ્યું છે, તે યોગ જ કર્મોમાં કુશળતાનો દ્યોતક છે, કર્મના બંધનમાંથી છૂટવાનો ઉપાય છે. (શ્લોક ૫૦, અધ્યાય ૨) વસ્તુતઃ ગીતાકારના કાવ્યના લાલિત્યની આ વિશેષતા જ આ મહાગ્રંથને બીજાથી અલગ તારવી આપે છે. રોજિંદા કાર્યોને કુશળતાપૂર્વક કરતાં સમત્વમાં જીવવું એ જ સાચા અર્થમાં યોગમાં સ્થિત થવાનું છે, આ સમજાઈ જાય તો ગીતાનો મર્મ જ નહીં, જીવનવિદ્યાનું શિક્ષણ પાણ મળી જાય છે. આટલી ગૂઢ વાતો સાંભળીને શિષ્યભાવમાં વિરાજમાન અર્જુન સ્થિતપ્રજ્ઞની વ્યાખ્યા પૂછી બેસે છે, તેની વિશેષતાઓ જાણવા માટે ઉત્સુક બની જાય છે.

ભગવાન યોગની પરાકાષ્ટાના રૂપમાં સ્થિતપ્રજ્ઞની વ્યાખ્યા આપે છે. દુઃખોથી જે વ્યાકુળ કે બેચેન ન હોય, સુખોમાં જેની આસક્તિ ન હોય, એવી વ્યક્તિને ભગવાને સ્થિતપ્રજ્ઞ ગણાવી છે. (શ્લોક ૫૬, અધ્યાય ૨). વિષયો પ્રત્યે જેમની આસક્તિ ન હોય, જે ઈન્દ્રિયોને વશમાં રાખીને ભગવાનમાં મન લગાવી ધ્યાનસ્થ બને, તેની જ બુદ્ધિ સ્થિર બને છે એવો ભગવાનનો મત છે. (શ્લોક ૬૧, અધ્યાય ૨) પરમાનંદની પ્રગતિમાં નિરંતર જાગૃત રહેનાર સ્થિતપ્રજ્ઞને કોઈપણ પ્રકારના વિકારમાં ન સંડોવાઈને સમસ્ત ભોગોથી અનાસક્ત વ્યક્તિને જ યોગની સર્વોચ્ચ ઉપલબ્ધિ સ્થિતપ્રજ્ઞતા અને પરમ શાંતિ મળે છે, બીજા કોઈને પાણ નહીં (શ્લોક ૬૮, અધ્યાય ૨) આ ભગવાનનું નિશ્ચિત કથન છે.

અર્જુન આ જ્ઞાન સાંભળીને ફરીથી ભ્રમિત બની જાય

છે અને કહે છે કે જો આ જ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ છે, તો પછી આ યુદ્ધરૂપી ધોરે કર્મ શા માટે ? શા માટે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેને વારંવાર કહે છે 'યુદ્ધ કર, યુદ્ધ કર.' (શ્લોક ૧, અધ્યાય ૩) ત્યારે ભગવાન તેને સમજાવે છે કે કર્મોના ત્યાગથી તેને સિદ્ધિ નહિ મળે. કોઈપણ વ્યક્તિ કર્મ કર્યા વિના રહી શકતી નથી. તેઓ અર્જુનને યજ્ઞ નિમિત્તે કરવામાં આવેલાં કર્મોની વાત કહીને કર્મના બંધનમાંથી મુક્ત થઈને આસક્તિ રહિત થઈ કર્તવ્યકર્મ કરવાની વાત કહે છે (શ્લોક ૮ અધ્યાય ૩). યજ્ઞથી જ સૃષ્ટિનું નિર્માણ થયું છે અને યજ્ઞ એક પ્રકારે પરમાર્થ માટે કરવામાં આવતું સત્કર્મ છે. આ સમજાવતાં ભગવાન જનક વગેરે આસક્તિરહિત કર્મ કરનારાઓનાં ઉદાહરણ આપીને (શ્લોક ૧૦ થી ૨૦, અધ્યાય ૩) તેને જાગાવે છે કે શ્રેષ્ઠ પુરુષ જે આચરણ કરે છે, અન્ય પુરુષો પણ એ જ પ્રકારે તેમનું અનુસરણ કરે છે. (શ્લોક ૨૧) તેથી તેઓ પોતાનું કર્મ કરવા, કદી પ્રમાદ ન સેવવાની વાત પણ કહી દે છે. અજ્ઞાની મનુષ્યો જ અહંકારને વશ થઈને કહી બેસે છે 'હું

કર્તા છું.' નહીં તો બધાં જ કર્મો બધા જ પ્રકારે પ્રકૃતિ કે ગુણો દ્વારા કરાઈ રહ્યાં છે એમ જ માનવું જોઈએ. (શ્લોક ૨૭, અધ્યાય ૩)

રજોગુણથી ઉત્પન્ન કામ જ ક્રોધ છે અને તે યોગી માટે સૌથી મોટો દુશ્મન છે. તે જ્ઞાનને ઢાંકી દે છે. યોગમાર્ગ પર ચાલનાર કોઈએ પણ સૌથી પહેલાં આ 'કામ'ને બળપૂર્વક કચડી નાખવો જોઈએ (શ્લોક ૩૭ થી ૪૩, અધ્યાય ૩). આ દરેક યોગી માટે ભગવાનનો સ્પષ્ટ આદેશ છે. ભગવાન તે પછી અર્જુનનાં જ્ઞાનચક્ષુ ખોલતાં પોતાના દિવ્ય જન્મની અને દિવ્યકર્મની વાત તેને જાગાવે છે. 'જ્ઞાન-કર્મ-સંન્યાસયોગ' નામના ચોથા અધ્યાયમાં યોગનો મર્મ છે, જે રાગોથી પર છે, જેમના ભય અને ક્રોધ સર્વથા નાશ પામ્યા છે, આવા ભગવાનમાં અનન્ય પ્રેમભાવથી સ્થિત ભક્ત પોતાના સ્વરૂપને ભગવાનમાં લીન કરીને યોગની પરકાષ્ટા પામી લે છે. (શ્લોક ૧૦, અધ્યાય ૪) (શેષ આવતા અંકે)

ભગવાન બુદ્ધનો અંતકાળ જ્યારે નિકટ આવ્યો ત્યારે એમણે પોતાના શિષ્યોને બોલાવીને કેટલાક ઉપદેશ આપ્યા. એમણે કહ્યું, "તમે સામ્યવાદી સંકુચિતતાથી દૂર રહી સાચા ધર્મનું પાલન કરજો, ધર્મ મનુષ્યને મર્યાદાઓમાં રાખે છે અને સજ્જન બનાવે છે. તટ વિનાની નદી બેફામ બનીને પોતાનો તથા બધાનો વિનાશ કરે છે. ધર્મનાં સીમા-બંધનોને તોડશો નહિ."

"પરસ્પર એક બનીને રહેજો. કારણ કોઈ પણ હોય, અલગતાવાદને અપનાવશો નહિ. જે તમારામાં ફૂટ પાડે તેમનાથી સતર્ક રહેજો અને તેમને ક્યારેય માફ કરશો નહિ."

"જ્યાં રહો છો તેને વિસામો માત્ર માનજો. તમારું ઘર તો ત્યાં છે, જ્યાં જીવનલક્ષ્ય પૂર્ણ થાય છે. રસ્તે મળતા સાથીઓને જરૂર મળો, પડાવો પર રોકાવ, પરંતુ તેમની સાથે એટલા હળીમળી ન જશો કે જેથી મંઝિલ ભૂલી જવાય."

"ભિક્ષુઓ ! બોલો ઓછું અને કરો વધુ. જેટલું વધારે બોલશો તેટલું જ તમારું સન્માન ઘટશે. ઓછા લોકો જ ઘણો બકવાસ કરે છે. તમે જે બોલો તે નક્કર, મર્યાદિત, થોડું, અનુભવયુક્ત અને વિશ્વાસપૂર્વક બોલો, એ થોડાંકથી જ મોટું પ્રયોજન પૂરું થશે."

યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકા દ્વારા નવા માનવનું, નવા સમાજનું નિર્માણ કરવાનું એક સુગઠિત આંદોલન ચલાવવામાં આવી રહ્યું છે. જનમાનસમાં આ પ્રવૃત્તિને જગાવીને જેમને આમાં ઉત્સાહ છે તેમને વ્યાવહારિક માર્ગદર્શન આપવામાં આવે. યુગ શક્તિ ગાયત્રી વિચાર પૂરક પત્રિકા છે. દર્શન, અધ્યાત્મ અને ધર્મ તેના વિષય છે. સમયનો પ્રવાહ ઝડપથી વધી રહ્યો છે. સંસારના ઘટનાચક્ર તીવ્ર ગતિથી પરિવર્તિત થઈ રહ્યા છે. રાજનૈતિક પરિસ્થિતિઓ એટલી અદ્ભુત વળાંક લઈ રહી છે કે ક્યારે શું થઈ જાય.

ભારતની પરિસ્થિતિઓ પણ કંઈક સંતોષજનક નથી. વ્યક્તિગત મહત્વાકાંક્ષાઓથી સુદૃઢ આપણું રાજનૈતિક નેતૃત્વ બહુ નીચા સ્તરે આવી ગયું છે. સામાજિક ચેતના તો એક પ્રકારે મૂર્છિત જેવી પડી છે. ધર્મ મંચ પર દેખાતી મૂર્તિઓ અનાસ્થાને આગળ વધારી રહી છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં અંધકાર જ દેખાય છે. આર્થિક ભ્રષ્ટાચાર, સામાજિક વિઘટન, આસ્થા અને આદર્શ રહિત વ્યક્તિઓનો ધસારો, અનુશાસન તથા મર્યાદાઓનો મજાક, વિલાસિતા તથા સ્વાર્થ પરાયણતામાં એક-બીજાથી આગળ વધવાની પ્રતિસ્પર્ધા આપણી ચારેબાજુ ફેલાયેલી છે. પ્રગતિના નારા તો બહુ સંભળાય છે. સાથે-સાથે નિર્માણના સ્વાંગ પણ એકથી એક વધીને આડંબરોથી રચેલા દેખાય છે. બારીકાઈથી અવલોકન કરીએ તો બધું ખોખરું જ દેખાય છે.

યુગ શક્તિ ગાયત્રીનો ઉદ્દેશ્ય વિશ્વ શાંતિ પણ છે અને વૈયક્તિક પ્રગતિ પણ. વાસ્તવમાં આ બંને એકબીજા સાથે જોડાયેલી છે. સમાજનું વાતાવરણ વ્યવસ્થિત રહે ત્યારે તેના ઘટક રૂપી વ્યક્તિ ફળી-ફૂલીને, સુખી-સંતુષ્ટ રહેવાનો અવસર પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પ્રગતિ અને શાંતિ માટે ઈચ્છુક બધા વ્યક્તિ પોત-પોતાની રીતે વિચારે છે. તેમને વિચારવાનો પણ અધિકાર

છે. કોઈ આર્થિક ઉન્નતિને, કોઈ શરીર સ્વાસ્થ્યને, કોઈ શિક્ષાને, કોઈ રાજનૈતિક દૃઢતાને, કોઈ વૈજ્ઞાનિક બાબતોને મહત્ત્વ આપે છે અને તે દિશાઓમાં આગળ વધવાના પ્રયત્ન કરતા એ આશા લગાવે છે કે આ દિશામાં પ્રગતિ થતાં અન્ય મુશ્કેલીઓ સહેજમાં દૂર થઈ જશે. સમસ્ત મુશ્કેલીઓ વ્યક્તિના ગુણ, કર્મ, સ્વભાવમાં દોષના કારણે ઉત્પન્ન થાય છે. બિન ઉપયોગી ગતિવિધિઓની પ્રતિક્રિયા સંકટોના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યાં સુધી આ દોષ દુર્ગુણ હોય છે, નાના અવરોધો પ્રગતિના માર્ગમાં આવતા રહે છે અને સંકટ ઉત્પન્ન કરતા રહે છે. હીન પ્રવૃત્તિઓથી ભરેલો સમાજ ભરપૂર સાધન સુવિધાઓ હોવા છતાં પણ પ્રગતિ નથી કરી શકતો. સદ્ગુણી વ્યક્તિ અને સદ્પ્રવૃત્તિઓવાળો સમાજ જ પોતાનું વર્ચસ્વ સુદૃઢ બનાવતો પ્રગતિ પથ પર આગળ રહે છે. તેને જ સફળતા વરે છે અને તે જ સુખ શાંતિના અધિકારી બને છે. જ્યાં સદ્ગુણ હશે ત્યાં ન સાધનોની ખામી રહેશે જ ન તો સુવિધાઓની. પારસ્પરિક સહયોગના બળે આ દુનિયા આગળ વધે છે.

આ તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખતા અંતે એ તારણ પર પહોંચીએ છીએ કે સ્વાસ્થ્ય, શિક્ષા, અર્થશાસ્ત્ર, વિજ્ઞાન, કલા, રાજનીતિ આદિની દિશાઓમાં ભલે જરૂરી પ્રયત્ન કરવામાં આવે પરંતુ વ્યક્તિ તથા સમાજ-નિર્માણની ઉપેક્ષા ન કરવામાં આવે, નહીં તો આ એક જ ખામીને કારણે ઉજ્જવળ ભવિષ્યની બધી આશાઓ અને સંભાવનાઓ રગદોળાઈ જશે.

યુગ શક્તિ ગાયત્રીના પાઠકોને અમે કોઈ પત્ર-પત્રિકાના મનોરંજન કે સમય કાપનાર પાઠક નથી માનતા. તેમને અમે આરંભથી જ પોતાના સાથી-સહચર અને માનવતાના સજગ પ્રહરી માન્યા છે. અને વિશ્વાસપૂર્વક એવો ભરોસો પણ કર્યો છે કે તે વ્યક્તિગત મુશ્કેલીઓ તથા સમસ્યાઓમાં ગમે તેટલા ગૂંચવાયેલા કેમ ન હોય, તેમ

છતાં પોતાનું યોગદાન આ યુગના આ મહાન અભિયાનમાં આપ્યા વગર રહેશે નહીં. જેના પર વિશ્વ માનવનું ભાગ્ય અને ભવિષ્ય આધારીત છે. પ્રસન્નતાની વાત છે કે અમારે અમારા પરિવારથી નિરાશ નથી થવું પડ્યું. જે સમર્થન મળ્યું છે તેના પર અમને સંતોષ તથા હર્ષ નહીં ગર્વ પણ છે. અખંડ જ્યોતિ તથા યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકા અમારા ડાબા-જમણા હાથ છે. સસ્તી પોકેટ બુકોમાં જે ભાવનાઓ તથા પ્રેરણાઓ ભરેલી છે, તે લોકોના દિલ હલાવી દે છે. આ સાહિત્ય જ આપણો દાડગોળો છે, જેનાથી અજ્ઞાન, અશક્તિ અને અભાવના દુષ્ટ દાનવોના કિલ્લાને ખંડિત કરવાના છે. અમને અસીમ આશા છે અને અનંત વિશ્વાસ છે કે માનવના ભાવનાત્મક નિર્માણમાં આપણે ઐતિહાસિક ભૂમિકા પોતાના પાઠકોના માધ્યમથી પ્રસ્તુત કરીશું

જીવનમાં ક્યારેક એવી કપરી, ક્ષણ પણ આવી જાય છે, જેનો પ્રતિકાર કરવા માટે મનુષ્યને મોટામાં મોટું જોખમ ઉઠાવું પડે છે. આત્મા રક્ષા માટે પોતાના આશ્રિતોની આબરૂ અથવા સુરક્ષા માટે આપત્તિની ક્ષણોમાં પોતાના જાનની બાજી પણ લગાવી પડે છે, તે સમયે જે કોઈ પોતાને ખતરાથી બચાવવા માટે બધું અવાંછનીય થવા દે છે, પ્રતિકાર નથી કરતા, તે દુઃખી થઈ લોક નિંદાની ભારે પીડા સહેવાનો દંડ ભોગવે છે. આજે પણ એવી જ વેળા છે. વ્યક્તિગત સંકટ ન સહી સમષ્ટિગત, સૃષ્ટિગતને સહન કરી, વિગ્રહ એ સ્તરનો છે, જેનાથી સંઘર્ષ કરવો દરેક સજીવ, દરેક પ્રબુધ વ્યક્તિ માટે એક અપરિહાર્ય કર્તવ્ય છે. આ ક્ષણોમાં વાસના-નૃષણાની બાળ ક્રિયાઓમાં સમયને ગુમાવવાનો નથી. આપણે કંઈક વધુ કરવું પડશે. કંઈક વધુ સાહસ કરવું પડશે. તે યુગ કર્તવ્યોનું ઉદ્બોધન યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકા કરી રહી છે. તેનું ચારણ ગાન ભારતની આત્માને જગાવવામાં, તેને પોતાનું સ્વરૂપ, લક્ષ્ય અને કર્તવ્ય સમજાવવામાં સામેલ છે. શું પોતાના પરિજન માત્ર બુધ્ધિ વિલાસ માટે પત્રિકાના પાના ફેરવી માત્ર રાચક જ બની રહેશે ? જો એવું થશે તો આ યુગના મહાભિયાન માટે શરમથી ડૂબી મરવા જેવા આત્મગ્લાનિનો સામનો કરવો પડશે. ત્યારે આપણે વિચારવું

પડશે કે આપણો આત્મા મરી ગયો. આધ્યાત્મિકતાની તે શાશ્વત શક્તિનો અંત થઈ ગયો. જે નરથી નારાયણનું સ્તુજન કરતો હતો. દીન-દુર્બળ, આળસી અને પરમુખાપેક્ષી દરેક આગળ વરદાન, આશીર્વાદની ભીખ માંગનારા. અપંગ, કલ્પનામાં રાચનારા લોકો ઉપહાસાસ્પદ વર્ગ માત્ર જો અધ્યાત્મનું ક્ષેત્ર બને તો આ ભારતીય મહાન પરંપરાઓ માટે કલંક જ મનાશે. આપણા પરિવારે આવી સ્થિતિનો સામનો કરવો પડશે. પોતાના આચરણથી સ્થિત કરવું પડશે કે આપણે આપણી મહાન પરંપરાઓ અને જવાબદારીઓને પૂર્ણરૂપે ત્યાગી નથી. અમારામાં ત્યાગ, બલિદાન માટે સમય-સમયે શૌર્ય પ્રદર્શિત કરનારું ઋષિ રક્ત હજી પણ મોજૂદ છે.

આ પત્રિકાના અમારા આત્મીય પાઠક અત્યાર સુધી તેના નિયમિત સ્વાધ્યાયથી અનિવાર્ય રૂપે લાભદાયી બન્યા હશે. આ ઋષિઓનો જ્ઞાન પ્રસાદ છે, જેનો લાભ તે સ્વયં ઉઠાવી રહ્યા છે. આ પ્રસાદને પોતાના આત્મીય પ્રિયજનો, સગા-સંબંધીઓ, મિત્રો તથા પરિચિતો સુધી પહોંચાડવાનો પ્રયાસ પણ કરવો જોઈએ. ઋષિ ચિંતનના સૂત્રોથી જે લાભ તમને થયો છે, તેને અન્ય પરિજનો સુધી પહોંચાડવામાં પોતાના સમય, ધન તથા પ્રભાવનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ વિષમ વેળામાં કોઈ નિષ્કુર વ્યક્તિ જ એવો હશે જે સમાજની આ દુર્દશાને જોઈને પણ ચૂપ બેસી રહે. અહીંયા અમે આપણા પરિજનોને આ પત્રિકાના વિસ્તાર માટે કંઈક માર્ગદર્શન આપી રહ્યા છીએ.

(૧) પ્રત્યેક સક્રિય પરિજન પાસે આશા છે કે તે પોતાના સહયોગીઓના માધ્યમથી આ પત્રિકાના ઓછામાં ઓછા ૧૦૦ સદસ્ય બનાવવાનું લક્ષ્ય રાખી કાર્ય કરે.

(૨) જે ભાઈ-બહેન આ પત્રિકા એક સાથે મંગાવે છે તે પોતાના બધા પાઠકોના માધ્યમથી પાંચ-પાંચ સદસ્ય બનાવવાનું વિચારે જેથી સદસ્ય સંખ્યા પાંચ ગણી થઈ ઋષિઓની વિચારધારા જન-જન સુધી પહોંચે.

(૩) પ્રત્યેક આત્મીય પાઠક બંધુથી આશા છે કે

પોતાની પત્રિકા ઓછામાં ઓછી ૧૦ નવા પાઠકોને વંચાવવાનો પ્રયાસ કરે. સમર્થ પરિજન બે પત્રિકા મંગાવે. એક પત્રિકા પોતાની ફાઈલમાં લગાવે જેથી ભેગી કરી પરિવારની જ્ઞાન સંપદાના રૂપમાં સ્થાયી રૂપે પરિવારમાં રહે. બીજો અંક વધુમાં વધુ લોકોને વંચાવવામાં ઉપયોગ કરે.

(૪) સમર્થ પરિજન, શાખાઓ, પ્રજ્ઞામંડળ, શક્તિપીઠો અંદરો અંદરના સહયોગથી ધન સંગ્રહ કરી વાર્ષિક શુલ્ક ૫૫) રૂપિયા એક પત્રિકાના એ હિસાબે ૫૦-૧૦૦ પત્રિકાઓ મંગાવી લે. પોતાના ક્ષેત્રના બેરોજગાર ભાઈ-બહેનો તથા સમાચાર પત્ર વિક્રેતાઓના માધ્યમથી વેચાણ કરી યુગ વિચાર જન-જન સુધી પહોંચાડવાનો પ્રયાસ કરે. એક પત્રિકાનું મૂલ્ય જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ થી ૬) રૂપિયા પ્રકાશિત કરવામાં આવશે. જ્ઞાનરથો/સાહિત્ય સ્ટોલના માધ્યમથી પણ વેચાણ કરી શકાય છે.

(૫) ભાવનાશીલ પરિજન પોતાની રકમથી પોતાના પ્રિયજનો, સગા-સંબંધીઓ, મિત્રો તથા વ્યાપારિક સંબંધીઓને એક વર્ષના સદસ્ય બનાવી આ પત્રિકા તેમને ભેટ સ્વરૂપે નિયમિત પહોંચાડી શકે છે.

(૬) જન્મ દિન, વિવાહ દિન આદિ માંગલિક અવસરો પર તથા પર્વ-તહેવારો પર આ પત્રિકાની એક વર્ષની સદસ્યતા સંબંધીત પરિજનના નામે જમા કરી આ પત્રિકા તેમને ઉપહાર રૂપે નિયમિત પહોંચાડી શકાય.

(૭) ધાર્મિક તથા સમાજસેવી પરિજન વિદ્યાલયો, આશ્રમો તથા મંદિરોના નામે વાર્ષિક અથવા આજીવન લવાજમ જમા કરી આ પત્રિકા ભેટરૂપે નિયમિત પહોંચાડી શકે છે.

(૮) યુગ નિર્માણ મિશન દ્વારા આખા દેશમાં સંગઠિત ૩૫૦૦ યુગ સેનાઓના યુગ સેનાનાયકો તથા યુગ સૈનિકો પર આ પત્રિકાના વિસ્તારની જવાબદારી વિશેષ રૂપે સોંપાઈ રહી છે. પરિજનોને વિનંતી છે કે પ્રત્યેક યુગ સેના દ્વારા ઓછામાં ઓછા ૧૦૦ નવા સદસ્ય બનાવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

(૯) પત્રિકાનું સદસ્યતા શુલ્ક તથા જાન્યુઆરી

૨૦૦૨થી કેટલી પત્રિકાઓ આપને મોકલવામાં આવે તેની સૂચના યથા શીઘ્ર મોકલશો. જેથી તમને જાન્યુઆરીની પત્રિકાઓ સમયસર મોકલી શકાય. મનીઓર્ડરથી મોકલાતી રકમ વિલંબથી મળે છે. તેથી પરિજન ધૈર્ય રાખે. યથા શક્તિ લવાજમ ડ્રાફ્ટથી યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા-૩ ના નામે મોકલે. સરનામું સાફ અને સ્પષ્ટ લખશો. ઓછામાં ઓછી ચાલીસ પત્રિકાઓ રજીસ્ટર્ડ ટપાલથી જાય છે. તેથી પરિજન મળીને ઓછામાં ઓછી ચાલીસ પત્રિકાઓ મંગાવી લે અને તેમને અંદરોઅંદર વહેંચી લે જેથી પત્રિકા સુનિશ્ચિત પહોંચી જાય.

નવા ગ્રાહકો બનાવો ત્યારે આ પ્રમાણે સહકાર આપવા વિનંતી

(આગામી વર્ષનું લવાજમ વાર્ષિક રૂ. ૫૫ અને આજીવન ૭૦૦ રૂ. રહેશે.)

(૧) વાર્ષિક/આજીવન ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલ્યા બાદ પ્રથમ અંક મળે તેમાં ગ્રાહક નંબર નામની આગળ લખેલો હોય છે તે ડાયરીમાં નોંધ લેવા વિનંતી. અંક ન મળે/સરનામું બદલવાનું હોય ત્યારે આ નંબર ખાસ લખવો જરૂરી છે. આજીવન નંબર હંમેશા માટે હોય છે તો નોંધ કરવાનું ભૂલાય નહીં.

(૨) વાર્ષિક ગ્રાહકોની પત્રિકા બને ત્યાં સુધી પેકેટમાં મંગાવી હાથો-હાથ વિતરણ કરવાથી અંકો ન મળ્યાની ફરિયાદ ઓછી રહે છે માટે પેકેટમાં જ વધુ પત્રિકા મંગાવી સહકાર આપશો.

(૩) આપ એક જ નામ ઉપર પેકેટથી અંકો મંગાવો ત્યારે તે ગ્રાહકોની નામાવલી મોકલવી નહીં. ફક્ત તમારું જ નામ સરનામું પીનકોડ લખવો.

(૪) અમારા કાર્યાલયથી ડાયરેક્ટ પત્રિકા ગ્રાહકને મોકલવાની હોય તેમનું પૂરેપૂરું નામ-સરનામું પીનકોડ અવશ્ય લખશો. યાદી બે કોપીમાં સ્પષ્ટ અક્ષરે મોકલવી જેથી બીજા કાગળ ઉપર અમારો રીમાર્ક/ગ્રાહક નંબર મોકલી આપીશું.

(૫) લવાજમ મોકલતી વખતે ખાતા નંબર અવશ્ય લખશો. આગામી વર્ષનો નવો ખાતા નંબર પોસ્ટકાર્ડથી જણાવ્યો છે.

(૬) મનીઓર્ડરથી લવાજમ મોકલો ત્યારે સંદેશ કુપનમાં વિગત વ્યવસ્થિત સારા અક્ષરે વંચાવ તેવી જરૂર લખશો. જેથી ફરિયાદ રહેવા ન પામે.

(૭) અખંડ જ્યોતિ પત્રિકાનું લવાજમ તથા વાંગમય માટે રૂ. અખંડ જ્યોતિ સંસ્થાન, મથુરાનાં નામે મોકલવા તથા ત્યાંનો પત્ર વ્યવહાર સંપૂર્ણ હિંદી ભાષામાં અથવા અંગ્રેજીમાં કરવો.